

Peter Søndergård: Løndifferentiering og overenskomst

Indhold

Indledning	68
Fagforening og løndifferentiering	69
Løndifferentiering i Danmark	75
Solidarisk lønpolitik	84
Mæglingforslaget 1977	90
Mæglingforslaget og lønudviklingen	105
Fagbevægelsen og fordelingspolitikken	122

Indledning

Siden 1973 og siden den økonomiske krises gennemslag i form af massearbejdsløshed har dansk fagbevægelse og LO i særlig grad næppe forsømt nogen lejlighed til udadtil og i sine kompetente forsamlinger at minde medlemmerne og sig selv om, at i forhold til de ti gode år fra 1963 til 1973 måtte fagbevægelsens resultater og perspektiver i den resterende del af 70'erne findes inden for en »smallere vej«. Ved således at profetere i god tid måtte der være en rimelig chance for, at fagorganisationen kunne komme en organiseret utilfredshed i forkøbet, og have forberedt strategioplægningen inden mørket bredte sig.

Hvor vejindsnævringen i begyndelsen syntes og blev fremstillet som et midlertidigt problem, og tilsyneladende en effekt af en uheldig men tilfældig samvariation af rabiate oliesheikers ublu prisforhøjelser på råolien og Hartling-regeringens opbremsningspolitik og slagting af bygge- og anlægssektoren i 1974, så bredte der sig efterhånden en undrende erkendelse i ledende dele af fagbevægelsen af, at »den smalle vej« fortsatte ud i horisonten, også selv om Venstre-regeringen i mellemtiden var blevet erstattet med en socialdemokratisk ditto.

Med dette perspektiv for øje måtte fagbevægelsens reformistiske strategioplægning fra det overordnede og koordinerende synspunkt følge to hovedlinier/or *det første* anlæggelsen af en strategi, som så vidt muligt fastholdt de opnåede resultater i opsvingsperioden og følgelig mildne en krisepolitik, der udhulede resultaterne, og kun for så vidt krisepolitikken kunne kompensere beskæftigelsesmæssigt. *For det andet* - og sammenhængende hermed - gennemførelse af en omprioritering af traditionelle krav i en retning, som dels skulle garnere opsvingsperiodens pekuniære forbedringer med bedre arbejdsforhold, tryghed, kort sagt bedre »livskvaliteter«, og

dels skulle rettes mod samfundsmæssige styringsproblemer - eksempelvis i form af ØD - som et middel til styring af investeringspolitikken, beskæftigelsesudviklingen og dermed også til sikring af de opnåede resultater.

Ikke overraskende anså de afgørende dele af det faglige lederskab det for en ubetinget nødvendighed, at det tætte samarbejde mellem den socialdemokratiske bevægelses politiske og faglige del udbyggedes, for at krisens storm kunne rides af, og om muligt vendes til en fornyet fremgang for bevægelsens medlemmer, forstået som ledelsernes indmarch på det planøkonomiske styringsområde.

Imidlertid er fagbevægelsesledelserne i de 3-4 år der er forløbet siden man bekendte sig til mådeholdet og troskaben gået fra det ene nederlag til det andet. De gode års resultater kan ikke holdes. Reallønsnedgangen er en realitet og lønarbejdernes muligheder for at sætte sig til modværge er, foruden den almindelige håbløshed, blevet forværret gennem socialpolitiske og retslige stramninger. Ingen af mådeholdets og troskabens betingelser er opfyldt. Måske er en ØD-ordning i form af en pensionsreform inden for rækkevidde, men hovedkravet om beskæftigelse af de arbejdsløse er en forbandet dårlig vittighed fortsat. Fagbevægelsens strategioplægning har under krisens skærpelse udviklet sig til en lugtfri fjert, mens de oppositionelle tendenser synes at være fanget ind af depressionen eller er udrenset og optaget i reservearméen.

Denne artikel tager udgangspunkt i det p.t. sidste nederlag, i overenskomstresultatet. Vi vil dels undersøge om resultatet adskiller sig fra tidligere overenskomstresultater, dels vurdere resultaternes og den socialdemokratiske krisepolitik generelle virkning på lønarbejdernes reproduktionssituation og dels undersøge de differentierede virkninger på forskellige lønarbejderlag, nærmere bestemt om overenskomsten kan forstås på samme måde som ledelserne lancerer den, nemlig som »en håndsrækning til de laveste lønnede«.

Dette sidstnævnte aspekt er artiklens vigtigste behandlingspunkt, idet vi finder, at en diskussion af punktet er nødvendig for en vurdering af de mulige modsætninger og brudflader, som krisens differentierede indslag i arbejderklassen kan skærpe i fagforeningsbevægelsen. Gennemgangen indledes derfor med en kort introduktion af løndifferentieringsbestemmelse og løndifferentieringsudviklingen.

Fagforening og løndifferentiering

Arbejderen sælger sin arbejdskraft, fordi han ikke har andet at sælge. Lykkes transaktionen for ham, opnår han en løn. Denne arbejds løn er prisen på hans individuelle arbejdskraft.

De individuelle arbejds lønninger er bl.a. karakteriseret ved, at de er af forskellig størrelse, således at de danner en løndifferentieringsstruktur. Det er ikke et udtryk for at handelsmandsevnen er ulige fordelt i arbejder-

klassen, men en almen konsekvens af at prisen bevæger sig omkring arbejdskraftens værdi, og af at arbejdskrafterne har forskelligt værdiindhold, kræver forskelligt reproduktionsgrundlag. I disse to forhold er de almene begrundelser for løndifferentiering indeholdt.

Så længe arbejdskraftsælgerne optræder individuelt på markedet, vil de have få eller ingen midler til at modsætte sig, at prisen trykkes ned under værdien, bl.a. fordi de yderligere styrker købers marked gennem deres indbyrdes konkurrence. Alment begrundet heri og historisk accenturet gennem lønarbejdernes erkendelse af en fælles situation over for kapitalen ligger dannelsen af lønarbejdernes fagorganisation, som samtidigt er den nødvendige betingelse for at denne fælles erkendelse fastholdes¹. Fagforeningen som organisation for formidling af arbejdskraftsalg adskiller sig ikke fra de individuelle, atomiserede arbejdskraftsælgere på anden måde end, at de gennem deres fælles optræden på arbejdskraftmarkedet forsøgsvis ophæver eller neddæmper deres indbyrdes eller mellemfaglige konkurrence. De sætter ikke dermed værdiloven ud af kraft, men forsøger igennem deres organiserede antal at hindre, at prisen på deres vare sænkes under værdien.

Men selv om organiseringen er fuldstændig og forudsat at arbejdskrafterne har de produktionsadækvate kvalifikationer er der ingen garanti for at arbejdskraftsalget kan realiseres. Også det fagforeningsorganiserede salg er underkastet kapitalens cykelbevægelse (den konjunkturelt bestemte efterspørgsel på arbejdskraften respektive det konjunkturelt bestemte pres fra reservearméen) og kapitalens historiske udviklingsgrad og dens tendensielle frembringelse af en uproduktiv overbefolkning i stadig større skala.

Af samme grund vil fagorganisationen også være et knudepunkt for de spændinger som arbejdskraftsalget under de skiftende betingelser er genstand for: på den ene side en tendens til, at særlige arbejdskraftskategorier skiller sig ud og forfølger egne interesser og på den anden side kravet og nødvendigheden af en styrkelse af den solidariske erkendelse med de svageste arbejdskraftsælgere. Uanset hvorledes denne solidaritetserkendelse konkretiseres i de faglige politikker som enkeltkrav, fx. i form af »solidarisk lønpolitik« er det vigtigt at fastholde, at den almene forudsætning herfor er arbejdernes organisering i fagorganisationen, som en nødvendig forudsætning for alle udvidelser og konkretiseringer af en fælles erkendelse.

En given løndifferentieringsstruktur må således også - foruden at være akkumulationsmæssigt betinget - være en effekt af denne fælles lønarbejdererkendelse overfor kapitalen. Være en effekt af den faglige strukturering

1. De her anførte og i sagens natur forkortede almene bestemmelser skal blot introducere og ikke erstatte mere grundlæggende analyser af løndifferentiering og af fagforeningsbestemmelse. Vi kan her henvise til f.eks. Redaktionskollektiv Gewerkschaften: »Betingelser for socialistisk fagforeningsarbejde«, Kurasje nr 11, 1975; Christel Neusiiss: »Noter om løndifferentiering«, Kurasje nr. 13, 1976; Mogens Hansen, Elsebeth Hofmeister, Lotte Holm, Bodil Holt og Per Larsen: »Lønteorier og lønstyring«, stencilat, sociologisk institut, marts 1977.

igennem fagorganisationen, som en modsætningsfyldt enhed af specifikke faggruppe interesser og fælles lønarbejderinteresser. Dvs. at de nationale særtræk ved lønarbejdernes faglige organisering også må være forklaringsbaggrund for de givne løndifferentieringstilstande.

Kan man således fastslå igennem en lønstatistisk analyse, at løndifferentieringen igennem en årrække er mindsket, så kan det som medvirkende forklaringsfaktor skyldes, at fællesinteresserne i den faglige organiseringsførte lønpolitik har været stærkere end enkelte arbejdergruppers forfølgelse af særlige løninteresser, eller rettere at disse arbejdergruppers relative styrkeposition overfor kapitalen transformeres til en samlet styrkeposition for hele lønarbejderklassen. Omvendt fordrer netop erkendelsen af en fælles situation overfor kapitalen, at differentieringen mellem arbejdergrupperne ikke har nået et sådant niveau, at der ikke er tale om en fælles situation.

Den danske fagforeningsstruktur er et historisk resultat af den nationale kapitalens accentuering af disse modstridende fælles og differentierede interesser mellem lønarbejderne. Vi anser det som en rimelig tese, at denne i organisationsstrukturen indeholdte modsætning, som historisk tendens og som en følge af kapitalens samfundsmæssiggørelse af det økonomiske liv, går imod sin opløsning. Netop fordi denne samfundsmæssiggørelse understreger og udbygger lønarbejdernes fælles situation overfor kapitalen og dermed også understreger og udbygger de dele af fagorganisationen, som varetager de fælles lønarbejderinteresser eller interesser for stadig mere omfattende grupper af lønarbejdere.

Vi finder, at det bl.a. er denne historiske tendens, som f.eks. i efterkrigstidens Danmark har fremkaldt de mange fagforeningssammenslutninger, industriforbundslignende karteldannelser og DsF's/LO's styrkelse i forholdet til enkeltforbundene². Et udtryk for dette synes at være, at LO fra tidligere at være et »koordinerende« led for enkeltforbundenes interessevaretagelse, nu i stadig udvidet omfang bliver selvstændig interessevaretager overfor statsmagt og national total kapital af de fælles lønarbejderinteresser.

Samfundsmæssiggørelsen, mener vi, indebærer en tendens til større enslyggørelse af lønarbejdernes reproduktionssituationer i retning af totalarbejderens eller gennemsnitsarbejderens reproduktionssituation, hvilket, om man vil, kan tages som et udtryk for en tilnærmelse af værdiindholdet i differentierede arbejdskraftkategorier. Også dette indeholder som muligt moment, en materiel fundering i udviklingen af den fælles erkendelse.

Dette betyder ikke, at lønarbejdernes reproduktionsbetingelser i dag er ensartede, men måske nok at de er relativt mere ensartede end for 15 år siden, og at dette er en historisk tendens som gennemføres med skiftende

2. Til illustration af denne udviklingstendens kan det nævnes, at antal tilsluttede forbund til DsF/LO i krigsårene lå mellem 70-72, i 1965 var det faldet til 65, i 1970 til 56, i 1971 til 51, i 1972 til 49, i 1973 til 46, i 1974 til 44, i 1975 til 42 (det var her sømændene blev ekskluderet for manglende kontingentbetaling til Aktuelt) og i 1976 til 40 forbund. Samtidig har medlemstallet været stigende, og d. 31.12.76 var det ialt 1.087.196.

hastighed afhængigt af skiftende akkumulationsfaser. Solidaritetens nødvendige betingelse - de fælles interesser som materielt udspringer af en fælles lønarbejdersituation overfor kapitalen - springer således som nødvendighed ud af den historiske akkumulationsproces. Det er erkendelsen af fællesinteressernes udvidelse, dvs. interessernes organisering og politisering, som resulterer i den faglige omorganisering, således at organisationen bliver en adækvat interesseformidler af varen arbejdskraft til de kapitalistiske produktionsprocessers skiftende specifikke arbejdskraftbehov. At fagorganisationen og organisationsstrukturen er en kapitalistisk formidlet form og ikke en socialistisk ø i samfundet, udspringer af tingenes almene logik.

At denne tendens til at placere lønarbejderne i en stadig udvidet ensartet reproduktionssituation fremkalder muligheden for en intensiveret fælles erkendelse, er ikke det samme som at sige, at denne erkendelse udspringer umiddelbart og organiseret i interessekampen overfor kapitalen. Dels er det en tendens som ligger bagved overfladens mangfoldighed af bevægelser, og dels er det en tendens som opløses og konkretiseres i de enkelte produktionsprocessers stofflige udtryk. Dette stiller arbejdergrupperne overfor stoffligt forskellige arbejdsbetingelser og reproduktionsbetingelser, som stadigt i overvejende grad kræver produktions- og fagspecifikke reproduktionsforsvar. Eller rettere kræver interesseforsvar, som udspringer af konkrete problemer ved fagspecifikke arbejds momenter i enkeltkapitalernes værdiøgningsprocesser.

Sammenhængende hermed, og som modgående, opløsende proces i kapitalens tendens til massefremstilling af totalarbejderen, udvikler enkeltkapitalernes stadige stofflige omdannelse behovet for nye specifikke arbejdskraftkvalifikationer, samtidigt med at den sløjfer andre. Derfor vil der også til stadighed dannes nye grupper af lønarbejdere, som i kortere eller længere tid vil kunne hævde en særlig styrkeposition i kraft af deres særlige produktionsprocesstilknýtning og muligvis trække dem ud af det almindelige konkurrenceforhold mellem arbejdskraftsælgerne. At denne styrkeposition vil blive søgt bekæmpet af kapitalen i dens kamp mod omkostningssiden, og at en styrkeposition vil være temporær i stadigt mindre tidsintervaller, viser den kendsgerning at traditionelle arbejdskraftkvalifikationer ryger ud i den samme svingdørsbevægelse.

Men til trods for, at totalkapitalens bevægelsestendens skjules og opløses i enkeltkapitalernes stofflige produktionsprocesudformninger og dermed delvist i fagspecifikke reproduktionsinteresser i opdeltede arbejdergrupper, kan stof- og overfladebevægelsernes mangfoldighed ikke hindre, at dele af den generelle bevægelsestendens sætter sig igennem organisationsmæssigt. At den ligger som en delerkendelse indeholdt i den danske fagbevægelsesstruktur og i enkelte delpolitikker, mener vi at have påpeget med bl.a. organisationsomlægningerne i den danske fagstruktur og med LO's gradvist selvstændiggjorte interessevaretagelsesfunktion. At der på den anden side ikke er tale om en organisationsmæssig selverkendelse baseret på ind-

sigt i kapitalens bevægelsestendens er lige så klar. Omlægninger i organisationsstrukturen argumenteres igennem med hovedvægten lagt på driftsøkonomiske effektivitetsbetragtninger og rationaliseringstiltag i »en utidssvarende« faglig struktur, fremfor at udspringe af den korrekte erkendelse, erkendelsen af lønarbejdernes, medlemmernes, stadig mere ensliggjorte situation overfor kapitalen. Dette udelukker dog ikke, at omlægninger ud fra effektivitetsbetragtninger er den måde, som reformismen erkender og applicerer den generelle bevægelsestendens.

Konkluderende mener vi, at analyser af fagforeningsorganisation og løndifferentiering må ses i lyset af følgende almene rammer:

1. at totalkapitalens historiske udviklingstendens går mod en ensliggørelse af de produktive industriarbejders reproduktionssituation værdimæssigt anskuet. For så vidt at arbejds lønnen udgør langt hoveddelen af arbejdskraftens reproduktionsgrundlag og dermed kan tages som indikator på arbejdskraftens værdi, mener vi at kapitalen selv lægger det materielle grundlag for en historisk mindskelse af differentiering i reproduktionsgrundlaget, i lønstrukturen. Det skal samtidigt understreges, at det hermed ikke er belyst om tendensen slår historisk konkret igennem, eller hvordan den gør det.

2. at fagforeningsorganisationen alment kan lokaliseres omkring betingelserne for salg af arbejdskraft og omkring opretholdelsen af denne reve-nuekilde. I forsøget på at sælge arbejdskraften til sin værdi er den samtidigt underkastet kapitalens historiske bevægelsestendens. Den må derfor i sin organisatoriske udformning og i sin funktion reflektere produktionens stigende grad af samfundsmæssiggørelse og ensliggørelsen af arbejdskraftens reproduktionsgrundlag.

Spørger man om fagforeningsdannelsen i sig selv og uafhængigt af kapitalens historiske udviklingstendens mindsker differentieringen i lønarbejdernes reproduktionsgrundlag, må svaret blive alment bekræftende, idet alene fagforeningsorganisationens konkurrenceinddæmningsfunktion mindsker den mulige løndifferentiering. Dette løndifferentieringsspektrum indsnævres yderligere som historisk tendens, hvilket sandsynliggøres gennem fagforeningernes størrelsesvækst og mindre antal.

3. at kapitalens cyklusbevægelser forstået som prosperitets- og krisebevægelser henholdsvis forstærker og modificerer disse tendenser. Krisens gennemslag vil skærpe forholdet mellem beskæftigede og arbejdsløse. Den vil ligeledes skærpe konkurrenceforholdet mellem de beskæftigede indbyrdes gennem de individuelle arbejdskraftsælgeres frygt for at blive tilsluttet reservearméens masser. Den kan nedbryde erkendelsen af en fælles situation overfor kapitalen, fordi stærkere lønarbejdergrupper kan føle sig tilskyndet til at forfølge specifikke interesser.

Krisens gennemslag vil vanskeliggøre fagorganisationens konkurrenceinddæmmende funktion, dels generelt fordi reservearméens tryk vil presse arbejdskraftens pris ned under værdien, og dels fordi krisens virkninger slår differentieret ind på de beskæftigede. Det første tenderer til en generel

sænkning af reallønnen. Den anden til udvidet løndifferentiering, dvs. at reallønssænkningen får et differentieret gennemslag i arbejderklassen.

Hvis dette ikke nedbryder erkendelsen af en fælles situation over for kapitalen, eller mere specifikt ikke nedbryder erkendelsen af nødvendigheden af den faglige organisering blandt lønarbejderne, så ligger der potentielt andre mulige brudflader åbne mellem lønarbejdere og fagorganisation, startende med medlemmernes kritik af de faglige lederes manglende effektivitet i forsvaret for deres interesser. Uden her at forfalde til gætterier over, hvad sådanne processerende brudflader alment kan udvikle sig til i lønarbejdernes frigørelse sig for og opgør med reformismen, skal det blot nævnes, at alene effektivitetskritikken af de faglige ledere i sig selv vil virke befordrende for opbrud i den samlede fagorganisation. I det omfang det er muligt kan lederne af de respektive delorganisationer føle sig tilskyndet til at forfølge netop deres medlemsinteresser ved at skærpe konkurrenceforholdet til andre lønarbejdergrupper.

4. Krisens mulige socialistiske perspektiv er indeholdt i den modsætningsfyldte bevægelse, som på samme tid udvikler et reallønstryk på den samlede arbejderklasse samt muliggør at trykket diffunderer differentieret ud i de konkurrerende arbejderlag. Udvikler der sig en fælles erkendelse blandt lønarbejderne på tværs af fagorganisationsopdelingen om at krisens tvang er et fælles anliggende for samtlige lønarbejdere og ikke blot et problem for de arbejdsløse og svagere arbejdergrupper, åbner der sig momenter til brudflader til kapitalistisk herredømmeforhold og til den reformistiske fagorganisation. En sådan fælles erkendelse må følgeligt også indeholde refleksioner over, at kapitalens og fagorganisationens tendens til under krisen at presse en øget løndifferentiering igennem eller at stå magtesløs overfor dens gennemsættelse, svækker den fælles front mod »systemet« og arbejdskontrakten.

»Skinnet af, at det i kontrakten mellem lønarbejde og kapital drejer sig om en fri overenskomst mellem ligestillede produktionsagenter, er nemlig sat ud af kraft under krisen. Hvor vidt arbejderne så er i stand til at forene sig imod kapitalen og at ophæve deres indbyrdes konkurrence, afhænger nødvendigvis af, om denne forening og klassekampen mod kapitalen indeholder reale perspektiver i retning af at overvinde selve kapitalforholdet, dvs. at sikre deres eksistens gennem forening og altså på en anden måde end gennem konkurrencen. Men under sådanne betingelser betyder ophævelsen af konkurrencen blandt arbejderne ikke blot og bart ophævelsen af en konkurrenceadfærd, men ophævelsen af det reale grundlag for de samfundsmæssige forhold, som tvinger arbejderne ind i konkurrencen som en betingelse for deres overlevelse som enkeltpersoner, nemlig ophævelse af kapitalforholdet.«³

Vi skal i den efterfølgende gennemgang kun momentvis udbygge de mulige socialistiske perspektiver, der kan være indeholdt i den nuværende krisens

3. Op. cit. Neustiss: »Noter om løndifferentiering«, side 140.

nedslag i den danske arbejderklassens reproduktionssituation.

I stedet har vi valgt at lægge hovedvægten på en analyse af 1977 overenskomstens betydning for løndifferentierings- og reallønudviklingen, for herved at give en del af den materielle baggrund, som bevægelser i den danske arbejderklasse må forholde sig til og reagerer på basis af. For endvidere at perspektivere 1977-overenskomstens rammeindhold skal der indledningsvist og kort redegøres for løndifferentieringsudviklingen og »den solidariske lønpolitik« op til overenskomsten, samt for de statslige indkomstpoltikker, specielt udtrykt i augustforligene 1976 og 1977, som helt fjerner »skinnen af, at det i kontrakten mellem lønarbejde og kapital drejer sig om en fri overenskomst mellem ligestillede produktionsagenter«.

Løndifferentieringsudvikling i Danmark

I det foregående afsnit skitserede vi de almene »begrundelser« for løndifferentiering, som for det første kunne være de differentieringer der fremkom som følge af prisens bevægelser omkring arbejdskraftens værdi, og for det andet de differentieringer som udsprang af arbejdskraften med forskelligt værdiindhold. I dette afsnit skal der gives nogle eksempler på, hvorledes forskellige udtryk for løndifferentiering mellem arbejdskraftsælgerne har udviklet sig historisk. Det er ikke muligt på baggrund af dette materiale at »isolere« forskellige differentieringsfaktorer, men ud over de allerede nævnte, finder vi, at også den særlige danske fagstruktur i fagforeningsbevægelsen må anses som en væsentlig historisk forklaringsfaktor for løndifferentieringsudviklingen. Som generel tese vil vi mene, at den danske fagstruktur vil virke forsinkende, vil virke hæmmende forgennemsættelsen af en værditendens i arbejdskrafternes værdiindhold og således virke konserverende på eksisterende løndifferentieringstilstande.

Endelig skal det nævnes, at differentieringsundersøgelser⁴ sædvanligvis er undersøgelser af den relative differentiering, dvs. at f.eks. udviklingen i lønforskelle måles som udviklingen i forskelstakten. Som vi senere skal se udelukker dette ikke at løndifferentieringen vokser absolut.

Løndifferentieringsudvikling mellem faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder

Så godt som alle undersøgelser viser, at der er sket en mindskelse af den

4. Af undersøgelser skal her nævnes: C. J. Clemmensen: »Lønudvikling og lønstruktur«. Arbejdsgiveren 1956, 40-47; A. H. Dahl: »Lønstrukturen i dansk industri siden 1946«. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1959, s. 192-220; K. Lüttichau: »Lønstruktur og løngliding«. Inflationens årsager, Betænkning nr. 421, bilag 11, København 1966; DASF(SiD): »Betænkning fra lavtlønsudvalget«, København 1971; Dansk Arbejdsgiverforening: »Nøgletal for arbejdsmarkedet - Overenskomstsituationen 1972/73, 1974/75 og 1976/77«, København 1972, 1974 og 1976; Dansk Arbejdsgiverforening: »Statistiske og grafiske oversigter«, særtryk af diverse årsberetningen Peder J. Pedersen: »Langtidstendenser i den faglige og geografiske lønstruktur i Danmark«, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1976/2, s. 303-322.

relative tidlønsdifferentiering mellem de tre hovedgrupper: faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder. Dels mindskes den procentvise afstand mellem faglærte på den ene side og de ikke-faglærte på den anden side, og dels mindskes den procentvise afstand mellem ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder. Det sidste kan eksemplificeres ved, at i 1976 udgjorde de ikke-faglærte kvinders tidløn ca. 90% af de ikke-faglærte mænds tidløn, mens procenten for ca. 10 år siden var 80.

For alle de her nævnte lønrelationer gælder det dog, at differentieringen er vokset i absolutte størrelser. Mindst mellem de to ikke-faglærte grupper (1966 en forskel på kr. 1,76 og i 1976 en forskel på kr. 2,54) og mest mellem faglærte og ikke-faglærte:

Figur 1

Udviklingen i den absolutte forskel mellem de gennemsnitlige tidlønninger for faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder i 1966 og 1976.

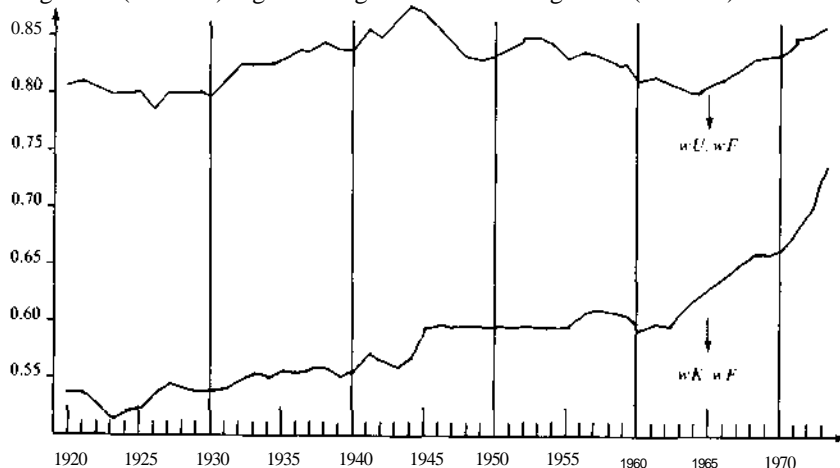
		ikke-faglærte	
		mænd	kvinder
faglærte	1966	215 øre	391 øre
	1976	528 øre	782 øre

kilde: DA's lønstatistik

Men forskellene er som sagt ikke større end, at der kan konstateres en relativ tilnærmelse i gennemsnits tidlønningerne. Grafisk tager den mindskede relative løndifferentiering sig således ud:

Figur 2

Udviklingen i den relative løndifferentiering mellem ikke-faglærte mænd/faglærte (wU/wF) og ikke-faglærte kvinder/faglærte (wK/wF) 1920-73.

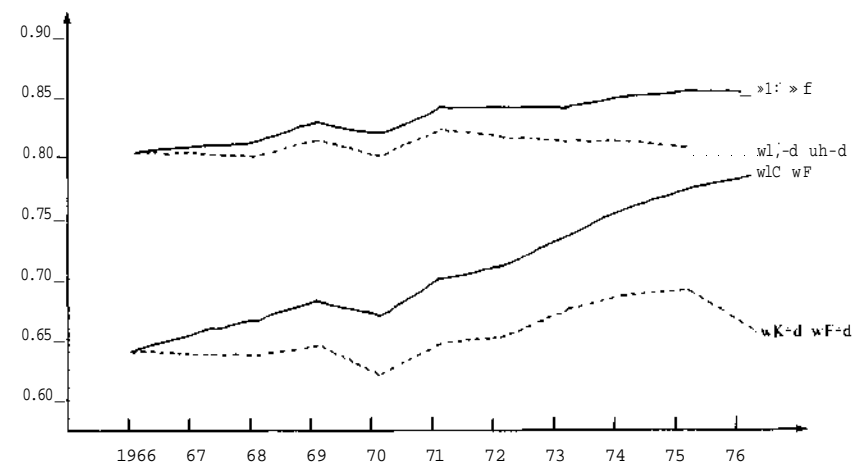
kilde: Peder J. Pedersen: »Langtids-tendenser i den faglige og geografiske lønstruktur i Danmark«. Nationaløkonomisk tidsskrift 2/1976.

Karakteristisk for relationen er, at begge de ikke-faglærte gruppers tidlønninger stiger relativt stærkest efter 1960. For kvindernes vedkommende efter 1962 og for mændene efter 1964. Endvidere er det bemærkelsesværdigt at relationen for kvindernes vedkommende er næsten konstant fra 1945 til 1962. For begge de ikke-faglærte grupper er der ligeledes tale om en lille relativ forbedring op igennem 30'erne, mens det eneste tidspunkt tidligere hvor man kan tale om en markant tilnærmelse mellem faglærte og ikke-faglærte mænd var under 2. verdenskrig. Efter krigen var tendensen jævnt faldende frem til 1964, som sagt.

Forstørret vi den grafiske fremstilling for de sidste 10 år og udskiller vi dyrtidsreguleringens effekt på den relative differentieringsudvikling fremkommer følgende oversigt:

Figur 3

Udviklingen i den relative løndifferentiering med og uden dyrtidsreguleringseffekten mellem ikke-faglærte mænd/faglærte (wU/wF) og ($wU+d/wF-d$) og ikke-faglærte kvinder/faglærte (wK/wF) og ($wK-d/wF+d$) 1966-1976.

kilde: DA's lønstatistik og egne beregninger, (for de relative talstørrelser se note (5)).

5.	wU/wF	wU^d/wF^d	wK/wF	wK^d/wF^d
1966	0.803	0.803	0.641	0.641
1967	0.808	0.803	0.655	0.638
1968	0.811	0.800	0.666	0.638
1969	0.827	0.814	0.682	0.645
1970	0.818	0.800	0.670	0.622
1971	0.840	0.821	0.699	0.646
1972	0.839	0.815	0.710	0.652
1973	0.839	0.812	0.732	0.674
1974	0.848	0.812	0.756	0.686
1975	0.852	0.806	0.771	0.691
1976	0.853	0.800	0.783	0.659

Det er bemærkelsesværdigt at den stærke stigning i den relative tidløntilnærmelse i begyndelsen af 70'erne flader ud omkring 1974/75, mest for de ikke-faglærte mænd, og mindre for kvindernes vedkommende. Så har vi endvidere korrigeret den relative lønrelation for virkningerne af dyrtidsreguleringen, bl.a. for senere at kunne vurdere virkningerne af augustforligets bestemmelse om indefrysning af dyrtidsportioner på løndifferentieringen.

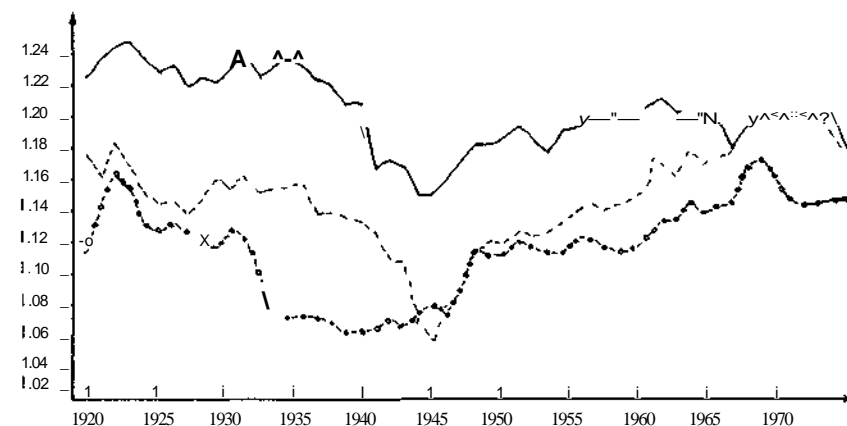
Her kan vi foreløbigt konstatere, at uden dyrtidsreguleringen ville den relative løndifferentiering mellem gruppernes tidlønninger 1966-76 have været konstant, idet dyrtidsreguleringen stort set på den grafisk afbildning udgør hele »tilnærmelsesarealet«. Når dyrtidsreguleringen har denne relative effekt er forklaringen, at dyrtidsportionerne udbetales i lige store ørebølber (p.t. 60 øre pr. portion) til alle. Dette betyder, at portionen tæller relativt mest på de lavere tidlønninger, og den relative løndifferentiering mindskes. De dyrtidskorrigerede kurver viser med andre ord, hvorledes den relative løndifferentiering ville have udviklet sig, hvis tidlønnens størrelsesudvikling alene var bestemt af overenskomstmæssige tillæg og lønglidning. Disse er ikke større end, at kurverne de sidste år viser en faldende tendens. Som vi senere skal se er der intet i overenskomstresultatet og i udsigterne til lønglidningsudviklingen, som modvirker denne tendens, snarere tværtimod.

Den regionale løndifferentieringsudvikling

Et andet eksempel på mindsket løndifferentiering kan være udviklingen i de relative tidlønningers regionale vækst, om end udviklingstendensen er noget uklar. Tager vi udgangspunkt i de tre ovenfor benyttede faggrupper er der dog i de sidste 10 år tale om, at tidlønningerne mellem København og provinsen nærmer sig hinanden. I 1976 udgjorde faglærte mænds-, ikke-faglærte mænds- og kvindelige arbejderes tidlønninger i København således henholdsvis 116, 110 og 108% af provinsens tidlønninger, mens procenterne i 1966 var henholdsvis 121, 116 og 116. (DA's lønstatistik). Af nedenstående figur fremgår det, at langtidstendensen er noget mere uklar:

Figur 4

Udviklingen i den relative timeløn i hovedstaden og det øvrige land for faglærte (wHF/wØF), ikke-faglærte mænd (wHU/wØU) og kvindelige arbejdere (wHK/wØK) 1920-73.

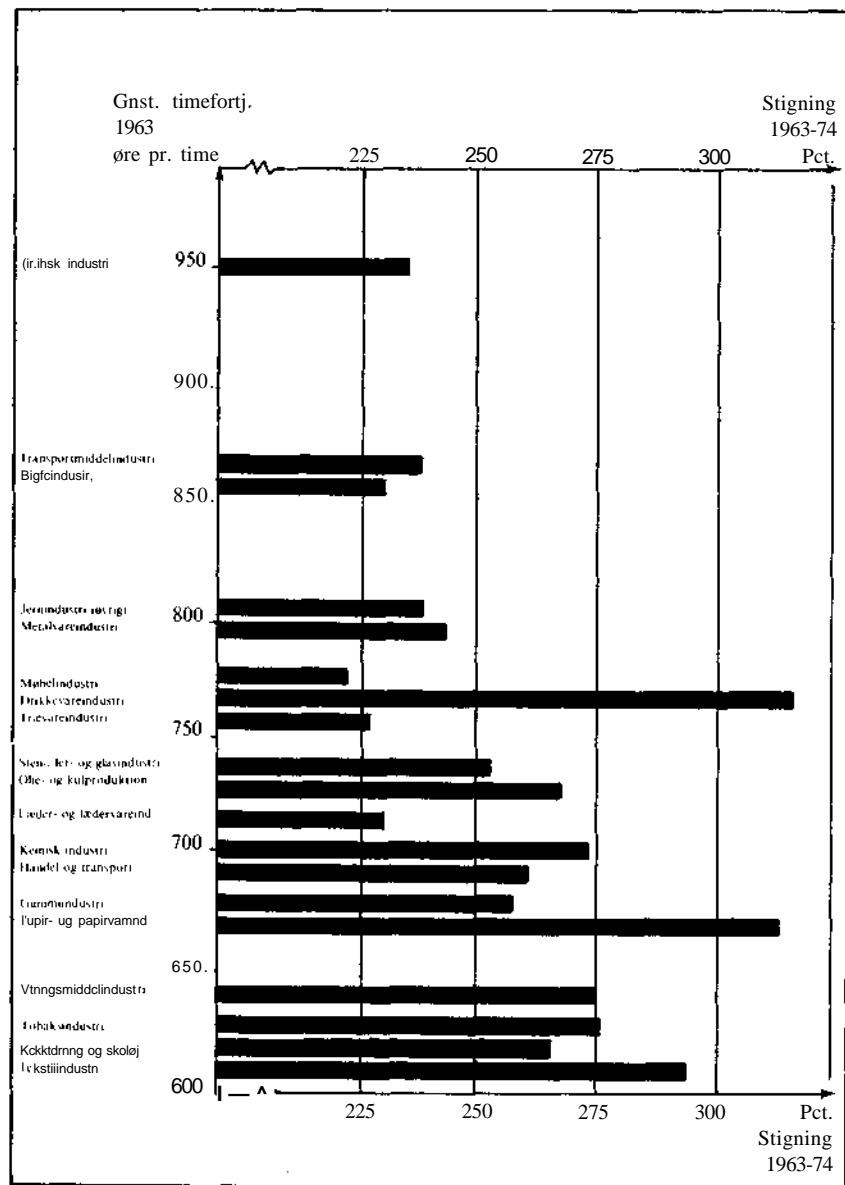

kilde: Peder J. Pedersen: »Langtidstendenser i den faglige og geografiske lønstruktur i Danmark«. Nationaløkonomisk tidsskrift 2/1976.

Løndifferentieringsudvikling mellem industribrancher

Endvidere kan der konstateres en svag tendens til mindskelse af tidlønsdifferentiering mellem forskellige industribrancher - i det mindste inden for de sidste godt halve snes år. På nedenstående figur kan man således se en tendens til, at de industribrancher som i 1963 havde de relativt mindste gennemsnitlige timelønninger stort set var de industribrancher hvor time-lønsstigningen var relativt størst i den efterfølgende prosperitetsperiode. Figuren synes dog også at afspejle en modsatrettet tendens til status quo udvikling af 1963-differentieringsmønsteret:

Figur 5
Udviklingen i den gennemsnitlige timefortjeneste inden for industribrancherne, juli kvartal 1963-74.

kilde: »Belysning af fagbevægelsens resultater - LO gør status«, København 1975, side 30.

Denne udvikling i den relative timelønssstigning inden for brancherne kan yderligere belyses gennem en opdeling af tidlønningserne på de tre hovedfaggrupper faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder i henholdsvis København og provinsen. Taget for et enkelt år (1970) ser differentieringen således ud. Det er sandsynligt, at det især er den overraskende lille differentiering i lønningerne mellem provinsindustriens ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder sammenholdt med provinsindustriens relative stærke vækst målt i antal beskæftigede, som er drivkraften i den relative lønudjævning, der kan spores mellem industribrancherne:

Tabel 1

Den gennemsnitlige tidløn og tidlønsfordeling mellem forskellige industribrancher, i København og provinsen, fordelt på faglærte, ikke-faglærte mænd og kvindelige arbejdere, april kvartal 1970.

	Hovedstaden		Provinsen	
	øre	indeks	øre	indeks
Faglærte mænd:				
Beklædningsindustri	.1420	81	1219	84
Nærings- og nydelsesindustri	.1450	83	1232	85
Lædervareindustri	.1465	83	-	-
Sten-, ler- og glasindustri	.1490	85	1356	94
Træ- og møbelindustri	.1714	98	1409	92
Jern- og metalindustri	.1716	98	1449	100
Byggeindustri	.1780	101	1400	97
Grafisk industri	.1854	106	1618	112
Faglærte mænd i alt	.1755	100	1450	100
Ikke-faglærte mænd:				
Diverse industrier	.1290	91	1182	97
Gennemgående fag	.1317	93	1218	100
Sten-, ler- og glasindustri	.1335	94	1244	101
Transport	.1341	94	1164	95
Træ- og møbelindustri	.1348	95	1184	97
Lædervareindustri	.1353	95	1201	98
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	.1362	96	1184	97
Beklædningsindustri	.1370	96	-	-
Kemisk industri	.1376	97	1227	100
Tekstilindustri	.1403	99	1211	99
Jern- og metalindustri	.1438	101	1234	101
Byggeindustri	.1579	111	1243	102
Grafisk industri	.1599	112	1341	110
Ikke-faglærte mænd i alt	.1422	100	1224	100

Kvinder:

Sten-, ler- og glasindustri	900	79	1037	104
Kemisk industri	1076	94	1001	100
Diverse industrier	1117	98	946	95
Tekstilindustri	1117	98	992	99
Træ- og møbelindustri	1150	101	1041	104
Beklædningsindustri	1152	101	1029	103
Jern- og metalindustri	1156	101	1012	101
Lædervareindustri	1167	102	970	97
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	1180	103	1003	100
Transport	1181	103	951	95
Grafisk industri	1211	106	1066	106
Kvinder i alt	1142	100	1001	100

kilde: »Betænkning fra lavtlønsudvalget«. DASF (SiD) København 1971, side 34

Den aldersbetingede løndifferentieringsudvikling

Vi skal her indskrænke os til en kort karakteristik i lønrelationen mellem ungarbejdere/lærlinge og »egentlige« arbejdere. Både ungarbejdere og lærlinge har haft en relativ forbedring af timefortjenesten. I 1963 udgjorde lærlingenes gennemsnitlige timefortjeneste 18,8% af de faglærtes timefortjeneste. I 1974 var procenten steget til 31,7, dog med udsigt til et fald eller stagnation i tilnærmelsen. For ungarbejdernes vedkommende var de samme procenter taget i forhold til ikke-faglærtes timefortjeneste henholdsvis 43,6 og 52,7, men også her er tendensen op imod slutningen af perioden stagnerende.

Løndifferentieringsudviklingen inden for gruppen af faglærte, inden for gruppen af ikke-faglærte mænd og inden for gruppen af ikke-faglærte kvinder

Lønspredningen inden for de tre hovedgrupper kan måles via »variationskoefficienten«, som viser spredningen fra middelværdien. Ser vi på langtidstendensen (1920 og 1973) ser det sådan ud:

Tabel 2

Variationskoefficient i lønfordelingen for faglærte, ikke-faglærte mænd og kvinder i 1920 og 1973.

	1920	1973
faglærte	0,174	0,119
ikke-faglærte mænd	0,147	0,129
ikke-faglærte kvinder	0,104	0,133

kilde: Peder J. Pedersen: »Langtidstendenser i den faglige og geografiske lønstruktur i Danmark«. Nationaløkonomisk tidsskrift 2/1976.

For både faglærte og ikke-faglærte mænd er der tale om et fald i spredningen i de godt 50 år beregningerne dækker, men en modsat udvikling for kvindernes vedkommende. Endvidere er der i 1920 tale om en »positiv« sammenhæng mellem gennemsnitslønhøjde og stor spredning, mens det er lige omvendt i 1973. Ser man på udviklingen op igennem 60'erne synes dette udviklingsmønster at bekræfte langtidstendensen. Dog er der tegn til at spredningen er stigende for ikke-faglærte mænd, altså tegn på en udvikling i retning af de ikke-faglærte kvinders⁶.

Vi har nu gennem eksempler på løndifferentieringsudvikling antydning af nogle relative, gennemsnitlige bevægelser. Eksemplerne har været ret summariske og rummer ikke i sig selv muligheder for forklaring af de bagvedliggende faktorer. Dette ville kræve langt videregående bearbejdning af empirien og dens indplacering i en akkumulationshistorisk og produktionsprocehistorisk analyse.

Tilbage bliver, at man forsigtigt kan konstatere, at der såvel i den lange tendens som i den tendens som tegner sig op igennem 60'erne og begyndelsen af 70'erne, generelt er tale om en mindskelse af den relative løndifferentiering, når det måles i forhold til tidlønnen.⁷ Endelig synes der i de sidste 2-3 år at være tale om, at tendensen stagnerer eller udvikler sig negativt.

Der er således ikke noget i det gennemgåede materiale, som taler imod vores tese om en historisk tendens til ensliggørelse af arbejdskraftens reproduktionsbetingelser, men af gode grunde er materialet også for summarisk til at tesen kan belyses nærmere. Men måske er der en anden tendens i den historisk virkelige proces's langtidstendens, som kan tages som variant af ensliggørelsestendensen. Her tænker vi på, at for så vidt vi betragter de tre hovedfaggrupper faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder, så præges lønrelationerne mellem dem af en udviklingstendens der er kraf-

6. 1 DASF's »Betænkning fra lavtlønsudvalget« tyder de der beregnede lønspredningstal på (ses. 51), at der mellem midten af 60'erne og til 1970 har udviklet sig en kraftig lønspredning mellem de ikke-faglærte mænd beskæftiget i provinsindustriene. For en mulig forklaring se afsnittet »solidarisk lønpolitik« og de produktivitetsfremmende lønsystemer.
7. Vi minder om at analysen kun behandler udviklingen i tidlønnen. Vi analyserer således ikke udviklingen i den faktiske lønudvikling, idet der heri også indgår stk.-lønninger, mv. (akkord, mv.). Endvidere »svækkes« analysen også af, at vi heller ikke medtager de sociale ydelsers udligningseffekt, eller differentiering mellem beskæftigede og arbejdsløse. Med hensyn til belysning af dette forhold kan henvises til »Den økonomiske krise og arbejderklassen«. Socialistiske Økonomers småskrifter nr. 2, København 1977, s. 23-29.

tigere virkende end den generelle ensliggørelse. Den kraftigste lønindsnævring foregår nemlig imellem de to grupper ikke-faglærte og først i anden omgang og mindre omfattende mellem faglærte og ikke-faglærte. Der synes således historisk at være en tendens til dannelse af to grupper: de faglærte og de ikke-faglærte inden for hvilke der også sker en mindskelse af lønspredningen.

Af løndifferentieringseksemplerne fremgår det ligeledes, at relationerne mellem de tre hovedgrupper er påvirkelige overfor konjunkturcyklerne. Når vi vælger at bruge en så vattet terminologi som »påvirkelige« er det fordi, man ikke på baggrund af vores materiale kan sige noget præcist om, i hvilken retning påvirkningen går. Således synes f.eks. løndifferentieringsudviklingen i 30'ernes krisegennemslag at tyde på en forstærket understregning af langtidstendensen, eller med andre ord et yderligere skub på den relative lønindsnævring. Under krigens efterspørgsel på arbejdskraft er det især de ikke-faglærte mænd, som får en betydelig relativ lønfremgang, og når op på en tilnærmelse til de faglærte, som de ikke har haft siden. I prosperitetsperioden op igennem 60'erne og begyndelsen af 70'erne er der også tale om en kraftig understregning af langtidstendensen, og især de to ikke-faglærte gruppers nærmen sig hinanden. Men i de sidste 3 år synes der at være en tendens til stagnation eller udvidelse i relationen mellem lønningerne. Tendenserne under forskellige eller ensartede konjunkturcykler er således ikke særligt klare, i det mindste ikke med det illustrationsmateriale, som er benyttet her.

Da det er afgørende for os, at kunne give nogle mere præcise skøn over, hvorledes den nuværende crises gennemslag virker ind på differentieringen i arbejderklassen og de yderligere svækkelsesmomenter dette påfører den i lønkampen mod kapitalen, vil vi i det efterfølgende gå nærmere ind på fagforeningernes funktion i løndannelsen, på den statslige indkomstpøolitik og på overenskomstresultatet 1977.

Solidarisk lønpolitik

På LO's kongres i 1975 fik de kongresdelegerede udleveret en kongresmappe med forskelligt kongresmateriale og LO-betænkninger, bl.a. en lille lysegrøn rapport: »LO gør status - belysning af fagbevægelsens resultater 1963-1975«. Foruden at skulle belyse de opnåede resultater siden helhedsløsningen i 1963, skulle den samle det generelle baggrundsmateriale for LO-formandens beretning.

Statusrapporten behandler de 12 gode år i 5 hovedafsnit: først et afsnit om »samfundsøkonomien«, hvor det som i enhver anden vismandsrapport bestemmes, at »hovedfaktorerne bag den materielle fremgang har været«: 1. omstilling i erhverv og beskæftigelse, 2. høj beskæftigelse, 3. stigende arbejdsproduktivitet, 4. stigende investeringer og forbrug og 5. udvidelsen af samhandlen med udlandet. Dernæst et afsnit om »fagbevægelsens resultater«, efterfulgt af et afsnit om »fagbevægelsens resultater i samspil med det

offentlige« (socialdemokratiet). Endvidere et afsnit om udviklingen i »den disponible realløn«, hvorefter rapporten afsluttes med et kapitel om de mulige udviklinger og fagbevægelsens strategi frem til 1980. I det hele en lille positiv rapport, hvor LO erkender sit samfundsansvar og nødvendigheden (løftet?) af at betrede »en smallere vej« i de kommende år.

I afsnittet om »fagbevægelsens resultater« indtager løndifferentierings-spørgsmålet en fremtrædende plads. Herom hedder det bl.a., at det »har været et kendetegn ved den førte overenskomstpolitik siden 1963, (at den) har udmøntet sig i en systematisk tilstræbt indsnævring af de eksisterende lønforskelle med de største procentvise lønforhøjelser til de lavestlønnede«. Komplekset af lønudlignende overenskomstelementer, f.eks. »ligeløn«, satsforhøjelser, lavtlønstillæg, dyrtidsregulering, mv. benævner LO med samlebetegnelsen »solidarisk lønpolitik«. Solidarisk lønpolitik forstås derfor af LO, som den overenskomstpolitik der *systematisk, tilstræbt og relativt* mindsker lønforskelle mellem arbejderne.

Det betyder, at da LO er et organiseret udtryk for fagorganisationernes fælles interesse, må der i den solidariske overenskomstpolitik være indeholdt forståelsesmomenter gående i retning af, at de stærkere lønarbejdergrupper, de højere lønnede arbejdergrupper støtter de svagere gruppers krav, ved at undlade at forfølge fagspecifikke eller om man vil fagegoistiske krav. Hvis vi i det følgende indskrænker os til at betragte sagen fra den fagpolitiske side, kan man spørge: Hvorfor fører fagorganisationerne solidarisk lønpolitik, og hvorfor giver stærke lønarbejdergrupper afkald på at føre specifikke interesser igennem ved overenskomsterne.

I den danske fagbevægelse er det naturligt nok de ikke-faglærtes fagorganisationer, og her i ganske særlig grad SiD, der har fremført kravet til de øvrige grene af fagbevægelsen, om at føre en solidarisk lønpolitik, som en form hvorunder lavtlønsproblemet kan angribes i kombination med andre, herunder statslige midler.⁸ De ikke-faglærtes interesse i at påpege nødvendigheden af at føre solidarisk lønpolitik er således klar nok, og når SiD endvidere finder, at en væsentlig del af lavtlønsproblemet er politisk og fagpolitisk betinget, ligger det lige for, at løsningen bliver et spørgsmål om politisk vilje hos statsmagt og internt i fagbevægelsen. Dette forudsætter imidlertid, at SiD kan påvise politisk manipulerbare årsager til lønforskellene.

SiD opfatter lønforskelle som dels retfærdige (objektive) og dels uretfærdige (subjektive). SiD anser at objektive årsager til lønforskelle er forskelle som er begrundet i uddannelses- og præstationsforskelle, og SiD finder, at disse er retfærdige løndifferentieringsfaktorer. SiD's lønpolitik kan derfor kort udtrykkes som »lige løn for lige arbejde«. Ved at uddanne sine lavtlønnede medlemmer og ved at arbejde for retfærdige aflønningsprincipper kan SiD selv udnytte disse faktorer til lønforbedringer for de samme medlemmer, mener SiD.

8. Op. cit. DASF: »Betænkning ....«, bl.a. s. 72-78.

De uretfærdige faktorer har historisk og moralsk baggrund. Således finder SiD at »indsatskrævende« jobs traditionelt bliver underbetalt, bl.a. p.g.a. en generel moralsk nedvurdering af disse jobs, ligesom også lav organisationsgrad nævnes som eksempel på sådanne subjektive faktorer. Med dette sidste tænkes især på kvindernes lave organisationsprocent.

Begge sæt af faktorer er ifølge SiD manipulerbare: de første kan udnyttes gennem forbundets egne initiativer, mens de andre kræver politisk og moralsk agitatorisk indsats, så fordømmene kan nedbrydes, og nedvurderet arbejde vendes til opvurderet.

En forudsætning for at disse ændringer kan ske, er en intern opbakning i fagbevægelsen, at fagbevægelsen som helhed står bag forbedringerne til de lavestlønnede. Den solidariske lønpolitik bliver hermed til fagbevægelsens interne indkomstpolitik, interne fordelingspolitik i de solidariske bestræbelser på at presse lønhierarkiet sammen, at fjerne uretfærdighederne, da de svage ikke selv har styrke til at fjerne dem. I SiD's lønteoretiske system indtager således moral, tradition og individuelle faktorer en fremtrædende plads. SiD har ikke et arbejdskraftbegreb, men knytter alene an til begrebet arbejde, og især det individuelle arbejde og den enkelte arbejders muligheder for at påvirke sin løn. I SiD's overvejelser indgår ej heller betragtninger over organisationsammenhold og løndifferentiering. Det synes i højere grad som om den solidariske lønpolitik er et udtryk for alment menneskeligt nødhjælpsarbejde, frem for en »systematisk, tilstræbt« lønpolitik udspringende af en fælles lønarbejdersituation overfor kapitalen.

Eller et bevidst forsøg på at bringe sig i en sådan situation. Dette udelukker imidlertid ikke, at de af kapitalakkumulationen satte betingelser for arbejdskraftreproduktion, herunder tendensen til værdimæssig ensliggørelse, sætter sig igennem bag om ryggen på fagorganisationerne og til stadighed udvider de objektive grænser for en solidarisk lønpolitik, i takt med nedgangen i de traditionelle faglærtes arbejdsområder og nedbrydelse af faggrænser. Men det er ikke i dette lys SiD betragter problemerne i 1970, hvor deres lavtlønnsrapport udkom.

I stedet argumenterer SiD ud fra, at en effektiv solidarisk lønpolitik vil virke »gunstigt på erhvervsudviklingen«:

»I det omfang den solidariske lønpolitik slår igennem, vil den have en gunstig virkning på erhvervsudviklingen, idet den vil tvinge de mindre effektive virksomheder, der aflønner dårligt, til enten at foretage en rationalisering eller indskrænke produktionen og dermed frigøre arbejdskraft. Det vil derfor være en nødvendig forudsætning for at føre en effektiv solidarisk lønpolitik, at der i samfundet er en høj beskæftigelse (min understregning), og at der samtidig gennemføres en aktiv arbejdsmarkedspolitik, der er i stand til hurtigt at skabe beskæftigelse til den frigjorte arbejdskraft. En anden nødvendig forudsætning er-såfremt der ikke hersker en tilstrækkelig effektiv konkurrence - at gennemføre en effektiv kontrol med priser og avancer, således at de mindre effektive virksomheder ikke er i stand til at

overvælde lønstigningen på priserne«.⁹

Hermed har SiD - foruden at antyde at den solidariske lønpolitik kan virke som økonomisk vækstfaktor¹⁰ - samtidigt lokaliseret en række statslige politikområder, som kan virke forstærkende på effekten af den solidariske lønpolitik og dermed mindskende for de herskende løndifferentieringstilstande. I et konkretiseringsforsøg nævnes foruden de generelle tiltag f.eks. forbedrede afskrivningsregler (dvs. differentierede), en stærkt udvidet egnsudvikling, inddragelse af »samfundsskabte kapitalgevinster, effektiv arbejdsanvisning mv.«

Der er bare et enkelt men ved denne reaktionskæde, nemlig at den forudsætter, at »den solidariske lønpolitik slår igennem« og at socialdemokratiet som bærer af de statslige politikker indgår med den supplerende industri- og arbejdsmarkedspolitik. Her er det endvidere således, at de samme økonomiske betingelser som SiD anser for nødvendige for den solidariske lønpolitikens gennemslag - fuld beskæftigelse - samtidigt er betingelser, som tenderer til løndifferentiering, fordi de stærkere arbejdergrupper i kraft af deres fagområder yderligere styrkes. Dette modsætningsfyldte lønudviklingsmønster i prosperitetscyklen, der dels giver »plads« for store lavtlønstillæg og for solidarisk lønpolitik generelt, men som samtidigt styrker tendenser til øget differentieringsudvikling, reflekteres også af LO i statusrapporten omkring konklusionen på de 12 års lønudvikling:

»Sammenfattende hårde mest markante resultater af den førte lønpolitik siden 1963 for det første været sikring af en stigning i reallønnen. For det andet en væsentlig forbedring af kvinders lønforhold ved gennemførelse af ligelønnen. Og for det tredje en fastholdelse af den automatiske dyrtidsregulering, således at ukontrollerede stærke prisstigninger ikke umiddelbart vælter den opnåede levestandard over ende.

Herudover må det imidlertid erkendes, at markedskræfterne og den løn- glidning, der har fundet sted på de enkelte virksomheder, har begrænset mulighederne for indsnævring af lønforskellene mellem højt- og lavtlønnede. Der er derfor fortsat behov for at føre en solidarisk lønpolitik, men også et behov for - ud fra de indhentede erfaringer - nærmere at analysere problemerne omkring forskellige former for lavtlønspolitik.«¹¹

Selv om denne modsætningsfyldte udviklingstendens omkring konjunktur og løndifferentiering er af almen karakter, er der dog særlige træk ved den danske fagorganisering og det danske overenskomsts system, som forstærker modsætningen mellem de konkurrenceneddæmpende og konkurrenceskærpande elementer og betingelser omkring arbejdskraftsalg.

9. Op. cit. DASF: »Betænkning ....«, s. 63.

10. Her sigtes indirekte til den form, hvorunder den solidariske lønpolitik er ført i Sverige, hvor statslig penge- og finanspolitik, arbejdsmarkedspolitik og solidarisk lønpolitik er indgået i en samlet strategi for økonomisk vækst, fuld beskæftigelse og prisstabilitet. For en gennemgang af strategien og den vigtigste svenske litteratur om emnet se f.eks. op. cit. Mogens Hansen, m.fl.: »Lønteorier og Lønstyring«, s. 88-103.

11. LO: »Belysning af fagbevægelsens resultater 1963-1975 - LO gør status«, København 1975.

Til trods for at der er optræk til afgørende strukturændringer i den danske fagorganisering i de kommende år, er det dog fortsat enkeltfagenes organisering, som dominerer strukturen. Til den struktur skal endvidere føjes de ikke-faglærtes organisationer, som domineres af SiD, der i sig selv er en art mini-LO med en række særskilt organiserede beskæftigelsesområder under sig. Historisk set er denne struktur et udtryk foret skarpt konkurrenceforhold mellem faglærte og ikke-faglærte, idet fagorganiseringen voksede ud af de gamle svendelav, ikke i første omgang vendt mod mestrene og virksomhedsejerne, men som beskyttelse mod de ikke-faglærtes indtrængen på hævdundne arbejdsområder. Og selv om denne konkurrence er dæmpet siden, bl.a. igennem en styrkelse af det koordinerende og overenskomstforhandlende LO, så er modsætningsforholdet så at sige indbygget i strukturen. Dette vanskeliggør også den solidariske virksomhedsnære lønkamp, fordi forskellige lønarbejdergrupper arbejder under forskellige overenskomster. Fagstrukturen tenderer således til at fagspecifikke arbejdergrupper selv på virksomhedsniveau forfølger fagspecifikke interesser. Dette tenderer omvendt til at svagere grupper, f.eks. ikke-faglærte grupper ikke kan følge med i lønudviklingen.

Disse tendenser er i nogen grad formaliseret i overenskomstsistemets opbygning. For det første vil man i de generelle overenskomster se, at inden for særlige beskæftigelsesområder bestemmes lønudviklingen for en gruppe lønarbejdere i forhold til gennemsnitsudviklingen inden for andre grupper¹². Det er dette fænomen - som her blot er overenskomstmæssigt formaliseret - der i den borgerlige løndannelsesteori betegnes som den »horisontale fordelingskonflikt«. Hermed menes, at arbejdere eller grupper af arbejdere vurderer deres løn i forhold til andre gruppers løn, og kræver at fastholde eller forbedre deres indplacering i lønhierarkiet, uanset om der er basis i produktionsresultatet eller ej. Det er også i dette fænomen, at de samme økonomer lokaliserer en væsentlig inflationskilde under betegnelsen »løn-lønspiralen«.

En mere afgørende opdeling i overenskomstsistemet går mellem normal-lønsområdet og minimallønsområdet¹³. Inden for minimallønsområdet - som historisk især har udviklet sig inden for brancher og beskæftigelsesområder hvor faglærte og strategisk placerede ikke-faglærte har stået stærkt - er det en overenskomstfæstnet, legitim ret at rejse lønkrav imellem overenskomstindgåelserne. Minimallønsområdet omtales derfor som det »bevægelige lønsystem«. Inden for normallønsområdet findes derimod ikke til-

12. Som eksempel kan tages afsnit C »Bestemmelser om særlige aflønningsformer« i 1977-overenskomsten. Der står bl.a. »Inden for overenskomstmråder, hvor timelønnen for visse arbejdergrupper direkte er bestemt som en andel af andre arbejdergruppers overenskomstmæssige løn ....« Og videre: »Inden for overenskomstmråder, hvor timelønnen for visse arbejdergrupper periodisk reguleres i forhold til andre arbejdergruppers statistisk konstaterede løn ....«

13. Inden for afgrænsningsområdet LO og DA er der lidt flere beskæftiget inden for Minimal-lønsområdet end inden for normallønsområdet. I 1970 190.000 mod 160.000.

svarende bestemmelser. Som eksemplet ovenfor viser, eksisterer der som følge af fagstrukturen og overenskomstsistemets differentierede formelle muligheder for at »etablere« lønudvikling, hvis samlede effekt tenderer mod bevarelsen af et givent lønhierarki. Så skønt disse strukturer er historisk betingede og synes på vej mod deres opløsning, så lægger de aktuelt nogle bindinger på en solidarisk lønpolitik, som ikke kan undgå at svække dens lønudlignende effekt. Men der er andre og væsentlig alvorligere hindringer for »at en solidarisk lønpolitik kan slå igennem«.

Denne hindring lægges af den »differentierede lønpolitik«. De samme faglige ledere, som ved højtudvundne lejligheder græder snot over de vanskelige realiseringsmuligheder arbejdsgeberne giver den solidariske lønpolitik, stod i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne massivt anbefalende bag overgangen til de produktivitsfremmende lønsystemer. Dvs. lønsystemer - hovedsageligt bonus og akkordsystemer - der kæder produktmængde, produktkvalitet og produktionstid sammen med arbejdslønnens størrelse i et betinget forhold. At de samme systemer samtidigt har slået nogle alvorlige brecher i normal- og minimallønsområdenes særlige karakteristika, samt i teorien om den horisontale fordelingskonflikt og dermed mildnet strukturelle modsætningsforhold, ændrer ikke i det faktum, at der med de produktivitsfremmende lønsystemer er lagt grundlag for nye løndifferentieringsstrukturer. Disse følger ikke nødvendigvis de »gamle« differentieringsstrukturer, men går på »tværs« afhængigt af enkelt-kapitalernes differentierede produktivitsudvikling. Det er ganske givet i dette forhold, at man skal finde begrundelsen for den stigning i lønspredningen, vi bl.a. kunne konstatere inden for gruppen af ikke-faglærte kvinder.

Også SiD reflekterer over denne »nye« trussel mod den solidariske lønpolitik:

»I modsætning til den solidariske lønpolitik står den *differentierede lønpolitik*, hvor det afgørende for lønudviklingen er den enkelte virksomheds ellers branches produktivitet samt parternes forhandlingsevne og/eller forhandlingsstyrke .... Motiveringen for en differentieret lønpolitik er, at man gennem øgede lønninger i de virksomheder der har den største produktivitsstigning får overført arbejdskraft fra de virksomheder, der har en mindre produktivitsstigning, hvilket skulle give en større stigning i samfundets produktivitet og dermed i velstanden. En anden motivering for at følge produktivitsudviklingen er, at det tilsyneladende bliver lettere at opnå et mere stabilt prisniveau...«¹⁴.

Selv om SiD således ser modsætningsforholdet, begrundes det ikke, hvorfor fagbevægelsen stod fadder til systemernes indførelse. Forklaringen er den, at SiD alene sætter differentieret lønpolitik i relation til *statslig* indkomstpøolitik. Som eksempel nævner SiD den statsligt initierede hollandske løn- og indkomstpøolitik, hvor man i 1959-63 forsøgte at gennemføre en differentieret lønpøolitik efter den virksomhedsbestemte produktivi-

14. Op. cit. DASF: »Betænkning ....« s. 61-62.

tetsudvikling.¹⁵ SiD tager ikke den nogenlunde tidsligt sammenfaldende men knap så totale overgang til de produktivitetsfremmende lønsystemer i Danmark, som et udtryk for differentieret lønpolitik. Måske fordi den danske overgang var mere glidende og i princippet var en videreførelse af et gammelkendt akkordsystem. Også selvfølgelig fordi den danske overgang ikke var stemplet »statslig indkomspolitik«, men var båret »frivilligt« igennem af fagbevægelsen. Dette ændrer imidlertid ikke det faktum, at den differentierede lønpolitik er en selvpålagt indkomspolitik, som i perioden 1964-1975 overflødiggjorde en egentlig statslig lønpolitik, og de legitimitetsproblemer den ville være forbundet med. For en reformistisk fagbevægelse er denne indkomspolitikform desuden også langt at foretrække, fordi den er »mild« og i en vis udstrækning fastholder udbytningsraten.

Alle disse tendenser som ligger i den danske fagforeningsstruktur, i overenskomstsyste­merne og i lønsyste­merne til en stærkt opsplittet lønarbejder­klasse tenderer samtidig til yderligere at skærpe modsætningerne mellem de enkelte fagorganisationer og inden for de enkelte fagorganisationer. En solidarisk lønpolitik under en eller anden form er således, en nødvendighed for at opretholde fagbevægelsen som en enhed, og for at opretholde det socialdemokratiske hegemoni i den samme bevægelse. Den skal samtidig være af en sådan størrelsesorden, at den opsuger de omtalte tendensers virkninger i form af skærpet konkurrence imellem arbejdskraftsælgerne.

Imidlertid vil den lønsum som skal trækkes ud til solidarisk lønpolitik - til forskel fra den differentierede lønpolitik - få karakter af lønkage. Og opfattes da også som sådan af fagbevægelsen. For en »ansvarlig« fagbevægelse, vil de midler, der skal bruges til intern fordelingspolitik, således være afhængig af, hvad den anser kapitalen »har råd til«. Samtidigt vil det også være omkring den overenskomstbestemte lønkage, at de statslige indkomspolitikker vil intervenere i første omgang, når den »frivillige« indkomspolitik bliver utilstrækkelig for profitudviklingen. For den solidariske lønpolitik som den føres i Danmark vil der således være konjunkturelle begrænsninger, og begrænsninger som udspringer af lønkageteorien selv. Det er derfor ingenlunde givet, at den solidariske lønpolitik ex post faktisk fungerer i relation til løndifferentiering og i relation til sammenholdet i fagbevægelsen vil være tilstrækkeligt.

I det følgende skal disse forhold diskuteres yderligere med henblik på overenskomstforhandlingerne og mæglingsforslaget 1977.

Mæglingsforslaget 1977

I det følgende skal vi på baggrund af de generelle overenskomstforhandlinger søge at vurdere de resultater, som er indeholdt i forligsmandens mæg-

15. Op. cit. DASF: »Betænkning ....« s. 62. Behandlet ud fra en indkomspolitisk synsvinkel og inkluderet de særlige hollandske forudsætninger for planøkonomiske tiltag se også: Jens Brinch, Nils Bredsdorff og Leif Hansen: »Ökonomie, Einkommenspolitik und Gewerkschaften in Skandinavien«, stencilat. København 1977, bringes senere i Prokla.

lingsforslag, ud fra den solidariske lønpolitikens erklærede principper om at mindske differentieringen i arbejderklassen. Desværre bliver der kun sporadisk lejlighed til at komme ind på resultaterne af de specielle overenskomstforhandlinger. Vi tager mæglingsforslagets enkelte punkter op til særskilt behandling, idet vi dog indledningsvis bringer Økonomiministeriets skønsmæssige overslag over mæglingsforslagets samlede beløbsramme og rammens fordeling på forslagens enkeltpunkter¹⁶:

Tablet 3

Fordeling af mæglingsforslagets overenskomstmæssige lønstigninger

	1. overens- komstår		2. overens- komstår		1 alt	
	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.
Lønrammen.	479	2,0	503	2,0	982	4,0
HK og søens folk					142	
Lønrammen, ekskl. HK og søens folk	410		430		840	
Satsforhøjelser.	272	1,35	272	1,25	544	2,60
Ungarbejdere.	9	0,05	11	0,05	20	0,10
Garantibetaling ¹⁾					60	0,25
Holddriftssatserne.	35	0,20			35	0,20
Feriegodtgørelse ²⁾			96	0,45	96	0,45
Uddannelsesfond ²⁾			10	0,05	10	0,05
Specielle forhandlinger.	75	0,35			75	0,35
1 alt					840	4,0

1. Fordelingen på de to overenskomstår foreligger ikke oplyst, men det må antages, at hovedparten falder i første overenskomstår.

2. Får virkning fra 1. januar 1978.

kilde: »Betænkning over forslag til lov om forlængelse af visse kollektive overenskomster«. Afgivet af arbejdsmarkedsudvalget d. 15.4.77. Til lovforslag nr. L 163, blad nr. 277.

16. Overslaget er gjort af »Det økonomiske sekretariat«, dateret d. 14.4.77. Sekretariatet anfører indledningsvist, at »parterne ikke officielt har givet en beløbsmæssig vurdering af mæglingsforslaget«, hvorfor beregningerne »hovedsageligt er baseret på oplysninger fra pressen. D. 23.3.77 har dagbladene Børsen og Politiken sådanne beregninger. Børsens overslag afviger dog en del fra sekretariatets. Beregnet pr. år ser det således ud:

satsforhøjelser	1,00%
specielle krav	0,50%
garantilønnen	0,50%
ungarbejdere	0,05%
uddannelsesfond	0,05%
holddrift	0,20%
	<hr/>
	2,30%
dyrtid (2 portioner)	3,40%
	<hr/>
	5,70%
rest til lønglidning	0,30%

Som det kan ses er der nogen forskel på de to overslag, selv om begge giver plads til lønglidning (afsmitning). Beregningerne bygger endvidere på den urealistiske forudsætning at arbejdsløsheden skal være konstant, da pct.-beregningerne tager udgangspunkt i nuværende beskæftigelsesgrad.

Forhøjelse af tidlønsatserne

De overenskomstmæssige satser inden for såvel normallønsområdet som for minimallønsområdet forhøjes med 70 øre pr. time 4 gange i overenskomstperioden, henholdsvis 1. marts og 1. september i 1977 og 1978.

Siden »ligelønnens« indførelse ved overenskomstfornyelsen i 1973 hårde overenskomstmæssige satsforhøjelser været lige store inden for de to lønområder og mellem mænd og kvinder. Inden 1973-overenskomsten var satsforhøjelserne differentierede, idet man mellem f.eks. mands- og kvindelønsatser opererede med differentierede »lavtlønstillæg«, som udligningsbeløb for de bevægelser, der var sket mellem overenskomstfornyelserne. Siden 1973-overenskomsten har der været følgende generelle satsforhøjelser:

10.4.	73	40 øre
1.9.	73	40 øre
1.3.	74	45 øre
1.9.	74	45 øre
2.12.	74	75 øre ¹⁷
1.3.	75	35 øre ¹⁷
1.3.	76	40 øre
1.9.	76	40 øre
1.3.	77	70 øre
1.9.	77	70 øre
1.3.	78	70 øre
1.9.	78	70 øre

I satslønnen indgår envidere dyrtidstillæggene, og det med en vægt som f.eks. over 10 årsperioden 1966-76 tæller ca. dobbelt i forhold til de egentlige grænseforhøjelser/satsforhøjelser. For henholdsvis mænd og kvinder beskæftiget inden for normallønsområdet beløber dyrtidstillæggene sig til 1040 og 1058 øre, mens de egentlige satsforhøjelser er 501 og 532 øre i perioden.

For at få et indtryk af hvorledes vægten af overenskomsternes satsforhøjelser indgår i den relative løndannelse og ikke blot bedømme forhøjelserne på deres nominelle pålydende, kan man forsøge at sætte forhøjelserne i relation til den sats, som var gældende umiddelbart inden overenskomstens ikrafttrædelse. Tager man f.eks. normallønsområdet, og sætter de overenskomstmæssige lavtlønstillæg/grænseforhøjelser i forhold til den gældende normallønssats ved overenskomstindgåelserne, udgør disse følgende relative stigninger:¹⁸

17. Forhøjelserne 2.12.74 og 1.3.75 er ikke egentlige satsforhøjelser, men **begrundet** i kompensation for nedsat ugentlig arbejdstid ved overgangen til 40 t. arbejdsuge.

18. Kilde: DASF op. cit. »Betænkning ....«, side 23, samt egne beregninger på basis af DA's lønstatistik. De sidstnævnte er anført med ca. angivelser.

1963	5,5%
1965	2,9%
1967	5,5%
1969	5,2%
1971	14,5%
1973	ca 12,-%
1975	ca 4,-%
1977	ca 11,-%

Således bedømt har satsforhøjelserne i 1977-mæglingforslaget nogenlunde samme vægt som satsforhøjelserne i begyndelsen af 70'erne. Og tendensen understreges yderligere, hvis man inddrager den garanterede mindstebetaling på 29 kr. i timen i beregningerne - herom senere - idet den relative andel da er ca. 12%.

Nu kan man ikke isoleret tage satslønnen eller dens relative stigning som et udtryk for, at 1977-mæglingforslaget er et lige så godt resultat for arbejderklassen, som overenskomstresultaterne var inden krisen slog igennem. For at bedømme dette nærmere er det nødvendigt at se på forholdet mellem den overenskomstmæssige tidlønsats og den faktiske gennemsnitlige tidlønsfortjeneste. Under visse forudsætninger er det herigennem muligt at få et indtryk af, med hvor stor vægt de overenskomstmæssige satser indgår i den faktiske løndannelse:

Tabel 4

Forskellen mellem tidlønsats og faktisk tidlønsfortjeneste for faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder beskæftiget under normallønsområdet i København og provinsen i henholdsvis 1970 og 1976 (april kvartal).

	tidlønsats		genmst. tidlønsfortjnst.		forsk. øre %			
	1970	1976	1970	1976	1970	1976	1970	1976
København								
faglærte	1050	2380	1679	3885	629	1505	59,9	63,2
ikke-fag.md	1050	2380	1370	3178	320	798	30,5	33,5
ikke-fag.kv.	922	2380	1121	2874	199	494	21,6	20,8
Provinserne								
faglærte	1050	2380	1411	3270	361	890	34,4	37,4
ikke-fag.md	1050	2380	1215	2954	165	574	15,7	19,9
ikke-fag.kv.	922	2380	988	2709	66	329	7,2	13,8

kilde: DA's lønstatistik og egne beregninger. I den gennemsnitlige tidlønsfortjeneste er ikke indeholdt ferie- og søgnehellighedstillæg, overtids- og skifteholdstillæg, genetillæg, akkord, mv.

Umiddelbart tyder tabellen på, at forskellen mellem satser og faktisk tidlønsfortjeneste er vokset markant både absolut og relativt. Det sidste betyder, at de relativt store overenskomstmæssige satsforhøjelser i 70'erne når bortset fra 1975 - ikke har kunnet følge stigningstakten i de faktiske tidlønsninger. Konklusionen kunne derfor være, at de overenskomstmæssige satsforhøjelser og således også satsforhøjelserne ved 1977-mæglingsforslaget har en aftagende betydning for løndannelsen og dermed for arbejderklassens reproduktionssituation¹⁹. Men det vil være en konklusion med en række modifikationer. For det første ligger der en begrænsning i det rent tabeltekniske, idet en inddragelse af en længere periode kunne nuancere billedet, f.eks. affødt af den nationale kapitals forskellige akkumulationsfaser. Således viser tabellen kun bevægelserne ved højkonjunktursens sidste år og krisens første gennemslagsår. For det andet viser tabellen ikke noget om lønspredningen, dvs. om løndifferentieringen inden for de anførte grupper eller mellem forskellige faggrupper eller mellem geografiske regioner. Med andre ord viser tabellen ikke, hvilke differentieringer der ligger bag den faktiske, gennemsnitlige tidlønsfortjeneste.

Alligevel kan man ud fra vores tidligere oversigt om løndifferentiering og lønspredning sige, at når afstanden mellem satsløn og gennemsnitlig tidløn er så stor, som tabellen giver udtryk for at den er, må det dreje sig om et relativt lille antal lønarbejdere, som får hel eller delvis gavn afsatsforhøjelserne.

Formodningen bekræftes af, at det ifølge DA's og LO's forhandlings- og beregningsmateriale kun skulle være 6000-7000 lønarbejdere inden for DA-

19. Foruden den sammenligning vi har foretaget mellem tidlønsats og gennemsnitlig tidlønsfortjeneste årene 1970 og 1976, findes der i »Betænkning fra lavtlønsudvalget« op. cit., side 39-42 nogle beregninger af de samme størrelser fra 1962 til 1970, idet man dog her har foretaget beregningerne på sats og løn for kvinder og mænd i henholdsvis normallønsområdet og minimallønsområdet. Fra 1962 til 1964 konstateres en tendens til mindskelse i afstanden (»helhedsløsningen«). I resten af perioden fra 1964 til 1970 kan der konstateres en klar tendens til udvidelse af afstanden, dog med nogen forskel for de enkelte grupper. »Betænkningen« konkluderer: »... at der navnlig er to forhold, der har haft betydning for udviklingen i forskellen mellem de overenskomstmæssige tidlønsats og de gennemsnitlige tidlønsfortjenester nemlig: konjunkturforholdene og størrelsen af satsforhøjelserne.

I perioder med et for stort efterspørgselspres i økonomien er den betragtede forskel forøget. Dette skyldes naturligvis, at der i disse situationer er store muligheder navnlig for de højere lønnede til at opnå lønglidning, hvorved gennemsnitsfortjenesterne stiger, medens satserne forbliver uændret.

Det er konstateret, at relativt store satsforhøjelser har medført et fald i forskellen mellem sats og gennemsnit. Årsagen hertil er formentlig, at arbejdsgiverne i sådanne tilfælde i langt højere grad benytter sig af lavtlønsordningernes modregningsbestemmelser vedrørende ikke-overenskomstmæssige tillæg«. Vi kan tilføje, at de relativt store satsforhøjelser i begyndelsen af 70'erne og nu igen i 1977 ikke har medført et fald i afstanden, som »Betænkningen« ellers mener at kunne konstatere i 60'erne. Vi skal senere vende tilbage til en mulig forklaring på dette fænomen under behandlingen af udviklingen i »lønglidningen«.

området - men dog eksklusive HK, som vi ikke har oplysninger om - som arbejder på den rene satsløn²⁰.

Når satsforhøjelserne får så lille en effekt, skyldes det de overenskomstmæssige bestemmelser om, hvordan forhøjelserne skal indgå i den faktiske tidlønsdannelse. Herom hedder det i mæglingsforslaget, at de forhøjede satser, kan *modregnes* i »ikke-overenskomstmæssige tillæg, personlige tillæg, og lignende«. At dette er et centralt punkt bunder i, at tidlønsfastsættelsen sker ud fra satsen, som derefter kan være tilføjet forskellige tillæg af f.eks. personlig eller lokal art.

Når satsen som i 1977-mæglingsforslaget forhøjes og modregningsprincippet tages i anvendelse betyder det, at tillæggene bliver mindre, idet de helt eller delvis får status som satsforhøjelse. Dette betyder med andre ord, at hvis de lokalt beskæftigede arbejdere ikke har styrke til at forhindre, at enkeltkapitalen benytter modregningsprincippet, og hvis deres faktiske tidlønsninger ligger over satsen, så forbliver deres faktiske tidløn uændret. Hvis omvendt modregningsprincippet ikke var gældende, ville størstedelen af arbejderne opnå en lønforhøjelse, som svarede til satsforhøjelsen.

Sammenfattende kan det siges, at som følge af den eksisterende relation eller gab mellem tidlønsats og faktisk tidløn, som følge af den eksisterende løndifferentieringssituation og af det overenskomstsatte modregningsprincip, så får kun meget få lønarbejdere en tidlønsforhøjelse, som er begrundet i mæglingsforslagets satsforhøjelse. Nedenfor skal argumentationen uddybes på baggrund af en gennemgang af den kamouflerede satslønsforhøjelse, som den kommer til udtryk i »garantibetalingen«.

Garantibetalingen

Mæglingsforslagets afsnit V om garantibetaling bestemmer, at alle *voksne* arbejdere beskæftiget ved tidlønsarbejde garanteres en timeløn på 29 kr. Men ....»Ved beregningen af garantibetalingen medregnes alle lønandele (fuld modregning) bortset fra overenskomstmæssige genetillæg. Som genetillæg betragtes f.eks. overarbejdstillæg, holddriftstillæg, tillæg for forskudt arbejdstid, smudstillæg, tøjstillæg og andre lignende tillæg, der ydes som godtgørelse for særlige udgifter. Garantibetalingen berøres ikke af de forannævnte satsforhøjelser, men ajourføres med kommende ændringer i dyrtidstillægget«. Denne sidste lidt krøllede passus betyder, at garantibetalingen er dyrtidsreguleret, og f.eks. vil være 29,60 kr. fra 1. september i år (Og ikke 30,20 kr., da en portion indefrysnes i ATP-fonden).

Umiddelbart forekommer det modsigende, at mæglingsforslaget fastsætter mindstelønninger både i form af satser, hvorunder der ikke kan tidlønsnes inden for DA-området, og i form af en garantibetaling, hvorunder

20. Det er lidt uklart hvorfor HK ikke er indeholdt i materialet, men det skyldes måske, at DA ikke beregner lønspredningen inden for dette fagområde. Vi vil dog skønne, at tallet inklusive HK'erne vil være ca. 10.000.

timebetalingen heller ikke kan sænkes. Hvorledes skal man forklare dette tilsyneladende fiktive interval mellem satsløn og garantibetaling. Pr. 1.3.77 er garantilønnen kr. 29 og normallønssatsen kr. 25,40, altså et spring på kr. 3,60. LO-formanden forklarer fænomenet på følgende måde:

»Vi kræver den nuværende overenskomstmæssige normallønssats på 25,40 kr. forhøjet med 2 kr. til 27,40 kr. fra marts i år. (Udtalelsen falder altså på et tidspunkt, hvor LO endnu har de oprindelige generelle krav i behold med 2 x 2 kr. forhøjelse af satserne). Det giver en lønmodtager, uden tillæg af nogen art, en ugeløn på 1096 kr.

En ugeløn på 1096 kr. er imidlertid ikke acceptabel, hvorfor vi foreslår, at arbejdsgiveren skal sikre alle lønmodtagere en ugeløn, der ikke er under 1224 kr., hvilket er en timebetaling på 30,60 kr. (tallene og udregningerne passer simpelthen så godt, at de 30,60 kr. er identisk med det oprindelige krav om en mindsteløn på 30 kr. + den dyrtidsportion som udløstes 1.3.77).

Det vil sige, at arbejdsgiveren i dette tilfælde, skal fylde 128 kr. i den ugentlige lønningspose. Men en arbejder med f.eks. 1150 kr. i ugeløn, som følge af overenskomstmæssige tillæg, skal kun have fyldt 74 kr. i lønningsposen.

Vi har, for at få dette igennem, måttet acceptere modregning i alle tillæg... Vi har ikke mulighed for at nå op på en overenskomstmæssig/mW-stebetalings-sats (min understregning) på 30,60 kr. ved en aftale med arbejdsgiverne. Derfor dette nye begreb, som kaldes garantibetaling - eller i populær tale »poseopfyldning«. Vi understreger, at det kun må virke i denne to-årige overenskomstperiode, (på opfordring- min understregning).

På spørgsmålet om der vil være uheldige sider ved »poseopfyldningen«, svarer Thomas Nielsen bekræftende i den forstand: ...

»At en række tillæg, f.eks. kvalifikationstillæg, i de to år vil miste eller blive begrænset i deres værdi. På længere sigt vil garantibetaling medføre, at den enkelte fratages interessen for at skaffe sig tillæg. Dette undgås ved, at systemet kun skal køre i to år.

Vi er ikke forelsket i »poseopfyldning«, men på baggrund af de givne omstændigheder finder vi det rigtigt, fordi vi bedrer de lavestlønnedes vilkår. Dansk Arbejdsgiverforening er enige med os om princippet...²¹

Formandens svar betyder, at normal- og minimallønssatsernes funktion som minimumslønninger suspenderes for en tid. Mindstelønnen er herefter 29 kr. og pr. 1.9.77 29,60 kr. for arbejdere beskæftiget hos DA.

Men hvorfor så fortsat beholde satslønningerne? Fordi garantilønnen ikke ændrer det vigtige faktum, at løndannelsen sker ud fra satslønningerne. Dette betyder, at alle lønforhøjelser, som arbejderne lokalt tilkæmper sig, i første omgang ikke vil blive udbetalt - med mindre arbejderne skulle være stærke nok til at gennemtrumfe det - men blot bliver modregnet, indtil poseopfyldningen er nedtrappet til 0. Satsforhøjelserne på 4 x 70 øre har

derfor alene en beregningsteknisk virkning. Garantilønnen bliver den faktiske minimumsløn, men får samtidigt, som følge af modregning af eksisterende tillæg og modregning af kommende tillæg (bortset fra dyrtid og genetillæg) indtil poseopfyldningen er ædt op, karakter af en *maximumstimeløn* for de lavestlønnede.

Heri ligger der en mulig trussel mod lønnen forstået som udbytnings- og disciplineringsform, fordi lønarbejdere, som er omfattet af garantibetalingen, muligvis mister det incitament, at en »forbedret« arbejdsindsats belønnes med en højere løn. For lønarbejderen vil hans stigende ydelser i arbejdsprocessen blot få karakter af, at han i større eller mindre grad friholder arbejdsgiveren for at »fylde« lønningsposen op.

Dette indser LO også, og det er i det lys, man skal forstå udtalelsen: ....»at den enkelte fratages interessen for at skaffe sig tillæg .... Dette undgås ved, at systemet kun skal køre i to år«. Organisationen til forfølgelse af lønarbejdernes fællesinteresser herunder den solidariske lønpolitik er hermed bragt i et uløseligt modsætningsforhold mellem fællesinteressen og det individuelle salg og reproduktion af arbejdskraft, hvis forudsætning er kapitalakkumulation.

Dette må nødvendigvis især være kapitalens problem, som LO her påpeger og omfattes af, men måske finder arbejdsgiverne, at krisen i sig selv for en kortere periode tilstrækkeligt kan sikre den nødvendige disciplin. Et andet afgørende problem for dem er, hvad garantilønnen koster, og hvor mange lønmodtagere der er inde under ordningen.

i forhold til dens eventuelle reklameværdi er ordningen usædvanlig billig, idet den kun vil beløbe sig til ca. 60 mill kr. over en to årig periode ud af en samlet lønramme på 982 mill. Til sammenligning kan det siges at satserne og den forventede »afsmitning« fra satsforhøjelserne over de to år er sat til 544 mill kr. I alt skal de 60 mill kr. fordeles mellem 32.400 lønarbejdere, hvilket er et antal, som ifølge DA's lønspredningsstatistik falder under 29 kr. i timeløn. Det skal dog tilføjes, at HK ikke er indeholdt i disse opgørelser.

Når garantibetalingen ikke er dyrere, skyldes det derfor først og fremmest, at det er under 10% af de beskæftigede hos DA medlemmerne, som falder for 29 kr's grænsen. En anden grund til dens billighed skyldes, at tidlønssatserne gradvist i overenskomstperioden vil æde sig ind på garantibetalingen for til sidst i marts 1979 at forvandle den lokale »posefyldning« til en betydningsløs armbevægelse. Det kommer sig af, at satslønnen bevæger sig hurtigere end garantibetalingen, og at bevægelserne kan forudsiges med nær ved 100%'s nøjagtighed. Garantibetalingen vil kun bevæge sig i takt med antallet af udbetalte dyrtidsportioner, som er max. - men til gengæld 100% sikkert - 4 stk. i perioden å 60 øre pr. time = 29,00 + 2,40 kr. = 31,40 kr. Satslønnen vil derudover også vokse med satsforhøjelserne på 4 x 70 øre, hvilket giver: 25,40 + 2,40 + 2,80 = 30,60 kr, som sjovt nok er lig med den mindsteløn LO oprindeligt krævede, men som beklageligvis først opnås med to års forsinkelse. Man kan således konstatere, at der er tale om noget,

21. Thomas Nielsen i et interview til LO-bladet, nr. 5, 10.3.77, side 3: »Trods varslet konflikt: Enighed om garantiløn til de dårligst betalte«.

der ligner dødt løb mellem garantibetaling og sats ved overenskomstperiodens afslutning.

Og så sker tilnærmelsen mellem sats og garantibetaling endda endnu hurtigere end her vist, hvilket hænger sammen med, at modregningsprincipperne er forskellige for sats og garanti. Ved garantibetalingen er der tale om »fuld modregning«, hvilket betyder, at alle tillæg, både tillæg af personlig art (der normalt ikke er overenskomstmæssige) og overenskomstmæssige tillæg, som f.eks. akkordafsavns-, kvalifikations- og anciennitetstillæg indgår i de 29 kr, dvs. at de modregnes fuldt ud. Det eneste der holdes uden for er overenskomstmæssige genetillæg. En arbejder, som har 28 kr. i timen + 1 kr. i overenskomstmæssige tillæg, som ikke er genetillæg, bliver derfor stående på sin nuværende løn. Ved satslønningen er der derimod »kun« tale om modregning i ikke-overenskomstmæssige tillæg.

Konklusionen bliver da, at garantibehandlingen er endnu mindre værd, end den tilsyneladende ser ud til at være, og at den hurtighed, hvormed den helt mister betydning, går stærkere end vi først antog. Når LO-formanden derfor i sine opråb og tilskyndelser til medlemmerne om at stemme »ja« til mæglingforslaget, bl.a. kalder resultatet for en håndsrækning til de lavestlønnede og udlægger garantibetalingen som havende »direkte og positiv betydning for ca. 50.000 LO-medlemmer (og så må nogen endda være talt to gange) inden for DA-området«²², så er det kun rigtigt, hvis der dermed menes, at løndifferentieringen mellem de allerlavest lønnede er bragt ud af verden. Ca. 10% af de lønarbejdere, som er beskæftiget under DA, har nu i det mindste ikke hinanden at frygte.

For yderligere at perspektivere denne udvikling og bedømme den reale virkning af disse to elementer i den solidariske lønpolitik, skal det undersøges, hvorledes dyrtidsreguleringen - der også er et vigtigt led i den solidariske lønpolitik - i den kommende overenskomstperiode vil virke ind på differentieringen i arbejderklassen.

Dyrtidsreguleringen

LO's oprindelige krav til den nye overenskomst var, at den skulle forhøje dyrtidsportionens ørebeløb fra 60 øre til 95 øre pr. time. Dette skulle tilnærmelsesvis give 90-100%'s dækning for prisstigningerne. Den portion som nu

22. LO-bladet, nr. 6 - 26.3.77. I formandens anbefaling til at stemme »ja« til mæglingforslaget hedder det bl.a.: »På baggrund af, at det således lykkes LO's forhandlingsudvalg, selv i den mest vanskelige politiske og økonomiske situation her i landet, at nå frem til et sådant hæderligt resultat, fortjener det samlede forhandlingsresultat at blive vedtaget ved urafstemningen...« Selv om denne anbefaling er overflødig f.eks. overfor HK-medlemmerne, da man her lader forbundets kompetente forsamling afgøre tilslutningen, afholdt dette ikke HK's næstformand, Hans Jensen, for varmt at anbefale resultatet. »De kvindelige butiksansatte burde takke Thomas Nielsen med et kys, næste gang han er ude at handle«, sagde han. LO-bladet nr. 7, 16.4.77. Det kunne jo overvejes, at indføre det i forbundets vedtægter.

kommer til udbetaling dækker kun ca. 60%!²³ Ved et senere forhandlingsudspil faldt kravet til 70 øre det første overenskomstår og 75 øre i det følgende. Det endte imidlertid med den totale kapitulation.

For det første fortsætter ørebeløbet med at være 60 øre og dækningsgraden med at være 60% i gennemsnit for samtlige arbejdere, hvilket er nogenlunde det samme som den gennemsnitlige dækning siden begyndelsen af 60'erne:

Tablet 5

Den automatiske dyrtidsregulerings dækningsgrad 1963-75

Overenskomstsituationen marts, år:	Regulering pr. portion	Dækningsgrad	
		I gnst. for samtlige arb.	På lavt- løns- grænsen
	øre	pct.	pct.
1963.	.15	68	84
1967, før.	.15	54	73
1967, efter.	.20	73	98
1973, før.	.30	53	77
1973, efter.	.40	71	103
1975.	.60	67	94

kilde: »Belysning af fagbevægelsens resultater 1963-1975 - LO gør status« op. cit., side 31.

For det andet indeholder mæglingforslaget en bestemmelse, som direkte inviterer til en forringelse af dyrtidsreguleringspraksisen inden for akkordområdet, idet det i mæglingforslagets afsnit D. hedder:

23. Sammenligner man dækningsgraden på 60% med den dækningsgrad på 67% som er anført i tabellen for 1975, vil det ses, at dette skift i retning af en dårligere dækning sker på trods af, at ørebeløbet også i 1975 var 60 øre. Eller rettere, når dækningsgraden er faldende, skyldes det netop, at ørebeløbet er det samme i en årrække. Når en dyrtidsportion er et fast beløb vil det igennem en periode med stigende pengelønninger udgøre en aftagende dækningsgrad. Ved de periodevise justeringer af portionsbeløbet ser man derfor også, at dækningsgraden er størst lige efter justeringen, for derefter at være faldende indtil næste justering. Dette indebærer ligeledes, at dækningsgraden på 60%, som var dækningsgraden ved augustforliget 76, vil være faldet betydeligt afhængigt af pengelønsstigningerne ved overenskomstperiodens udløb - vel formentligt til 50-53%. Kravet om fuld gennemsnitlig dækning for prisstigninger ville indebære 1) kontinuerlige beregninger på basis af LO-arbejderens gennemsnitlige løn, 2) et portionsbeløb, som reflekterede alle prisstigninger 100% - herunder også alle skatter- og sin egen inflationære udvikling. Individuel fuld dækning for prisstigninger ville indebære reguleringer efter individuel løn. Det er derfor vigtigt, at det socialistiske krav om fuld dækning for prisstigninger præciseres og udarbejdes i detaljer.

»DA og LO henstiller, at overenskomstparterne inden for overenskomstområder, hvor dyrtidstillægget indregnes i akkorderne eller omregnes til procenttillæg, genoptager forhandlingerne om en tilpasning af akkordlønssystemet, således at værdien af en dyrtidsportion fremtidig svarer til 60 øre pr. time«. ²⁴

For det tredje indeholder augustforliget en bestemmelse om, at der i overenskomstperioden kun må komme 2 portioner til udbetaling i hvert af de to overenskomstår. De eventuelt »overskydende« portioner, hvoraf der indtil videre er udløst én pr. 1.9.77. betales af staten og »indefrysnes« i ATP-fonden. Hvis alt går vel, udbetales de til lønarbejderne, når de når pensionsalderen. ²⁵

Disse forhold: et uændret fast ørebeløb, forringelse af dyrtidsordningen inden for akkordområdet og »indefrysning« af »overskydende« portioner - som vi med stor sandsynlighed kan sige bliver det samme antal, som kom-

24. Henstillingen er for så vidt ikke ny, men er også indeholdt i overenskomstloven 1975 - Lov nr. 48 af 11. marts 1975 om forlængelse af kollektive overenskomster og aftaler mv. §4. Alligevel synes dette indkomstpolitiske moment alvorligt ment denne gang, hvilket fremgår af Betænkningen om overenskomstloven 1977: »Regeringen har oplyst, at den anser det for væsentligt, at begge parter under de forhandlinger, der danner grundlag for mæglingforslaget, har tilkendegivet, at de vil søge problemerne omkring indregningen af dyrtidstillæg i akkordlønningerne løst til næste overenskomstfornyelse.... Det er regeringens agt nøje at følge, hvad der sker på dette område, samt at arbejdsministeren har tilkendegivet, at han vil give arbejdsmarkedsudvalget orientering herom«. »Problemet« hænger sammen med, at man inden for flere brancheområder har kollektive aftaler om indregning af dyrtidstillægget i akkorderne, eksempelvis inden for jern- og metalindustrien siden 1958. Aftalernes indhold varierer, men er typisk træk er, at »normalportionen« på 60 øre kommer til udbetaling, dvs. er indeholdt i den løn som følger »normalpræstationen«. Ligger »præstationen« herover følger portionsstørrelsen pct.vis med op. Det der derfor ligger i henstillingen er, at uanset f.eks. tempo hos de enkelte arbejdere skal dyrtidsdækningen være den samme, nemlig 60 øre. Det er dog et spørgsmål, om der ikke er tale om et skin-problem, idet dyrtidsreguleringen inden for akkordområdet frem for at skulle give dækning for prisstigninger, blot er blevet en integreret del af et produktivitetsfremmende lønsystem, hvor »arbejderen med sin indsats nu kan påvirke hele lønsummen« (Charles Hansen: »Lønfastsættelse og lønsystemer«. AOF 1967, side 59). Dette »akkordinitament« må da tilvejebringes under en anden form f.eks. ved at hæve minutfaktoren tilsvarende.

Opgjort på »hele landet« arbejdede i 1976 (2. kvartal) 35,3% af de faglærte på akkord, 33,7% af de ikke-faglærte på akkord og 37,5% af kvinderne på akkord. Mens udviklingen i akkordprocenten i de sidste 10 år for de faglærte og for kvinderne har været jævnt faldende fra ca. 44% i 1966, men først faldende for ikke-faglærte fra 1972, så synes det som om der fra 1975 til 76 er tale om faldet flader ud, og oven i købet for kvinderne er vendt til en stigning. Det er således en stor gruppe af lønarbejderne - og herunder endnu en stor gruppe - som vil blive ramt på deres reproduktion, fordi det vil være vanskeligt at få kompensationer for de mulige ændringer og forringelser af deres akkordlønssystemer.

25. »Indefrysningen« af dyrtidsportionerne gælder indtil videre kun for overenskomstperioden, hvorefter staten - også indtil videre - afslutter sine indbetalingsforpligtelser til ATP-fonden. Men hvem der derefter overtager udgifterne - set fra kapitalen - er ikke afgjort, og DA har presset igennem, at det er et forhandlingspunkt ved den kommende overenskomstforhandlinger, hvilket afgjort er en svag startposition for LO. En dyrtidsportion pr. helbeskæftiget lønarbejder pr. år er 1248 kr. eller ialt for arbejdsstyrken 1,9 mia.

mer til udbetaling - får i relation til reallønsbetragtninger og differentieringsproblemer afgørende betydning.

Denne dyrtidsreguleringens dobbeltfunktion for reproduktion og reproduktionsdifferentieringen inden for arbejderklassen fremholdes også af LO:

»Dyrtidsreguleringen har således i perioden 1963-1975 haft en *dobbelt funktion*: For det første har den, som omtalt, sikret en delvis reallønsdækning for prisforhøjelser.

For det andet har den haft en selvstændig betydning i lavtlønspolitikken. Det hænger sammen med, at de stærke prisstigninger - ikke mindst i de sidste par år - har medført, at dyrtidsreguleringen har tegnet sig for en betydelig del af satsforhøjelserne af lavtlønsgrensene. Gennem det ensartede ørebeløb pr. portion må ordningen derfor også tilskrives en stor del af den stedfundne lønindsnævring mellem højere og lavere lønnede grupper«. ²⁶

Uanset at LO her indirekte bekræfter, at den mindskede løndifferentiering frem for at være en »systematisk tilstræbt« overenskomspolitik, i ikke uvæsentlig grad er et resultat af den hastige inflationære udvikling kombineret med effekten af de lige store dyrtidsportioner til alle, så ændrer 1977-mæglingforslaget og 1976-augustforliget afgørende i dette glade budskab.

Dyrtidsportionernes dækningsgrad vil ved udgangen af 1978 nå et lavpunkt, som ligger omkring eller noget under dækningsgraden i de dårligste år i 1960'erne og 70'erne (1966/67 og 1972/73). Dyrtidsreguleringens real-lønsvirkning vil være illusorisk, også for de grupper hvor dækningsgraden vil være relativt bedst, idet vi må regne med, at den her vil lægge sig omkring de 70-75%.

Men, kunne det siges, ganske vist er indefrysningen alvorlig for reallønsudviklingen, det er dog mindre betydningsfuldt i en løndifferentieringssammenhæng. Det er imidlertid en fejlagtig konklusion. For samtidigt med at augustforliget henstiller til overenskomstparterne om i særlig grad at tilgodese de lavestlønnede ved lønkagedelingen, så saboterer det gennem indefrysningens beslutningen et af de grundlæggende elementer i den solidariske lønpolitik. Indefrysningen betyder, at de lavestlønnede - i kraft af reguleringens dårlige, men dog relativt bedre dækningsgrad for de lavere lønninger - får en relativt stærkere reallønsudhuling, end de arbejdere der ligger i den øvre del af lønhierarkiet. Til gengæld har de lavtlønnede udsigt til at genvinde det tabte ved pensionsalderen. Hvis de vel at mærke når den, hvad de ikke-faglærte og lavtlønnede iøvrigt som bekendt har noget vanskeligt ved. I hvert fald den normale folkepensionsalder.

I vores tidligere gennemgang af løndifferentieringens historiske udvikling beregnede vi, hvordan tidlønsrelationerne mellem faglærte, ikke-faglærte mænd og ikke-faglærte kvinder ville have udviklet sig mellem 1966 og 1976, hvis dyrtidsreguleringen trækkes ud af gruppernes gennemsnitlige

26. Op. cit. LO: »Belysning af...«, side 32.

tidlønninger de pågældende år. Beregningerne bekræfter, at indefrysningen af dyrtidsportionerne vil få afgørende betydning for løndifferentieringsudviklingen. I bedste fald vil differentieringsudviklingen stagnere og i værste fald tendere til at øge afstanden mellem grupperne. Det sidste er det sandsynligste.

Mens de andre elementer i den solidariske overenskomstpolitik, som f.eks. satsforhøjelser, garantiløn, lavtlønstillæg, mv. allerhøjest har kunnet holde en konstant differentieringstilstand mellem arbejdergrupperne, så har alene dyrtidsreguleringen stået for tilnærmelsen. Denne er nu skudt i sænk af arbejderklassens politiske værn - socialdemokratiet. Virkningen af ophævelsen af dyrtidsreguleringens dobbeltfunktion bliver en overnormal reallønsudhuling og en øget differentiering mellem lønarbejderne. En delvis modvirkende faktor ville være en svækkelse af inflationsraten, men det er der intet der tyder på.

Skifteholdsarbejde

Skifteholdsarbejderne fik 35 mill. kr. ved overenskomstens ændring af »fællesordning for arbejde i holddrift«, det samme som 30% forhøjelse af skifteholdssatserne. Der er imidlertid kun tale om en justering i forhold til den generelle lønudvikling, idet satserne ikke havde været ændret siden 1973. LO og DA var enige om justeringen.

Betegnelserne »skiftehold« og »fast aften- og natarbejde« samles i den interne fagjargon nu oftere, bl.a. inspireret fra Sverige, i betegnelsen »ubekvem arbejdstid«. I Sverige er dette bestemt, som det arbejde der udføres før kl. 6,45 om morgenen og efter 17,45 om aftenen. I denne udvidede afgrænsning falder ca. 40% af de svenske lønarbejdere inden for LO-området.

Indtil for kort tid siden fandtes der ikke en generel opgørelse af, hvor mange danske lønarbejdere som har »ubekvem arbejdstid«. Kort før overenskomsterne skulle genforhandles, forsøgte LO dog at indsamle oplysninger fra enkeltforbundene om, hvor mange medlemmer de havde på skiftehold og natarbejde. Det var præcis på 10-års jubilæet for den første »fællesordning«. Det er uklart, om LO nåede at få et overblik over, hvor mange medlemmer man forhandlede overenskomst for, men i januar 1977 var undersøgelsen samlet, og den viste at knap 10% af LO medlemmerne eller godt 93.000 lønarbejdere er på fast skifteholds- eller fast aften- og natarbejde. Ca. 30% eller 28.210 af disse er SiD- arbejdere.²⁷

Til trods for justeringsresultatet er bedre end intet, er det bemærkelsesværdigt, at et højt prioriteret og af bl.a. SiD kraftigt understøttet generelt krav om nedsættelse af arbejdstiden på 2. og 3. skift til i gennemsnit 35 timer pr. uge, overhovedet ikke optræder i mæglingsforslaget. Heller ikke selv om LO's krav senere ændredes til en nedsættelse til 36 timer ugentligt gældende fra 1.3.78.

27. Resultaterne af undersøgelsen er publiceret i en stencileret rapport fra LO, januar 1977: »Undersøgelse af omfanget af ubekvem arbejdstid inden for LO-området«.

Netop i denne overenskomstperiode, hvor krisegennemslaget mere end tidligere skærper kapitalens intensiveringstiltag for at forkorte produktionsapparatets levetid, ved at værdioverføre den konstante kapital til vareenhederne hurtigst muligt, kunne fastholdelsen af arbejdstidsnedsættelsen på skiftehold have været en del af lønarbejdernes modoffensiv. Bl.a. også fordi sådanne resultater er vanskelige for de statslige krisepolitikker at udhule.

Som nævnt er det især SiD, der har krævet begrænsninger i skifteholdsarbejdet, såvel i dets totale omfang, som i den ugentlige arbejdstid. Når kravet derfor ved overenskomstforhandlingerne blev nedprioriteret for til sidst at blive opgivet, må det skyldes, at andre grupper i LO's forhandlingsudvalg - eksempelvis Metalarbejderforbundet og HK²⁸ - ikke har støttet de ufaglærtes krav. Det er således også symptomatisk, at heller ikke SiD's tidligere forslag om oprettelse af en »faglig instans«, som med et stærkt restriktivt kommissorium skulle vurdere ansøgninger fra brancher og enkeltvirksomheder om tilladelse til etablering af »ubekvem arbejdstid«, har mobiliseret de andre ledelsers entusiasme i nævneværdigt omfang.

Alligevel er der fiæppe tvivl om at SiD nu vil skærpe sine krav om regulering af skifteholdsarbejdet og nedsættelse af de ugentlige belastninger. I samme nr. af LO-bladet, hvor LO-formanden mener at mæglingsforslaget »fortjener at blive vedtaget ved urafstemningen« fordi det er en »håndsrækning til de mange lavtlønnede« har SiD's miljøkonsulent, Magnus Demnitz, et indlæg under overskriften »Skifteholdsarbejdet skal stærkt begrænses«²⁹.

Han skriver bl.a.:

»Det stadige stigende produktivetsræs .... medfører i stadig stigende grad, at der investeres i højtudviklede automatiserede maskiner og anlæg, hvis rentabilitet kun er til stede, hvis de benyttes det meste af døgnets timer - ja inden for den kemiske industri i samtlige af årets timer. Derfor må det snart være på tide, at man såvel fra politisk som fra fagbevægelsens side står fast omkring de enkelte kendsgerninger der alle belyser de sociale, de psykiske og de fysiske påvirkninger, som mangeårige skifteholdsarbejdere med kun få undtagelser pådrager sig.....

Alternativet (til oprettelse af den restriktive godkendelsesinstans) er, at der skabes helt nye arbejdsforhold for skifteholdsarbejdere, det være sig eksempelvis nedsættelse af arbejdstiden til mindst 6 timer pr. skift og at der sættes tidsbegrænsninger for hvor lang tid man overhovedet må arbejde på skifteholdsarbejde. At der sættes en aldersgrænse for hvornår man overhovedet kan forlange, at en person må arbejde på skiftehold, at der indføres gennemgribende sundhedskontrol med skifteholdsarbejderen forhold, og at der altid sikres, at ikke begge forældre er i en situation, hvor de arbejder på skiftehold.

28.1 den omtalte LO-undersøgelse fremgår det, at disse to forbund har meget få arbejdere på den her definerede »ubekvem arbejdstid«. HK har ingen overhovedet (!); og Metalarbejderforbundet har kun 5.551.

29. LO-bladet nr. 6, 26.3.77, side 7.

Endvidere må det sikres, at begge forældre har mulighed for at holde ferie samtidig, samt en væsentlig længere ferie end den, vi kender til i dag.«

Bortset fra dette SiD-indlæg kan man dog konstatere, at siden kravet om nedsat arbejdstid for skifteholdsarbejdere blev opgivet, har der været usædvanligt stille i fagbladene omkring skifteholdsarbejdernes problemer. I modsætning til tidligere, hvor man frejdigt publicerede allehånde arbejdsmiljøundersøgelser, der også præcist karakteriserede skifteholdsarbejdet som det det er, set fra arbejdskraftsiden: nedslidning i exprestempo.

....Der er ingen tvivl om, at denne udgang på skifteholdsproblemet, som fagbevægelsen specielt og generelt gennem den opreklamerede miljøpolitik har investeret en anseelig del moralsk prestige i at få løst eller i hvert fald at få slået et hul i, afgørende stiller spørgsmål ved de faglige lederes »effektivitet«. Når det således i løbet af et halvt år viser sig at mæglingsforslagets pekuniære forbedringer opløser sig i det bare intet, er det nærliggende for medlemmerne dels selvfølgelig at kritisere partiet og deres fagbevægelses kobling til og sammenvoksen med partiet, men også at påbegynde en diskussion af en passende modoffensiv, gående på prioritering af krav, som ikke så nemt lader sig påvirke af de statslige (socialdemokratiske) krisepolitikker.

Den manglende »effektivitet« fra ledelsens side vil så sandsynligvis opløse sig i fagpolitiske modsætninger internt og i disse modsætningers solidariske prioriteringslagsmål. I hvert fald synes det at være en problematisk fagpolitik, når diverse fagblade fyldes op med beklagelse af arbejdsløshed og arbejdsmiljørisici, for i næste øjeblik at tage punkterne af bordet igen. Måske er det i erkendelse af dette, at stilheden er løsenet.

Ferielønnen

Feriegodtgørelsen forhøjes fra 9,5 til 10%, med optjeningsperiode startende fra 1.1.1978. Dette betyder, at den forhøjede feriebetaling først kommer til udbetaling i ferieåret 1979. Med henvisning til »at ferien bedre kan udnyttes til rekreative formål« havde LO oprindeligt krævet procenten forhøjet til 12½%. Senere ændredes kravet til 10% pr. 1.3.77 og 10½% pr. 1.3.78. Kommentaren fra LO til den endelige fastsættelse af procenten til 10 fra 1.1.78 var: »Det er en helt generel forbedring, der slår fuldt igennem, og herved rettes der på dette område op på det efterslæb, der eksisterer i forhold til andre lønmodtagergrupper«. ³⁰ LO mangler at fortælle, hvorfor medlemmerne fortsat skal have et »efterslæb«, og om de 12½% ville have været tilstrækkelig til at udligne forskellen. Endvidere er det et spørgsmål om »den solidariske lønpolitik« ikke strækker til fritidssfæren. Som ferielønnen opgøres nu, forlænges differentieringen til også at gælde i feriernes »rekreative formål«.

30. LO-bladet nr. 4, 24.2.77, s. 5: »7 krav til arbejdsgiverne«.

Uddannelsesfonden

Uddannelsesfonden finansierer fortrinsvis fagbevægelsens interne uddannelser med hovedvægten lagt på tillidsmandsuddannelserne. Fondens etablering går tilbage til 1973-mæglingsforslagets afsnit IX, som bestemmer, at fra 1.1.1974 oprettes »en uddannelsesfond, hvortil der fra arbejdsgiverside ydes et bidrag .... svarende til 1 øre pr. præsteret arbejdstime«. I overenskomstloven 1975 forhøjedes bidraget til 3 øre pr. arbejdstime, og LO's overenskomstkraft var denne gang en forhøjelse til ialt 6 øre pr. arbejdstime. I LO's forhandlingsudspil før folketingsvalget begrundes kravet med »det stadig stigende behov for en udvidet og forbedret tillidsmandsuddannelse« samt med »en imødekommelse af dette behov vil være til gavn for begge parter på arbejdsmarkedet«. ³¹ Det var DA for så vidt enig i men følte sig tynget af andre arbejdsgiverforpligtelser til uddannelsesformål. Man endes da om 5 øre pr. arbejdstime.

Mæglingsforslaget og lønudviklingen

Konklusionen på gennemgangen af mæglingsforslaget og 1976-augustforligets bestemmelser om lønstigningsramme og de kommende 2 års dyrtidsregulering er, at med hensyn til satslønshøjelserne og garantibetalingen adskiller dette mæglingsforslag sig ikke principielt eller størrelsesmæssigt fra hovedtendensen i 70'ernes øvrige overenskomster. Derimod vil augustforligets dyrtidsbestemmelser forværre de lavestlønnedes reproduktionssituation relativt mest.

Udvides konklusionen til også at omfatte en vurdering af reallønsudviklingen, kan det siges, at mæglingsforslagets generelle resultat betyder reallønsnedgang for samtlige lønarbejdere i Danmark i den kommende toårs periode. Hvor stor den vil blive, og på hvilken måde den fordeles indenfor lønarbejdermassen, afhænger dels af krisens videre gennemslag, dels af den statslige indkomstpoltik/lønpolitik og dels af den lokale og branchemæssige lønudvikling/lønglidning indtil 1.3.79.

Det er med andre ord ikke muligt alene på basis af mæglingsforslaget præcist at vurdere den kommende lønudvikling, og den herigennem dannede lønstruktur. Og alligevel - også her forsøger mæglingsforslaget at lægge nogle rammer af restriktiv karakter for den kommende løndannelse.

31. Som note 30.

Protokollatet om lønglidning

Af delvis fordelingspolitiske årsager³² har DA taget den opfattelse til sig, at den danske lønstruktur stort set er permanent. Det kan DA for så vidt også have ret i, afhængigt af hvilken tids- og akkumulationsperiode man betragter, og afhængigt af hvorledes man skal bedømme de forskydninger, som trods alt finder sted. Denne opfattelse konkretiseres i DA-udtrykket »afsmitningsgraden« eller »afsmitningseffekten«, hvormed der traditionelt menes den af de overenskomstmæssige satser, lavtlønstillæg, mv. afledte lønudvikling for andre højere lønnede arbejdergrupper, jvf. begrebet »den horisontale fordelingskonflikt«.

LO benægter ikke, at f.eks. overenskomstaftalte forhøjelser af »mindstebetalingen« eller af satsniveauet overhovedet, i løbet af en 2-årig overenskomstperiode i nogen grad smitter af op igennem lønhierarkiet. Det man derimod skændes med DA om er, hvor stor denne afsmitning er, og hvis problem det egentlig må siges at være.

Når det til forskel fra tidligere overenskomstforhandlinger var et særligt problem denne gang, skyldes det socialdemokratiets hjælp til DA i form af et augustforlig og en lønstigningsramme på 2%.

Af regeringens senere uddybning af den rette forståelse af forliget, som det bl.a. fremgår af svar på spørgsmål fra folketingets politisk-økonomiske udvalg, er det klart, at der i de 2% også er indregnet lønglidning i overenskomstperioden." Problemet er blot, at heller ikke regeringen vidste, hvad der gemte sig bag lønglidningsbegrebet eller ville skønne over, hvor stor en

32. Vi henviser her til de i note 4 anførte undersøgelser af C. J. Clemmensen og A. H. Dahl af lønudviklingen 1946-56 og 1946-57. Især Dahl's undersøgelse - Dahl var fuldmægtig i DA - har lagt grunden til den opfattelse, at den danske lønstruktur præges af en udtalt »stivhed«, og at solidarisk lønpolitik i form af store lavtlønstillæg ingen lønindsnævrings-effekt har, fordi de faglærtes krav hurtigt reetablerede lønstrukturen før overenskomsten. Som vi tidligere har set, er lønstrukturen i den nævnte periode præget af »stivhed«, men siden er der sket en mindskelse i løndifferentieringen. DA har imidlertid taktiske fordele af at fastholde Dahl's empiriske »bevis« for eksistensen af »en horisontal fordelingskonflikt«, og det gør DA så.

33. At regeringen ikke aner, hvad lønglidningsbegrebet indeholder, og hvilken funktion dele af begrebet har som udbytningsform ved sammenkædning af produktivitet og løn, og som skider hul i alle lønrammefastsættelser, hvis kapitalen ser sin profitfordel heri, fremgår klart af en del af regeringens svar til politisk-økonomisk udvalg om lønglidningen:

»Lønglidningen er indbefattet i pengeindkomststigningen på maksimalt 6 pct. om året. Det er ikke muligt at skønne over, hvor stor en del af den gennemsnitlige lønstigning på 2 pct., der vil komme til at bestå af lønglidning, og det lader sig i øvrigt heller ikke gøre i lønstatistikken at trække nogen skarp grænse mellem lønglidning og overenskomstmæssige stigninger, der opfylder specielle krav, eller som står i forbindelse med det bevægelige lønsystem...

Det bliver organisationernes sag at afgøre, på hvilken måde denne snævre lønramme skal udfyldes.« Citeret efter LO-bladet nr. 17, 1976: »Forligets diktat: alt skal holdes inden for rammen«.

Senere trækker regeringen i land. Tåbeligheden var for indlysende, da den ville smadre lønsystemet totalt. På spørgsmål fra folketingets politisk-økonomiske udvalg (spørgsmål

andel den ville sluge af de 2%. Herefter var sorteper givet videre til fagbevægelsen.

Efterhånden som overenskomstforhandlinger om de generelle krav kom igang, tyder det på, at organisationerne er blevet enige om en 3-deling af lønglidningsproblemet:

- den lønglidning som er ren »afsmitning«, og som hovedsageligt består af lokale lønforhøjelser kollektivt til enkelte faggrupper.
- den lønglidning som består af hovedsageligt personlige tillæg til en eller flere arbejdere.
- den lønglidning som er en effekt af stigende produktivitet, og som enten kan have karakter af personlige tillæg til lønnen eller være et kollektivt tillæg til en gruppe arbejdere.

Ligeledes tyder det på, at a.) blev indregnet i lønstigningsrammen, som en del af udgifterne til satsforhøjelserne, at b.) blev en rest til lønglidning, som også kan rummes inden for 2% rammen³⁴, mens c.) blev holdt uden for.

For DA var det taktisk vigtigt at få afsmitningseffekten under a.) bedømt så højt som muligt. Kunne det lykkes, ville der ikke være meget andet tilbage af lønstigningsrammen end ren og skær effekt. Omvendt var det vigtigt for LO at få afsmitningen - betinget af at man havde anerkendt begrebet - sat så lavt som muligt, så der også kunne blive plads til andre generelle LO-krav. Men uanset afsmitningseffektens størrelsesmæssige - fastsættelse havde LO - gennem at anerkende afsmitningen som relevant overenskomstspørgsmål - bragt sig i en umulig situation. For jo mere man forsøgte at føre »solidarisk lønpolitik«, dvs. jo højere man satte satsforhøjelser og garantibetaling, jo større blev afsmitningseffekten, eller rettere den skønnede effekt, og jo hurtigere blev rammen fyldt ud. Gennem anerkendelse af denne højst tvivlsomme lønudviklingssammenhæng havde LO reelt ødelagt sine taktiske muligheder for at få sine lavtlønkrav opfyldt.

Nu forsøgte LO en anden taktik i stedet, nemlig den taktik som gik på at sætte afsmitningseffekten lavt. 20-30%, sagde LO, ville være den sandsynlige afsmitning. I den nuværende arbejdsløshedssituation ville stort set kun de lønkrav som var begrundet i produktivitetsforøgelse blive opfyldt. DA svarede igen med at lægge sig på 80-90% afsmitning. Sådan havde det altid

nr. 44) om, »hvor meget er ifølge mæglingforslaget til rådighed til lønglidning, uden at augustforligets lønrammer derved sprænges?« svares bl.a. ... »Hertil skal dog føjes, at den lønudvikling, der er en følge af produktivetsforbedringer, må holdes uden for denne ramme, i hvilken forbindelse det må fremhæves, at lønglidningstakten efter de seneste erfaringer nu er så lav, at man kan antage, at lønglidning stort set kun finder sted netop som følge af produktivetsforbedringer«. Kilde: »Til lovforslag L 163, blad nr. 581, Bilag til betænkning om forslag til lov om forlængelse af visse kollektive overenskomster«, s. 13.

34. Vi skal her henvise til overslag over hvad overenskomsten »koster« - se tekst og note 16. Forudsat man ser bort fra 2% lønstigningsrammen og i stedet siger - som bl.a. LO sagde nogle gange - at lønrammen er 6%, giver dette en vis margin for afsmitning, fordi 2 dyrtidsportioner pr. år kun giver ca. 3,5%. For den lønglidningsfaktor som vi her har betegnet b.) vil der ifølge dagbladet Børsens beregninger blive 0,30% pr. år, mens beregningerne fra Det Økonomiske Sekretariat giver 0,50% det første år og 1% det følgende år.

været - sagde de. I konsekvens heraf »tilbød« DA i stedet, at *samtlig* timelønnede fik et generelt løntillæg på ialt 1,30 kr. i hele overenskomstperioden, og hermed var »afsmitningen« gjort legitim og inkluderet i lønstigningsrammen.

Sådan stod procenternes klassekamp i nogen tid indtil ministeriets beregnere trådte imellem og forløsende satte afsmitningen til 50%, hvilket tilsyneladende accepteredes af DA og LO. Med lønstigningsrammen og afsmitningsprocenten givet, var størstedelen af det resterende arbejde et beregningsteknisk problem, som en ligning med en ubekendt.

DA krævede dog garantier for at løngradningen, herunder den nu fastlagte afsmitningsprocent, holdt sig inden for 2% rammen. Konkretiseringen af kravet fik undervejs forskellige udformninger startende med krav om suspension af minimallønsområdets »løfteparagraf«³⁵, suspension af »den fri akkordfastsættelse«, gående over til forslag om en fælles instans til kontrol af lønudviklingen, for at ende med afsnit VI i mæglingsforslaget: »Protokollat om lønudviklingen«.

»Der er i nærværende mæglingsforslag foretaget forhøjelser af normal-løns- og minimalssatserne (mindstebetalingssatserne). Dette gælder både i 1. og 2. overenskomstår, og det gælder såvel for normallønsområderne som for minimallønsområderne (herunder Jern- og Metalindustrien).

Det er en forudsætning, at der ikke på grundlag af disse forhøjelser af satserne samt den nyindførte garantibetaling finder en almindelig forhøjelse af lønniveauet sted.«

LO's forhandlingsudvalg afviste i begyndelsen generelt kravet om garantier med, at det ikke var fagbevægelsens problem, og at den bedste garanti ville være, at DA og DA-medlemmerne afviste lønkrav. Fagbevægelsen ville ikke agere politi over for medlemmerne. Sagde LO og forbundsrepræ-

35. Det bevægelige lønsystems »løfteparagraf« er i Metalarbejderforbundets overenskomst med Jernets arbejdsgivere en bestemmelse om, at lønnen er et aftaleforhold mellem den enkelte arbejder og arbejdsgiveren. I den nye overenskomst er bestemmelserne nedfældet i §16:

Stk. 4

Lønnen for den enkelte arbejder aftales i hvert tilfælde mellem arbejdsgiveren eller dennes repræsentant og arbejderen uden indblanding fra organisationernes eller deres medlemmers side.

Stk. 5

Parterne er enige om, at begge organisationer i tilfælde, hvor misforhold på dette område som helhed taget skønnes at være til stede, har påtaleret over for hinanden i overensstemmelse med de regler, som til enhver tid måtte være gældende for behandling af faglig strid.

Stk. 6

Der er enighed om, at timelønningerne på et arbejdssted må være påvirket af, om der ikke eller kun i forsvindende grad er adgang til akkord eller til andre præstationsbestemte aflønningsformer.

sentanterne i forhandlingsudvalget.⁶

Alligevel accepterede LO's forhandlingsudvalg, at protokollatet indgik i mæglingsforslaget. I fagbladene kan man samle følgende begrundelser op:

a. protokollatet har en tilpas vag formulering, som ikke tildeler fagbevægelsen noget ansvar i form af en lønkontrol funktion.

b. protokollatet er efter LO's mening nærmest betydningsløst, da man mener, at stort set alle lønforbedringer i de sidste 1-2 år er begrundet i produktivitetstigninger.

c. protokollatet ligner andre tidligere formuleringer i mæglingsforslag, hvilket blot tildeler bestemmelsen en retorisk funktion.

Det er klart nok, at protokollatet ikke umiddelbart sætter det bevægelige lønsystem ud af kraft. Det har det også været meget magtpåliggende for f.eks. Metalarbejderforbundet i fagbladet Metal at understrege: »Der er ikke ændret et komma i løfteparagrafen«. Dette er imidlertid ikke det samme som at sige, at alting er ved det gamle. Protokollatet er et resultat af en overordnet arbejdsgiverpolitik og et muligt led i en generel DA-lønpolitikstrategi i den mellem-overenskomstmæssige-periode. Løfteparagraferne lokal, anarkisk lønftaleform som ganske vist kan være velegnet som udbytningsaftaleform for enkelt kapitalerne, men som principielt står i modsætning til centralt fastlagte lønpolitiske strategier for den danske totalkapital. Protokollatets virkning vil derfor alene afhænge af DA's og brancheorganisationernes muligheder for at få trukket enkeltkapitalerne med ind under en fælles lønstrategi, som der allerede i de sidste år har været kraftige optræk til, f.eks. i form af støtte for produktionstab til arbejdsgivere, som påføres en lønstrejke.¹⁷ Men her støder kapitalens centralorganisation helt

36. Selv Metalarbejderforbundets formand siger, at han ikke (mere ?) vil optræde som politibetjent over for medlemmerne:

»Vi hverken kan eller vil optræde i rollen som politibetjente overfor vore medlemmer, fordi arbejdsgiverne - hverken i den enkelte virksomhed eller i arbejdsgiverorganisationerne - ikke formår at leve op til det ansvar, de ellers roser sig af at være udstyret med. Man fatter ikke, at arbejdsgiverne ikke forstår, at de med deres angreb på vor løfteparagraf sætter al produktivitet i stå. For de kan da ikke tro, at nogen arbejdere vil sætte sin produktivitet i vejret eller sætte ind på metodeforbedringer og sådan noget, når han på forhånd ved, at al merfortjeneste derved går lige i arbejdsgiverens lomme«.

Efter fagbevægelsens mening ønsker man således principielt ikke at agere kontrolinstans, dels fordi det formelt er kapitalens ansvar og dels og især fordi en sådan kontrol - som Metalformanden ser det - vil være skadelig, vil være i modstrid med såvel arbejder- som arbejdsgiverinteresser. De produktivetsfremmende lønsystemer opretholder legitimiteten ved lønnen som udbytningsform. Det ser ud som om det mere arbejde også bliver betalt.

Kilde: Metal nr. 4 1977, side 4: »Arbejdsgiverspark til de lavtlønnede og til folkettinget«.

37. DA's konfliktfond og de regler som vedrører udbetaling fra fonden er et af eksemplerne på, at arbejdsgiverne har optrappet offensiven mod lokale lønkrav. Reglerne er endvidere udformet således at støttens størrelse også afhænger af de konfliktramte kapitalers modstandsevne og afvisning af overenskomststridige lønaktioner. Dette tenderer selvfølgelig til at forlænge konflikternes varighed, som konflikterne på Den kongelige Porcelainsfabrik og i Det berlingske Hus viser. Endvidere styrker dette en centraliseret arbejds-

klart på problemer i forsøget på at formulere kapitalens fællesinteresser, problemer som hænger sammen med enkeltkapitalernes forskellige udviklingsgrad og afsætningsforhold. Dette skyldes dels at stigende lønomkostninger påvirker enkeltkapitalernes produktionspriser forskelligt, og dels at enkeltkapitalerne har stærkt varierende muligheder for at kompensere stigende lønomkostninger på forhøjede varepriser. Omvendt har enkeltkapitalerne selvfølgelig en fællesinteresse i at holde arbejdskraftens pris så lavt som muligt, men interessen har forskellig produktionsprisforankring hos enkeltkapitalerne, og derfor vil »imødekomme« af lønkrav lokalt være baseret på en afgørelse ud fra enkeltkapitalens rationalitet.

Men hvad kan DA- selv gennem en nok så koordineret arbejdsgiverpolitik - forvente at hente gennem protokollatteksten, hvis det er rigtigt, som LO siger, at lønudviklingen ikke overstiger produktivitetstigningen. Svaret må være indeholdt i produktivetsbegrebet.

Lønglidning og produktivetsudvikling

Vi har tidligere nævnt, at lønstigninger, som er begrundet i produktivitetstigninger, ikke er indeholdt i lønstigningsrammen³⁸. Omvendt er de løn-

giverpolitik på enkeltkapitalernes bekostning.

Andre eksempler på en koordineret arbejdsgiverpolitik overfor lokale lønkrav er brancheorganisationernes, f.eks. jernets arbejdsgivers kraftige opfordringer (krav) til enkeltkapitalerne inden for branchen om at afvise lønkrav. Opfordringen var en følge af augustforliget, idet f.eks. Metalarbejderforbundets medlemmer på forbundets anbefaling søgte at få lønkrav igennem, i halvåret inden 2% lønstigningsrammen ville træde i kraft.

Det indtil nu sidste eksempel på en koordineret arbejdsgiverfront mod lønkrav udgik fra DA i midten af august md. I et brev til medlemsvirksomhederne indkaldes der til heldagsmøder i oktober md. 1977 i byerne Århus, Ålborg, Åbenrå, Odense og København. I brevet hedder det bl.a.: »Når vi ... nu retter en direkte henvendelse til Dem, skyldes det, at der i den nærmeste fremtid som følge af det til lov ophøjede mæglingforslags virkninger og en forestående kriselovgivning i Folketinget mere end nogensinde er brug for et stærkt sammenhold mellem alle Arbejdsgiverforeningens medlemsvirksomheder om at modstå lønpres og lønglidning på arbejdspladserne..... Brevet er delvist offentliggjort i Minavisen d. 21.9.1977.

38. Ud over at henvise til note 33, kan forholdet belyses ved følgende spørgsmål og svar i folketingets politisk-økonomiske udvalg:

Spørgsmål 47: »Indebærer protokollatet om lønudviklingen, at forhøjelser af lønniveauet, der ikke har baggrund i forhøjelsen af normalløns- og minimallønssatserne (mindstebetalingssatserne) er i strid med lovforslagets indhold?«

Svar: »Efter det i mæglingforslaget indeholdte protokollat om lønudviklingen forudsættes det, at der ikke på grundlag af de i mæglingforslaget fastsatte forhøjelser af normalløns- og minimallønssatserne og den nyindførte garantibetaling sker en almindelig forhøjelse af lønniveauet. Protokollatet har således til formål at forhindre, at der som følge af de i protokollatet nævnte lønforbedringer sker lønglidning på arbejdsmarkedet. Derimod er protokollatet ikke til hinder for, at der i overenskomstperioden sker forhøjelser af lønniveauet, f.eks. som følge af produktivitetstigning, ligesom protokollatet ikke er til hinder for, at der på minimallønssatserområdet, hvor der i løbet af overenskomstperioden kan aftales lønforhøjelser direkte mellem arbejdsgiveren og den enkelte arbejdstager, kan ske en forhøjelse af lønniveauet.«

Kilde: Som ved note 33.

stigninger, som ikke er begrundet heri omfattet af augustforliget og indeholdt i skønnet over mæglingforslagets samlede kagestørrelse. Dette gælder også den forventede afsmitning. DA's problem er bare, at i det samlede kompleks af afsmitnings- og lønglidningsfaktorer er det vanskeligt at adskille og isolere de enkelte elementer. Sikkert er det, at lokale lønkrav vil antage de begrundelser, som er legitime i tiden, og f.eks. blive forsøgt begrundet i produktivitetstigninger eller som kompensation for forhold i produktionsprocessen, som forhindrer produktivitetstigninger for enkelte arbejdere eller grupper af arbejdere.

DA må derfor lægge op til en præcisering af produktivetsbegrebet i et forsøg på at udskille de dele af stigningen, som skyldes nye eller forøgede »arbejdskraftpræstationer« fra de dele, som skyldes forbedringer i maskinapparatet. Sagt anderledes: det DA synes at være i færd med, er et forsøg på at synderdele den borgerlige økonomis produktivetsbegreb i et kvalifikations- og intensiveringsbegreb på den ene side, og i »kapitalens produktivetskraft« på den anden side. Den produktivetsstigning som hidrører fra den første faktor skal være den del, som arbejderen kan få en retmæssig andel i, mens den anden del alene er et resultat af kapitalens egen fortjeneste, af kapitalens produktivitet, og derfor fuldt må tilfalde kapitalejeren. Hvis denne transaktion lykkes, opnår DA, at en del af de produktivetsbegrundede lønkrav mister legitimitet, da de falder inden for den allerede udfyldte lønstigningsramme og protokollatet, fordi det er et kamoufleret lønafsmittingskrav.

Det skal dog bemærkes, at DA's strategi endnu ikke er videre klar på dette punkt, og at vi måske er ofre for en overfortolkning af sporadiske tilkendegivelser, især fra bevægelsens direktør. Det skal endvidere nævnes, at hvis denne strategi bliver real, og hvis den skal være andet end principielle overvejelser og henstillinger til enkeltkapitalerne, vil den støde på vanskeligt overvindelige opgørelsesproblemer af statistisk karakter. Overfor socialpartnern LO vil et problem der ikke kan objektiviseres statistisk næppe blive et fælles organisationsproblem. Derfor er det også sandsynligt, at strategien bliver en moralsk henstilling til enkeltkapitalerne, om at vurdere forholdene lokalt og bruge differentieringerne i produktivetsstigningsfaktorerne som modargument overfor lønkrav. Eller om at give lønkravene den legitimitet, der ligger i en forøgelse i intensiveringen, hvor det er muligt.

Et spørgsmål er også, om det er rigtigt, at lønglidning og produktivetsudvikling er samvarierende forstået således, at lønglidningen ikke overstiger den generelle produktivetsudvikling. Er det rigtigt, at denne i sidste instans fordelingspolitiske lønstrategi viser et tilnærmelsesvist konstant delingsforhold mellem løn og kapital af værditilvæksten?

Når LO begrundet protokollatets unødvendighed med, at det er fagbevægelsens sidst indvundne erfaring, at det lokalt er umuligt at presse lønkrav igennem, uden det er begrundet i lokale produktivetsstigninger og, at den rene afsmitning er en saga blot, er der tilsyneladende statistisk dækning for erfaringen:

Tabel 6

Udvikling i lønglidning og produktivitet 1966-76:

	Lønglidning i %	Produktivitet i %
1966	5,4	5,8
1967	4,5	10,6
1968	3,5	10,3
1969	7,3	9,1
1970	6,8	3,6
1971	5,9	7,1
1972	6,0	9,4
1973	8,2	4,9
1974	4,9	3,0
1975	5,1	8,3
1976	ca.5,-	ca.6,-

bemærkninger: *Lønglidningen* er beregnet af timefortjenesten (den gennemsnitlige) inden for industri, håndværk og byggeri, og procenten den del af timefortjenestens årlige stigning, som ikke er overenskomstmæssigt, dyrtidsregulering eller diverse tillægsmæssigt begrundet. 1976-tallet er et skøn, som bl.a. bygger på en artikel i LO-bladet, nr. 7. 1977, side 11, produktiviteten er sandsynligvis noget undervurderet, mens lønglidningen måske er lidt overvurderet.

Produktiviteten er opgjort som procentvis stigning i timeproduktiviteten i industrien i forhold til året før. Procenten fremkommer ved at opgøre industriproduktionen i faste priser i forhold det samlede anvendte timeforbrug i industrien. Det er ganske tydeligt at dette mål alene hæfter sig ved varemængdernes antal og ikke ved hvorledes disse mængder er frembragt. Om det er intensivering inden for 8 timers arbejdsdagen eller om det skyldes forøgelse, udskiftninger, mv. i det konstante kapitalapparat er dette mål flintrende ligegyldigt.

Kilde: Lovtidende A, 1977, til lovforslag nr. I. 163 - Bilag, blad nr. 581.

Hertil svarer DA, at de talmæssige opgørelser ikke i sig selv bekræfter, at lønstigningerne havde baggrund i produktivitetsstigninger. Tallene etablerer ingen nødvendig korrespondance, idet der er tale om totalopgørelser. Disse udelukker ikke, at en del af lønstigningerne er rent afsmitning f.eks. inden for det bevægelige lønsystem, og omvendt at ikke alle produktivitetsstigninger er blevet betalt. Kan denne lønglidningsudvikling præciseres på faktorer er protokollatets betydning klar nok. Dels accepterer fagbevægelsesledelserne nu entydigt, at lønnens stigning alene kan begrundes i produktivitetsstigninger - uanset der tidligere har været kraftige afvigelser herfra, og uanset om dette giver et tilstrækkeligt reproduktionsgrundlag for arbejderfamilierne, - og dels kan arbejdsgiverne tænkes at lægge op til en differentieret produktivitetsfaktorforståelse gående på en »afflønning« af kapitalens »egen« produktivitet. Hermed er introducereten arbejdsgiverstrategi, som tendentielt vil indsnævre minimallønsområdet løfteparagrafs lønforhandlingsområde til, hvad der indeholdes i princippet om »fri akkorde-

ring«. Selv om DA ikke fik gennemført sit oprindelige krav om suspension af løfteparagrafen, så synes der at være andre måder, at indskrænke dens effekt på og derigennem tilnærme de to lønområder til hinanden.

Derfor vildleder LO, når man beroliger betænkelige medlemmer med: »En sådan formulering svarer til bestemmelserne i de tidligere mæglingsforslag helt tilbage fra 1963 og er også indeholdt i bestemmelserne i overenskomstloven fra 1975«³⁹. Det er en fejlagtig reduktion af protokollatet til ren og skær etikette og formalia. Dels er disse overenskomster jo ikke tilfældige, men netop »indkomstpolitiske år« med »helhedsløsningen« i 1963 og overenskomstforlængelserne i 1975, og dels er der føjet en »overvågningsinstans« til 1977-mæglingsforslaget.

Denne instans er staten (regeringen), idet det i betænkningen til lovforslaget hedder:

»Flertallet (socialdemokratiets, det konservative folkepartis, centrumdemokraternes og det radikale venstres medlemmer af udvalget (arbejdsmarkedsudvalget)) har mærket sig regeringens vurdering, at mæglingsforslaget har overholdt augustforligets indkomstramme, der tilsvarende må gælde det øvrige arbejdsmarked såvel som indkomstdannelsen for andre grupper. Regeringen følger indkomstudviklingen med opmærksomhed og er parat til at foreslå foranstaltninger, som hindrer, at denne afviger fra augustforligets målsætning«⁴⁰.

Hvor er det da, at truslerne i mæglingsforslaget mod »augustforligets målsætning« ligger. Det er ikke i satsforhøjelserne, det er ikke i garantibetalingen, det er ikke i forhøjelsen af ferielønsprocenten, osv. Det er ikke i nogen af de faste størrelser i mæglingsforslaget.

Det er heller ikke i den yderligere lemlæstede dyrtidsordning, at sprængningstruslerne ligger.

Det eneste logiske sted disse kan ligge er i lønglidningen. Og her er det endda ikke hele lønglidningskomplekset som er relevant, idet vi har set, at lønglidning i forbindelse med produktivitetsstigninger falder uden for. Derfor er det statslige overvågningsområde logisk set begrænset til overvågning af, om protokollatets tekst overholdes. Statens opfølgning af 1976-augustforligets lønpolitik i relation til mæglingsforslaget skulle således alene være, »at foreslå foranstaltninger, som hindrer, at indkomstudviklingen afviger fra protokollatets tekst«, dvs. hindrer, at afsmitningseffekten ikke bliver højere, end den er beregnet til i mæglingsforslaget.

Indtil videre har statsmagten dog kun grove overvågningsinstrumenter, og vel næppe andet end totale eller branchemæssige opgørelser over pro-

39. Udtalelsen er fra LO-bladet nr. 6, 1977.

Vi har forsøgt at checke LO-formandens oplysning, men det har ikke været muligt at finde noget i overenskomsterne 1973 og 1975, der blot minder om **protokollatets ordlyd**. Derimod findes der i mæglingsforslaget 1971 en ordlyd i afsnit **D - b**, som er **praktisk talt** identisk med protokollatet 1977.

40. Citeret efter: »Til lovforslag L 163, blad nr. 277, Betænkning over forslag til lov om forlængelse af visse kollektive overenskomster«.

duktivitet og lønglidning evt. opdelt på grove faggrupper. Da man endvidere næppe kan forestille sig selektive statsindgreb på lønduiklingen inden for enkeltbrancher eller virksomheder, må man gå ud fra, at den statslige overvågning begrænses til at betragte lønglidningen i forhold til produktivitetens udviklingen totalt. Med mindre DA vil være i stand til i den kommende periode at udvikle og få accepteret en strategi, hvor produktivitetens målet opdeles på årsagsfaktorer med det formål at få udskilt »kapitalens egen produktivitet«, som noget der bliver lønglidningen uvedkommende.

Indtil dette evt. sker, vil den statslige overvågning begrænse sig til anvendelse af generelle finanspolitiske midler eller til at fastslå, at lønglidningen i de sidste par år ligger lavere end produktivitetens udviklingen, samt at udviklingen synes at fortsætte.

Med hensyn til protokollatets betydning for lønudviklingen i overenskomstperioden, kan man derfor sige, at det næppe i første omgang vil få den store betydning, da krisens gennemslag i form af presset fra de arbejdsløse og fagbevægelsens delvis selvvalgte defensive krisereformisme allerede siden 1975- overenskomstsloven har disciplineret lønkravene, således at de gennemsnitligt ikke overstiger men ligger klart under produktivitetens udviklingen i samme periode.

Når produktivitetens stigningen ikke giver sig udslag i en lige så stor lønglidningsprocent, mener vi det skyldes, at der i højere og højere grad under krisen vil fremstå en tendens til, at den lønstigning som sker, sker som følge af intensiveringsstigninger og arbejdsangrationaliseringer. Altså en tendens til at kun de produktivitetens stigninger, som er en følge af en »stigende arbejdsindsats« eller »stigende arbejdsbelastning« vil resultere i højere løn⁴¹. Mens de mulige extraprofitter, som hentes ind via nye maskininvesteringer, vil forblive som extraprofitter i kraft af de skyldes kapitalens forbedrede produktivitet, forudsat at »arbejdsbelastningen« er konstant.

Denne udvikling mener vi var igang allerede inden 1977-protokollatets fremkomst, men den afskrælning af lønglidningsfaktorerne som sættes af krisen selv, kan godt tænkes at blive accelereret med protokollatet. Med det i hånden kan de lokale arbejdsgivere kræve dokumentation for, at lønkrav også er begrundet i stigende arbejdsproduktivitet⁴².

41. Dette skal ikke misforstås derhen, at man nu kun kan forvente lønglidning inden for akkordområdet. Det skal det ikke, dels fordi akkordlønsystemet hovedsageligt finder anvendelse inden for områder, hvor arbejdstakten ikke entydigt er bestemt af maskintakten, dels fordi en opskruet maskintakt også betyder øget intensivering af timelønsarbejderen, og dels fordi der efterhånden - og til delvis erstatning af den rene akkord - er indført et væld af bonuslønsystemer i kombination med timelønnen, hvor bonusstørrelsen er afledt af intensiveringen af arbejdet.

42. Stillet over for spørgsmålet efter mæglingforslagets ophøjelse til lov: »Der vil vel nu blive gransket endnu mere i hele produktivitetens-problematikken. Kan man ikke vente større krav til bevisførelsen«, svarer Metalarbejderforbundets formand: »Jo, det tror jeg ganske bestemt. Den nye situation vil stille betydelige krav til vore tillidsmænd. De må virkelig kunne påvise den udvikling der finder sted. De må hele tiden være oppe på mærkerne, som man siger nu om dage ... de må følge opmærksomt med i, hvad der foregår på arbejds-

Reallønsudvikling og reallønsdifferentiering

Mens protokollatet for kapitalen er et middel til at minimere lønomkostningernes andel af produktionsprisen, er det for lønarbejderne en politisk skranke i deres kamp for at kompensere den reallønsudhuling, der er et resultat af de socialdemokratiske krisepolitikker. Lønglidning som forsvar skulle være udelukket i og med mæglingforslagets og protokollatets ordlyd. Samtidigt har lønarbejderne ikke anden garanti end deres egen styrke for, at de vil få del i produktivitetens stigningerne. Men hvordan vil reallønnen nærmere præciseret udvikle sig?

Allerede i forbindelse med arbejdet i arbejdsmarkedsudvalget umiddelbart førend mæglingforslagets ophøjelse til lov, udarbejde økonomiministeriets embedsmænd en oversigt, som kunne konkluderes derhen, at der ville blive tale om en reallønsnedgang på 3¹%.⁴³ Det var d. 14.-15. april. Siden har situationen forværret sig, hvis man da skal tro på regeringens økonomiske sekretariat, og de konsekvensberegninger LO's økonomiske afdeling har foretaget på baggrund af sekretariatets talmateriale:

»LO's økonomiske afdeling har, ud fra oplysninger fra bl.a. regeringens økonomiske sekretariat, skønnet, at momsforhøjelsen, modregnet for prisløskud til visse fødevarer samt sociale kompensationer, betyder en forhøjelse af forbrugerpriserne på ca. 2 pct. på årsbasis.

Afgiftsforhøjelserne anslås til at have en samlet prisvirkning på P/2 - 2 pct. på årsbasis, augustdevalueringen en prisvirkning på 1 1/2 pct. og regeringens eget skøn over prisudviklingen i øvrigt, opererer med 12 points stigning i reguleringspristallet, svarende til en prisstigning på godt 10 pct.

Sammenlagt regnes der således med en stigning i forbrugerpriserne på 13 1/2-14 pct. i perioden 1. marts i år til 1. marts næste år. Heroverfor står en forventet lønstigning på 6 pct., og dette indebærer således en reallønsnedgang i 1. overenskomstår på 6/4-7 pct.«⁴⁴

Dette konstaterer LO's forretningsudvalg mindre end 5 mdr. efter, at man havde taget initiativet til en bredt anlagt kampagne, som skulle sikre vedtagelsen af det mæglingforslag, som bl.a. var en håndsrækning til de

pladserne. Vi kan lige så godt se klart i øjnene, at det under de stramme forhold, som folketinget har fastlagt for al lønudvikling, ikke vil blive muligt bare at rejse lønkrav og så tro, at de opfyldes. Man skal kunne argumentere for dem, og de eneste argumenter, som virkelig tæller, er påvisning af, at lønkrav rejses med udgangspunkt i en konstateret produktivitetensudvikling. Som sagt: I princippet er der intet nyt heri. Der vil dog givetvis ske en stramning....«

Fagbladet Metal nr. 7, maj 1977.

43. Økonomiministeriets skøn findes i: »Til lovforslag nr. L 163 - Bilag, blad nr. 581« (bilag 2, svar på spørgsmål 3 fra arbejdsmarkedsudvalget). Der tages i svaret en række forbedringer, som det vil føre for vidt at komme ind på her. Konklusionen på et reallønsfald på 3-4%, stemmer overens med den vurdering Preben Wilhjelm (VS) fremførte i folketinget d. 15.4.77. Se »Fortryk af folketingets forhandlinger«, spalte 2114.

44. LO-bladet nr. 17, 1977, side 3: »Kriseforliget et »syrligt æble at bide i for fagbevægelsen«.

lavtlønnede. På deres vegne må man jo håbe at den danske arbejder lider af hukommelsestab i stor skala.

I én henseende er dette skøn sat for højt, idet der ikke regnes med lønglidning som følge af produktivitetsstigninger. I bedste fald skal dette nok reducere reallønsfaldet med 2-3%. På den anden side er det sat for lavt for de lønarbejdergrupper, som lønmæssigt ligger under gennemsnitsudviklingen. Her tænker vi bl.a. på de lavtlønnede, som rammes relativt hårdest af dyrtidsreguleringsforringelsen. Endvidere indeholder beregningen ikke virkningen af indefrysningens skattemæssige konsekvenser. Denne dobbelte udhuling omtales af Preben Wilhjelm (VS) i folketinget d. 14.4.77 bl.a. således:

»Der er i hvert fald ét punkt, hvor der er grebet meget radikalt ind i forhold til de vilkår, der har været gældende i de foregående 2 år, og det er med hensyn til dyrtidsreguleringen....Der bliver højest udbetalt én portion hvert halvår; overskydende portioner, som man kalder det, skal bare ikke udbetales til lønmodtagerne, men lønmodtagerne skal faktisk fratages dem én gang til, fordi de i deres egenskab af skatteydere skal være med til at henlægge disse portioner til ATP. Det er en enestående udhuling af lønvilkårene og mere specielt af dyrtidsreguleringen. Jo mere priserne stiger i de kommende to år, jo mere skal lønarbejderne fratages, for at man kan blive i stand til at lægge disse portioner over i ATP.

Jeg vil godt se på, hvad dette betyder mere konkret for reallønnen. På den ene side er der altså tale om, at en lønfremgang skal maksimeres til højst 6 pct. pr. år. På den anden side er der lønudhulningen og andre former for udgiftsstigninger. Efter OECD's sidste skøn, der kun er få uger gammelt, og som er langt værre, end det var i december, forventes der prisstigninger i det kommende år i Danmark på 9 pct. Det var før Danmark devaluerede. Devalueringen slår igennem med 1 pct. på priserne (eller 1 Vi pct. - LO's og andres skøn - min bemærkning) .... så er vi oppe på 10 pct. 10 pct. ville normalt udløse 4 dyrtidsportioner. Nu bliver de 2 af dem overskydende. Dem skal lønarbejderne betale til ATP i stedet for at få dem. Det koster 2-3 pct. af reallønnen. Det er ialt 12-13 pct. i udgiftsstigninger, og heroverfor står maksimale lønstigninger lønstigninger på 3 pct. Det er en reallønsnedgang på 6-7 pct., man her kræver vedtaget ved lov.

Det kan selvfølgelig ikke lade sig gøre, det siger sig selv, og vi ved også godt, hvad der vil ske. Der vil ske det, at man vil vente med at kradse de penge ind, f.eks. til henlæggelse i »ATP-portioner«. Man vil i stedet for øge kasseunderskuddet. Men hvad betyder det? Det betyder, at man vil gældsætte almindelige danske skatteydere, og her specielt lønarbejderne, og at man vil tage de lån, som finansministeren går ud og tager, og som kapitalstærke kredse her i landet og i udlandet er i stand til midlertidigt at betale. Men det er lønarbejderne her i landet, der bliver gældsat⁴⁵.

45. »Fortryk af folketingets forhandlinger«, spalte 2021 -2022. At en reallønsnedgang på 6-7% måske slet ikke er så usandsynligt, som det tog sig ud i midten af april måned, viser bl.a. det senere skøn fra LO's økonomiske afdeling. Og det er endda uden skatteeffekten af de indefrosne dyrtidsportioner.

Omvendt bliver dette til et dobbelt tilskud til kapitalen: først i form af at arbejdsgiverne »sparer« dyrtidstillæggene til lønningerne, og dernæst ved at ATP-fondsmidlerne glider ind i industriproduktionen som investeringsmidler. Problemet for industrikapitalen er bare, at det ikke specielt er investeringskapital der mangies, men profit.

Der synes således at være den bredest mulige enighed om, at der generelt vil blive tale om et reallønsfald, om end man kan vurdere faldets størrelse forskelligt afhængigt af, om man vil gætte på flere kriseforlig i det kommende år og af, hvor højt man skal sætte den produktivitetsbetingede lønglidning.

Med mindre hele glashuset sprænges. Der eksisterer stadig den potentielle mulighed, at arbejderne skider hul i regnstykkerne, og over en bred kam udvikler lokale lønkampe for at kompensere reallønsfaldet. Men i så fald skulle det ske som lynet fra den klare himmel.

Selv om vi ikke har en aktuel strejkestatistik, er der ikke tvivl om, at de lokale strejker siden lavtlønsstrejkerne i efteråret 76 og siden decemberforliget er faldet stærkt i antal. Men heller ikke dette faktum er nogen garanti for, at strejkekampene ikke bryder ud og udvikler sig til massestrejker. Spontaniteten i strejkekampene har tidligere vist sig overraskende voldsom, og denne gang skulle der blive rigelig med materiel baggrund.

Vi kan ikke vide om den stiltiende acceptering af krisepolitikken eller udhuling-af-realløn-politikken samtidigt er en acceptering af ledernes udlægning af den samme »nødvendige politik«, som en nødvendig forløber for en »positiv« beskæftigelsespolitik. Eller om det er håbløshedens accept, som i næste øjeblik kan vendes til en slåen døren ind hos de lokale arbejdsgivere.

At dømme efter den øredøvende ro som herskede hos fagforeningsledelserne og i LO-toppen i forbindelse med det sidste augustforlig, synes det dog ikke at være en udviklingsmulighed, som man der bedømmer som særlig sandsynlig. Men også det bjerg har været rystet.

Man kan dog ikke undgå at bemærke, at den socialdemokratiske krisepolitik snart indleder sit 4. år, og at det ikke har svækket det socialdemokratiske hegemoni i fagforeningsledelserne. Derimod led den opposition som træds alt findes et sviende nederlag ved urafstemningen om mæglingsforslaget. Når afstemningsresultatet heller ikke kan tages som et tegn på en massiv opslutning omkring de socialdemokratiske ledere, skyldes det, at kun 22% af de stemmeberettigede stemte ja.

Håbløsheden synes derfor også at være rettet mod ledelserne, som der intet alternativ er til p.t. Kommer massestrejkerne alligevel kan de således alene udspringe af de spontane, lokale arbejdskampes egen mulige dynamik. At kampene mekanisk skulle udspringe af reallønssænkningen er dog nok mindre en realistisk mulighed end et udtryk for revolutionær ønsketænkning.

Kurt Hansen (VS) havde også en rem af huden, da han underlagt den aktuelle dramatik ved mæglingsforslagets ophøjelse til lov, bl.a. sagde:

»Protokollatet omkring lønniveauet vil naturligvis ikke blive overholdt,

og det uanset om det står i en lov, der er vedtaget herinde i folketinget, eller om det står i en overenskomst, som er vedtaget imellem arbejdsmarkedets parter. Med dette lovinitiativ kan vi forudse, at der kun vil gå omkring en måned eller halvanden, før vi igen i folketinget skal have krisemøder, hvor regeringen vil gribe ind på forskellig vis, fordi arbejderne har overskredet de lovrammer, man nu er i gang med at lægge omkring dem. Forbud mod lønglidning vil gennem arbejdspladsernes nødvendige krav for at fastholde og forbedre reallønnen tvinge forligspartierne til at tage nogle initiativer, som går i retning af kriminalisering af strejkeretten og af at hindre overtrædelser af den borgerlige lovgivning i det hele taget.

Derfor vil jeg da godt spørge regeringen, specielt arbejdsministeren: hvilke midler vil der blive taget i anvendelse, når indkomstpoltikken skal håndhæves? Ugyldiggørelse af lønglidning? Når lønarbejderne så gør deres modstand så meget stærkere, hvad så? Skal vi så have nogle domme? Hvis det heller ikke hjælper, skal vi så sætte militæret ind, eller politiet, eller hvad skal der ske, når lønarbejderne nægter at bøjne nakken for den politik, folketinget fører...

For os er alternativet klart. Det er, at arbejdspladserne må afvise indkomstpoltikken og dens konsekvenser og gennem en fastholdelse af reallønnen stadig kæmpe for bedre løn- og arbejdsforhold, det være sig gennem lønglidning eller på anden måde, hvor man kan få noget igennem. Det skal ske, på trods af at man fra dette folketings side vil komme med ugyldiggørelser og kriminalisering af både det ene og det andet...⁴⁶

Men forudsat at medlemmerne stort set forholder sig i den stilling ledelserne helst ser dem, når der kan rejses spørgsmål ved organisationens eksistensberettigelse, nemlig »i ro«, forudsat dette, så er der stadig spørgsmålet tilbage om hvorledes denne gennemsnitlige reallønsnedgang vil slå differentieret igennem.

At kunne svare på dette med blot en rimelig sikkerhedsmargin, ville kræve langt flere detaljerede oplysninger end vi ligger inde med, plus en del sikre forudsigelser. Det ville eksempelvis kræve, at vi kunne forudsige produktivtetsudviklingers branchefordeling for derigennem at understikke sandsynligheder for mulighederne for specifikke lønglidninger. Det ville iøvrigt kræve, at vi i detaljer gennemgik de specielle forhandlinger og undersøgte resultaterne af de ca. 650 specielle overenskomster⁴⁷. Det ville kræve, at vi

46. »Fortryk af folketingets forhandlinger«, spalte 2014-2015.

47. Selv om resultatet af de specielle overenskomstforhandlinger er en vigtig del af det samlede overenskomstresultat, vil vi her af plads- og tidsmæssige grunde ikke komme ind på en særskilt behandling af disse resultater. Vi skal nøjes med at fastslå, at resultatet af de generelle overenskomstforhandlinger, som vi har gennemgået her, indgår med deres fulde ordlyd i de specielle overenskomster. Der eksisterer altså for så vidt ikke nogen enkeltstående generel overenskomst.

Som nævnt skulle der ved denne overenskomstsituation indgås ca. 650 overenskomster,

kunne skønne over arbejdsivernes »branchesammenhold« og fælles lønstrategier. Nu kan vi blot konstatere, at enkeltkapitalerne tilsyneladende er i fodslag. Det ville kræve, at vi kunne forudse evt. kommende kriseforlig. Det ville kræve, at vi havde nogen fornemmelse af udviklingen i de lokale lønkampe. Det ville kræve, at vi inddrog den store gruppe, som vi med vilje helt har udeladt her, nemlig de arbejdsløse og deres stadige mere truede eksistens som potentielle arbejds kræfter. Og det ville kræve en række andre forudsætninger, som vi ikke har mulighed for at inddrage her. Men vi kan forsøge at resummere omkring den differentierede reallønsudvikling, som vi har behandlet problemet indtil nu.

Ved gennemgangen af udviklingen i løndifferentieringens forskellige udslagsformer, så vi bl.a., at der kunne konstateres en relativ mindskelse af lønforskellene - men dog en øget absolut forskel - mellem faglærte, ikke-faglærte og kvinder. Dette resultat fremhæver fagbevægelsen er en effekt af en »tilstræbt solidarisk overenskomstpoltik«, hvilket vi stiller os noget tvivlende overfor, med mindre man sætter lighedstegn mellem den tilstræbte lønpolitik og den nuværende dyrtidsreguleringsordning, som »favoriserer« de laveste lønninger mest. Vi stiller os altså ikke tvivlende overfor, at der er sket en mindskelse af den relative løndifferentiering, for det ville blot være at benægte fakta. I efterkrigsperioden dog først fra 1962-64 (1962 kvinder i forhold til faglærte, 1964 ikke-faglærte i forhold til faglærte). Men vi mener, at differentieringens mindskelse lige så vel lader sig forklare ud fra akkumulations-, inflations- og konjunkturforhold, og at de samme forhold har givet plads for tilsigtede bestræbelser for at fordele disse stigninger for de lavtlønnede ud over brancheområderne uanset produktivtetsforskelle i form af lavtløns- og satsløns politik. Dette mener vi er en vigtig pointe omkring den solidariske lønpolitik: i dens danske udgave fremtræder den ikke som dynamo for løn- og brancheudviklingen, men som udjævningsniveau og mindsteniveau for den stedfundne lønudvikling.

Denne mindskelse af den relative løndifferentiering afspejler sig også i reallønsudviklingen.

og så vidt det kan skønnes, skulle over halvdelen af dem én eller flere ture om ad forligsinstitutionen, inden de var afsluttede. Størst vanskelighed var der som bekendt indenfor det grafiske område, bl.a. som følge af konflikten i det berlingske hus og spørgsmålene om betjening af »den nye teknik«.

Endelig skal vi gentage oplysningen fra tidligere, at det samlede resultat af de specielle overenskomstforhandlinger er opgjort til 0,35 pct. af 2 pct-rammen i det første overenskomstår (= 75 mill. kr.), og intet i det andet overenskomstår.

Tabel 7

Reallønsindeks 1966 - 1977 (1966 = 100)

	faglærte	ikke-faglærte	
		mænd	kvinder
1966	100	100	100
1967	101	102	102
1968	104	106	107
1969	104	115	115
1970	112	120	120
1971	116	130	132
1972	125	136	142
1973	130	143	156
1974	136	148	166
1975	139	160	183
1976	150		

1976 (skøn): et reallønsfald i gennemsnit på >2%

1977 (skøn): et reallønsfald i gennemsnit på 2-3%

Bemærkninger: Reallønsindekset beregnes således:

$$\frac{\text{Indeks for timefortjeneste i alt pr. time} \times 100}{\text{Forbrugerprisindeks}}$$

Indekset vil således vise reallønsstigninger alene ved nedsættelse af den ugentlige arbejdstid og ferieforlængelse for så vidt dette kompenseres lønmæssigt. Et indeks over normaltime pr. år vil således med 1966 som udgangspunkt (=100) være faldet til 89 i 1976 (48).

Indekset for 1976 og 1977 er skønnet, og som endnu ikke kan fordeles relativt på faggrupper. Når 1977-skønnet ligger lavere end de tidligere omtalte skøn, som bl.a. baserer sig på augustforligets (1977) virkninger på reallønsfaldet, skyldes det, at der i tabellen opereres med kalenderår, mens de andre skøn delvis er overenskomstår baserede.

Kilde for oplysningerne 1966-75: DA's lønstatistik: »Overenskomstsituationen 1976-77 - Nøgletal for arbejdsmarkedet«. DA 1976.

Vi har tidligere omtalt, at mæglingsforslagets satslønshøjelse og garantibetaling ikke afskille sig synderligt fra tidligere lavtlønsordninger, hvis man som mål bruger den procentvise forbedring af satsen, som disse overenskomstillæg udgør. På basis af dette kan vi kun sige, at når man ser bort fra 1975-overenskomstsloven, så svarer forhøjelserne i 1977-overenskomsten stort set til lavtlønsordningernes procentvise andel ved 1971 og 1973-overenskomsterne.

48. Faldet i indextallet skyldes følgende arbejdstidsnedsættelser og ferieforlængelser:

1966: 1 time ugentligt pr. 1.3.

1968: 1/2 time ugentligt pr. 1.6.

1970: y₄ time ugentligt pr. 1.9.

1974: P/4 time ugentligt pr. 1.12.

1972/73: ferieforlængelse på ialt 1 uge pr. år.

Vi har endvidere omtalt, at det antal lønarbejdere, som kan tage hele springet fra den gamle satsløn på 25,40 op til garantilønnen kun drejer sig om 6.000 - 7.000. Vi har også omtalt den differentierede virkning af indefrysningen af mindst 4 dyrtidsportioner i overenskomstperioden, som i sig selv vil betyde en relativt større udhulning af de laveste lønninger. Alene disse forhold antyder, at overenskomsten i forhold til tidligere overenskomster er ringere, giver mindre til de lavtlønnede.

Dette gælder dog næppe for de allerlavest lønnede, de lønarbejdere som opnår hele springet fra den gamle satsløn til den nye garantibetaling på en gang, fremfor at vente på, at satslønnen i løbet af overenskomstperioden alligevel ville nå op i nærheden af garantibetalingen. For dem betyder garantibetalingen dog ikke stort andet, end hvis hele portionen af de 4 x 70 øre i satslønforhøjelser frem for som nu at være fordelt i enkeltportioner, samlet blev rykket frem til udbetaling ved overenskomstens ikrafttrædelse. Selv om det er en god løsning for denne gruppe lønarbejdere, må det dog stadig fastholdes, at det drejer sig om én i overenskomstsammenhæng meget lille gruppe.

De løngrupper som allerede nu ligger i intervallet op til garantibetalingen - og det er ca. 40.-50.000 hvis vi tager HK'erne med - får så godt som ingen eller kun en mindre del af satslønshøjelserne eller garantibetalingen. For de som har en timeløn over garantibetalingen gælder, at de ikke får nogen som helst overenskomstforbedringer og kun det halve antal dyrtidsportioner. Man kan således konstatere, at overenskomsten i løbet af overenskomstperioden og under den socialdemokratiske lønudhulningspolitik vil give gruppen af lavtlønnede en tilvækst i medlemstallet, der vil få de nuværende lavtlønsproblemer til at tage sig helt pjattede ud. Vi vil skønne på, at hvor vi i dag finder at ca. 10% af lønarbejderne beskæftiget hos de DA-organiserede arbejdsgivere falder under garantibetalingen - og altså pr. definition er lavtlønnede - så vil denne gruppe om to år, og hvis vi sætter kommende garantiløn til ca. 34-35 kr i timen, være vokset til ca. 25%.

Det der kan ændre denne tommelfinger i øjet, vil som tidligere sagt være en meget omfattende strejkebevægelse mod reallønsudhulningen og i nogen grad de lønstigende virkninger af produktivitetsudviklingen. Hvis vi ser bort fra den første i denne forbindelse, er der tilbage at undersøge lønglidningens fordeling på forskellige lønarbejdergrupper.

Skal vi gøre en lang historie kort, kan det siges: at betragtet over perioden 1966-76 og fordelt på faglærte, ikke-faglærte mænd og kvinder viser det sig⁴⁹, at lønglidningen både absolut og relativt er større for de faglærte end for de to øvrige grupper. De to ikke-faglærte grupper ligger især i den sidste del af perioden meget tæt på hinanden målt i absolutte størrelser. De faglærtes lønglidning er i absolutte tal ca. dobbelt så stor, som hver af de øvrige, og dette gælder stort set også for lønglidningen efter krisens gen-

49. Til belysning heraf, se f.eks. i DA-pjecen: »Overenskomstsituationen 1976-77 - Nøgletal for arbejdsmarkedet«, side 24. DA 1976.

nemslag, selv om den totale lønglidning viser nedadgående tendens. Når det især er ikke-faglærte kvinder og mænd som er lavtlønnede, skyldes det først og fremmest, at det er blandt dem, at der er grupper, som kun har meget ringe eller ingen lønglidning.

Vi mener, at krisens fortsatte udvikling vil skærpe dette forhold, således at lønglidningen vil blive yderligere skævt fordelt på hovedfaggrupperne, ikke mindst som følge af, at de højere lønnede - i hovedsagen de faglærte - ikke har fået noget ved overenskomstforhandlingerne.

Og alligevel. Der er stor usikkerhed forbundet med dette skøn. Ihukommende protokollatteksten og det forhold, at lønrammen kun kan overskrides som følge af produktivitetsstigninger samt at vi heller ikke for de faglærtes hidtidige lønglidning ved, om denne er en effekt af produktivitetsstigninger eller styrkeposition eller en kombination af begge - med dette i baghovedet, har vi nævnt nogle forhold, som kan tænkes at modificere den hidtidige lønglidningsfordeling. Hvis arbejdsgiverne lokalt kan presse en lønreguleringsordning igennem, som især reguleres som følge af intensiveringsstigninger, så er det muligt, at lønglidningsfordelingen vil ændre sig, og udvikle sig på tværs af hovedfaggrupperne.

Forudsætter vi imidlertid, at den nuværende lønglidningsfordeling opretholdes, men på et lavere niveau absolut set, så vil alle grupperne selvfølgelig blive ramt af en reallønsnedgang, men ikke-faglærte mænd og kvinder vil blive ramt relativt hårdest. Den relative løndifferentiering vil øges. Tilstrømningen til arbejdsløshedsarmeen vil blive suppleret med tilstrømningen til en lavtlønsarmé.

Fagbevægelsen og fordelingspolitikken

Krisens gennemslag og dens stadige uddybning efter 1975 frisatte således ikke alene arbejdskraften i stadig større målestok, men bevirkede også, at lønstigningstakten op igennem 1976 og 1977 aftog så meget, at den ikke kunne følge trit med stigningstakten på lønarbejderfamiliernes reproduktionsvarer. Overenskomstresultatet ændrede ikke ved denne udviklingslinie, fordi de rammer inden for hvilke resultatet skulle rumme var afstukket af den statslige krise- og lønpolitik. Virkningen bliver efter alt at dømme, at reallønnen falder yderligere i 1978 og 1979. Hvad der under opgangsperioden kun forekom tilfældigt og sammenhængende med brud i den enkelte erhvervsituation er i krisegennemslaget seneste år blevet til et samfundsmæssigt udtryk gældende hele klassen af lønarbejdere. Stagflationskrisen har med et tag rykket de fleste af fagbevægelsens bolværker op eller truer med at gøre det, og lønarbejderne synes at skulle bære alle »omkostningerne« i kapitalens bestræbelser for at øge profitten, uden at kapitalen mødes med massive socialistiske krav. Uden alvorlige modangreb frisætter stagnationstendensen blindt lønarbejdere omkostningsfrit. Uden alvorlige modangreb udhuler inflationstendenserne, den statslige finanspolitik som

socialpolitisk nedskæringspolitik og den statslige lønpolitik og ophævelse af dyrtidsreguleringen hele grundlaget for lønarbejdernes reproduktion. Som taget på sengen lader fagbevægelsen dette ske.

Men fagbevægelsen blev ikke taget på sengen. Som hjemløst af et eller andet fjernt bevidsthedsfragment fra 30'ernes krise var fagbevægelsen allerede i 1974 - og så småt allerede året før - opmærksom på, at en kommende og eventuelt langvarig krise kunne betyde, at de opnåede resultater i opsvingsperioden ville være truede. Tesen om »en smallere vej« er på samme tid rammende for en karakteristik af ledelsernes profeti og for deres reformistiske optimisme. At tesen ikke umiddelbart slog igennem på arbejdspladserne viser opsvinget i de lokale strejkekampe 1974 og 1975, hvilket foranledigede de bornerte til at tale om »italienske tilstande« på det danske arbejdsmarked. Men hverken det moralske beredskab i ledelserne eller arbejdspladsernes strejkekampe var i stand til at forhindre, »at den smallere vej« snart forvandlede til et »hurry on down«. Dette måtte være en logisk konsekvens af ledelsernes reformistiske kapitalisme- og kriseforståelse.

»Vendepunktet«, som fagbevægelsen omtalte krisegennemslaget, krævede en »ny« strategi fra fagbevægelsens side. På LO's kongres i 1975 fremstillede LO-formanden det således:

»Samfundet står i mange henseender ved et vendepunkt, som har fundet sit stærkeste udtryk i den nuværende katastrofale arbejdsløshed. Som jeg ser det, er dette vendepunkt særligt iøjnefaldende, når man sammenligner den økonomiske udvikling de sidste 10-12 år med situationen i dag og de udviklingsstræk, man kan ane for resten af 70'erne.

Derfor er det nødvendigt, at vi i fagbevægelsen nu søger at rette vort arbejde og vore midler ind efter de ændrede forhold. Det kræver klarhed i samfundsanalysen, og det kræver, at vi i fagbevægelsen et øjeblik standser op og gør os klart, hvad vi har skabt i 60'erne og begyndelsen af 70'erne.

For det første fordi vi befinder os i en politisk situation, hvor en række borgerlige kræfter forsøger at anfægte disse resultater.

For det andet fordi det - netop i konsekvens heraf - drejer sig om for fagbevægelsen at fastholde og sikre videreførelsen af de opnåede resultater på det økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige område«.²

Videre under sine konkluderende bemærkninger til beretningen sagde formanden:

»Den smallere udviklingsvej for den materielle fremgang, som vi efter alt at dømme står over for i de kommende år, bør danne optakten til,

1. Strejkestatistikken er mangelfuld fordi den kun medtager »arbejdsstandsninger med over 100 arbejdsdage«. Dette udelukker dog ikke at den kan bruges som indikator for den relative udvikling i strejkekampenes antal. Niveaue i 1974 og 1975 lå således mellem 4 og 5 gange så højt som i perioden 1970-1972, men noget under 1973 niveauet, som dog alene er udtryk for overenskomststrejkerne. Det registrerede antal »arbejdsstandsninger« i 1974 og 1975 var henholdsvis 134 og 147.

2. LO: »Kongressen 1975«. Kongresprotokol udgivet af LO, side 24.

at vi i dansk fagbevægelse målbevidst satser på at forbedre og udbygge alle væsentlige dimensioner i hele lønmodtagerens livsløb.

Det stiller krav til et effektivt samarbejde mellem den politiske og faglige arbejderbevægelse om nytænkning og fleksibilitet.³

Vi kan således konstatere, at fagbevægelsen vil fastholde og udvide kampen for lønarbejdernes reproduktionssituation (livslang reproduktion) samt at midlerne hertil skal være klarhed i samfundsanalysen/ nytænkning/ fleksibilitet og vigtigst, samarbejde mellem den politiske og faglige arbejderbevægelse. Det kan synes som banaliteter, men det er ikke desto mindre afgørende forudsætninger for den skandinaviske socialdemokratiske udvikling og mulige »fornyelse« gennem krisen. Det skal i parentes bemærkes, at når LO nævner positivt værdiladede ord som »nytænkning« og »klarhed i samfundsanalysen« så er det i højere grad et udtryk for en verbal ledsageform for en fagpolitik, der ellers let ville kunne udlægges som nederlag, end det er et udtryk for en systematisk situationsbeskrivelse i en sammenhængende reformistisk kontekst.

Allerede før LO-formandens kongresberetning blev holdt, tog fagbevægelsen de første skridt til et spirende forsøg på nytænkning. I april-maj 1974 gav LO således Hartling-regeringen tilsagn om, at medvirke til nødvendige indkomstpolitiske løsninger, såfremt disse havde karakter af »helhedsløsninger« - dog af en noget anden karakter end regeringens »helhedsplan« - dvs. omfattede alle indkomstarter. Nytænkningen indeholdt altså som et vigtigt element »den statslige indkomstpolitik« eller fordelingspolitik, som man på samme tid betragtede som et led i den »nødvendige« økonomiske politik og som et muligt element i den fagpolitiske strategioplægning til fastholdelse af 60'ernes resultater og deres udbygning.

Efter regeringsskiftet konkretiseredes fagbevægelsens nytænkning i samarbejdet med partiet stadig mere. Krisens langvarighed blev stadig mere overbevisende, og havde tre hovedindfaldsvinkler på lønarbejderfamiliernes reproduktionssituation. På den ene front mødtes de beskæftigede lønarbejdere af et angreb på lønningerne fra en totalkapal, som sagde nej til deling af tilvækstkapitalen ved overenskomstforhandlingerne 1975. Og angrebet forstærkedes af den socialdemokratiske regerings intervention i form af en overenskomstlov⁴, som i hovedlinierne forlængede 1973-overenskomsten. På den anden front realiseredes de under Hartling-regeringen lancerede nedskæringer - dog i en modereret udgave - på de statslige udgif-

3. op. cit. »Kongressen 1975«, side 48⁹.

4. Om denne statslige intervention i løndannelsen 1975, sagde LO-formanden ved LO's kongres samme år, bl.a.:

»Med udsigt til en truende storkonflikt så den socialdemokratiske mindretalsregering sig nødsaget til at foreslå forligsmandens mæglingsskitse ophøjet til lov. Dette indgreb blev fulgt op af en række følgelove, som har til hensigt at sikre, at også andre indkomstgrupper yder deres bidrag til en stabilisering af landets økonomi.

Jeg skal ikke undlade at bemærke, at jeg principielt er imod indgreb af denne art. Men jeg erkender, at det i den nuværende situation ville være samfundsøkonomisk

ter, især inden for den sociale sektor. Og i septemberforliget indgik aftaler om yderligere nedskæringer i de kommende finansår. Samtidigt bekendtgjorde socialdemokratiet, at i det kommende år skulle der gennemføres en egentlig indkomstpolitik for at fremme beskæftigelsen og forbedre betalingsbalancen. På den tredje front mødtes lønarbejderne af krisens massive frisættelsestendens. Alene blandt de forsikrede »heltidsarbejdsløse« var der i slutningen af 1974 godt 100.000, i 1975 ca. 104.000 og i 1976 ca. 107.000⁵. Dertil kom oveni ca. 50.000 ikke-forsikrede eller forsikrede på arbejdsfordeling o.lign.

Udsigten til de voldsomme virkninger krisegennemslaget ville få på lønarbejdernes reproduktionssituation intensiverede fagbevægelsens modværgeforsøg. Man fremlagde et såkaldt debatoplæg om indkomstpolitik. Moddebattørerne var repræsentanter fra den socialdemokratiske regering. Diskussionen fandt sted i november 1975. Og oplægget hed bemærkelsesværdigt nok: »omkring fagbevægelsens krav til en egentlig indkomstpolitik«.

I en omtale af oplægget fremgår det, at LO begrundet det med, at....: »medens indkomstpolitik hidtil i for høj grad har drejet sig om lønpolitik? må fremtidens (!) krav til en virkelig indkomstpolitik være, at der bliver tale om en indkomstfordelingspolitik...

....Indholdet af en sådan sammenhængende politik må bygge på tre hovedelementer: fordelingspolitik, beskæftigelsespolitik samt en planlægnings- og styringspolitik«.⁷

uheldigt med så omfattende arbejdskampe, der her var lagt op til. Og jeg vil gerne tilføje, at ansvaret for denne uheldige udvikling først og fremmest ligger hos arbejdsgiverne .... Denne forsamling kender resultatet: Det lykkedes os trods alt at bevare den automatiske dyrtidsregulering, som, ikke mindst for de lavestlønnede, er så fundamental for reallønnens sikring...«

op. cit. »Kongressen 1975«, side 27-28.

5. Arbejdsløshedsprocenten faldt fra 1975 til 1976 fra henholdsvis 11,2 til 10,0. Når der alligevel kan konstateres en stigning i det faktiske antal arbejdsløse fra 1975 til 1976 skyldes det tilstrømningen til de statsanerkendte arbejdsløshedskasser er så stor, at ledighedsprocenten er faldende.

6. Også andre end LO mener, at augustforliget alene var lønpolitik. Blandt disse andre var DKP, som straks beregnede »arbejdsgivernes indkomststigning«, så alle kunne se hvor strengt det var. På basis af en forudsigelse fra Industrirådet om den forventede produktivitetstigning og vismændenes skøn over prisudviklingen forsøgte partiets økonom(er) at måle kapitalens afkast således: Industrirådet regner med en produktivitetstigning i 1977 på 5-6% (med den nuværende arbejdsstyrke). Vismændenes prisstigningsskøn for 1977 ligger på 7,5% (og det er jo siden steget 2-3%), hvilket altså giver en »værdimæssig« vækst på 13,4%. Hvis så faktorindkomsten i 1976 sættes til 1000 kr, hvor lønandelen var 58% = 580, så må lønandelen under 6% lønrammeklausulen stige til 615 i 1977, mens faktorindkomsten med 13,4% stiger til 1134 i 1977. Differencen mellem faktorindkomst og lønandel er »arbejdsgiverandelen«. Den var i 1976 420 og bliver i 1977 under disse forudsætninger 519. Denne stigning på knap 100 indexkroner gør, at arbejdsgiverne »får mindst fire gange så meget i indkomststigning, ca 24%, som arbejderne«. Land & Folk, d. 15.2.77.

7. LO-bladet, nr. 23 - 4. dec. 1975 side 8-9.

Hermed er man repræsenteret for hovedindholdet i fagbevægelsens indkomstfordelingspolitik, men karakteristisk nok i en ren slagsordspræget LO-form, der ikke tillader noget indtryk af elementernes indhold eller relationer. LO økonomen, Holger Jensen, uddyber dog i en kommentar til oplægget indholdet i en indkomstpolitik:

»Baggrunden er vel dels den aktuelle krisesituation i samfundet, som gør at vi må gå utraditionelt til værks fra fagligt hold, hvis disse store problemer skal løses, dels en voksende erkendelse blandt vore medlemmer af, at den enkeltes levevilkår ikke bare kan reguleres ved de to-årige overenskomstfornyelser.

(Derefter fortsættes med bemærkninger a la fordi erhvervslivets indkomster er svære at kontrollere har den førte indkomstpolitik reelt blot været en lønpolitik. Hvilket omvendt må betyde, at hvis »kontrollen« havde været i orden, så ville profitterne også være omfattet af indkomstpolitikken. Det er selvfølgelig rent gas. Kommentaren fortsætter)

Det kan vi i fagbevægelsen ikke acceptere, og derfor er der i debatoplægget peget på behovene for en forstærket kontrol med priser og avancer, at der nedsættes en trustkommission for at undersøge monopoldannelsen i erhvervslivet, at der sker en ændring i sammensætningen af Monopolrådet, ligesom vi ønsker inddraget også det offentlige tarifpolitik i en styring af prisdannelsen. (Vi skal senere se, at det er i genetableringen af enkeltkapitalernes konkurrence LO ser dobbeltmuligheden i at nedskære urimeligt store profitter, inflationen og skrankerne for en økonomisk vækst. Og kommentaren fortsætter)

Men det er vigtigt, at en egentlig indkomstpolitik går videre og også indeholder de faktorer, der påvirker den reelle indkomst efter at selve indkomstdannelsen er sket.

Det drejer sig her om bl.a. skattepolitikken, indkomstoverførsler (socialpolitik - min anm.) og hele boligpolitikken, områder som hidtil har været for upåagtet, set i forhold til en indkomstpolitik, men som spiller en vældig rolle i den enkelte lønmodtagers dagligdag.

LO's skatteudvalgs betænkning ved kongressen i maj (1975) var et klart eksempel på, hvor højt fagbevægelsen nu prioriterer også disse problemers løsning, og det gælder naturligvis også ØD-reformen set i et bredere indkomstfordelings-perspektiv. (Kommentaren overgår herefter til nogle bemærkninger om afskrivningsregler og selektiv erhvervsstøtte, hvorefter der afsluttes)

Jeg mener, at erhvervslivet seriøst bør gå ind for et sådant analysearbejde, og det kan vel egentlig siges, at fagbevægelsens engagement i erhvervs- og indkomstpolitik er mere samfundsbevidst end mange virksomhedsejeres, der alene anskuer problemerne ud fra egen vindings skyld.«⁸

Selv om kommentaren løfter lidt af sløret for nytænkningens indhold

8. op. cit. LO-bladet nr. 23 - 4. dec. 1975.

er det dog fortsat uklart, hvorledes relationen er mellem de fordelingspolitiske delelementer og hvilke teorifragmenter der ligger til grund. Man synes dog at kunne fornemme, at »planlægnings- og styringspolitikken« er en slags paraplybetegnelse for en række enkeltpolitikker, som iværksættes med det håb, at de får »positive« beskæftigelsesmæssige og fordelingspolitiske konsekvenser. En egentlig generel, systematisk overvejet strategi for den planlæggende stat, endsige nogen formuleret overgang til en statskapitalismeform er der således ikke tale om. Derimod nok om planlægnings- og styringstiltag inden for visse problemområder der rammer ind i lønarbejdernes reproduktionssituation, som de kommer til udtryk inden for den kapitalistiske cirkulationsfære.

Der er dog ikke tvivl om, at planlægnings- og styringstiltagene vil udvikle sig i takt med stagfationskrisens uddybning, og det er naturligvis med udsigt hertil, at LO forsøger at lægge et indhold i en statslig initieret »egentlig indkomstpolitik«. Krisegennemslaget har afgørende ændret højkonjunktorens karakteristika: at overenskomstresultater og lønudvikling iøvrigt forbedrede lønarbejdernes reproduktionssituation. Denne udviklingslinje er nu standset. Som LO ser det, er den eneste garanti for at »den smalle vej« ikke skal udvikle sig en eklatant nedgørelse af »60'ernes resultater« et intensiveret samarbejde mellem den socialdemokratiske bevægelses politiske og faglige bevægelser. Det er i dette lys - at der ikke er noget reformistisk alternativ - at LO's fortsatte oplæg til statslige politikker trods nederlag skal ses. Det er også denne mangel på alternativ, som giver anledning til den tilbagevendende paradoksale konflikt ved de seneste års faglige kongresser for enkeltforbundene: en kritik af den socialdemokratiske regerings økonomiske politik samtidigt med man bekræfter den tætte og tættere opslutning til det principelle indhold i det socialdemokratiske partis politik.

Siden det første indkomstpolitiske oplæg har LO derfor forsøgt sig med forskellige udbygninger heraf og formaliseret samarbejdsformerne med partiet/regeringen. Som udtryk for dette kan bl.a. nævnes, dannelse af et 14-mands-udvalg med repræsentanter fra regering, den socialdemokratiske folketingsgruppe og LO's forretningsudvalg⁹. Udvalget dannedes i februar 1976 og skulle drøfte »enkelthederne i en indkomstpolitisk løsning«. Endvidere dannelsen af et »arbejdsudvalg med det kommissorium at forberede et forenklet og mere retfærdigt skattesystem« med arbejdsgrundlag bl.a. i LO's skattebetænkning¹⁰. Medlemmer er ministerielle samt folk fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. Derudover kan nævnes nedsættelse af et beskæftigelsesudvalg mellem socialdemokratiet og LO november 1976, og i februar 1977 fremlagde udvalget en beskæftigelsesplan

9. Om det indkomstpolitiske udvalgs personsammensætning, se LO-bladet, nr. 5, 1976.

10. Der kan henvises til: LO: »Et oplæg til debat om skat«, uden trykkeår, og til LO - delbetænkning fra LO's skatteudvalg: »Enklere skattesystem, lavere indkomstskat, større retfærdighed«, august 1974.

for perioden 1977-1980." Endelig kan nævnes den fornyede aktualitet af det i 1971/72 nedsatte ØD-udvalg mellem socialdemokratiet og LO, samt den i 1976 nedsatte lavindkomstkommission.

Dertil kommer de interne fagpolitiske initiativer, som knytter an til lønarbejdernes reproduktionsproblemer under krisen. Ud over de ovennævnte, som hovedsageligt er udsprunget af overvejelser og forslag i fagbevægelsen, kan nævnes det boligpolitiske arbejde mellem LO, Boligselskabernes Landsforening, Lejernes Landsorganisation, Det kooperative Fællesforbund og Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, som i 1976 fremlagdes i rapporten: »En solidarisk boligpolitik«¹², hvor der argumenteres ud fra et lønarbejder reproduktionssynspunkt. Endvidere er der LO's lønanalyse fra sommeren 1976 - der var en videreførelse af drøftelserne om indkomstpolitik - hvor man imødegik Det økonomiske Råds lønudviklingskonklusioner. LO-analysen viser, at de danske arbejderes »lønforspring« i forhold til lønningerne i det øvrige Vesteuropa, kan reduceres til det rene intet¹³. Dette var for fagbevægelsen en vigtig kendsgerning, fordi en indkomstpolitik som ren og skær lønindkomstpolitik, dermed ikke kunne begrundes i et dansk »lønforspring«. Endelig kan nævnes LO's interne ØD-udvalg, som nu senest efter overenskomstloven -1977 yderligere intensiverer sit »oplysningsarbejde«. I de sidste 3 år har denne oplysningsorganisation kostet 1,5 mill. Som det seneste skud på de kriseafledte fagpolitiske initiativer kan nævnes de med DA planlagte drøftelser om »teknologisk arbejdsløshed«. Et problem som klarest kom til udtryk i BT-konflikten omkring indførelse af den »ny teknik«, men hvor det omvendt er usikkert

11. Socialdemokratiet og LO: »Beskæftigelsesplan 1977-1980«, feb. 1977. Planen er opdelt i en kortsigtet og en langsigtet plan, som dog er afgrænset til 1980. Den langsigtede plan indeholder 10 hovedpunkter: 1. Fremme af regeringens energiplan med særligt sigte på de beskæftigelsesmæssige virkninger, 2. 1974-boligforligets målsætning om 40.000 nye boliger pr. år må sikres, 3. udbygning af den offentlige service, 4. udbygning af den private service, 5. en aktiv investerings- og erhvervs politik, 6. egnsudviklings- og miljøpolitikken, 7. finans- og pengepolitikken skal skabe det økonomiske grundlag for yderligere forbedring af beskæftigelsen, 8. særlige uddannelses- og arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger. 9. Økonomisk demokrati, 10. det internationale samarbejde om en beskæftigelsesfremmende politik må forstærkes.

12. LO. m.fl.: »Boligpolitisk Hvidbog - en solidarisk boligpolitik - debatoplæg«, uden trykkeår. Indholdet i »en solidarisk boligpolitik« konkluderes således: »A. Samfundsstyring af nybyggeriet, B. Obligatorisk ny statslig formidlet finansieringsordning for alt boligbyggeri, der sikrer lavere startudgift i nye boliger, harmonisk udvikling af boligudgiften i forhold til indkomsten, og en ensartet finansieringsstøtte til ejer- og lejligheder til erstatning af rentefradrag og rentesikring, C. En skatte- og omkostningspolitik, der effektivt begrænser de fremtidige værdistigninger på fast ejendom, og dermed sætter ind mod de grundlæggende uligheder mellem ejere og lejere uden at forhindre nogen i at forblive i eget hus, D. Udvidelse af den almennyttige boligsektors vægt både i ny og ældre boligmasse, E. En omgående løsning af problemerne for de senere års højrentebyggeri, F. Fastholdelse af en boligsikringsordning, der i forlængelse af punkt C også kan udstrækkes til ejerboligsektoren.« op. cit. side 60.

13. LO-analysens fulde ordlyd er bragt i LO-bladet nr. 14, 1976 side 5-7.

hvad LO forestiller sig af mulige og samtidigt kapitaladækvate skranker for indførelse af og udskiftninger i det konstante kapitalapparat.

Men som vi har påvist ved gennemgangen af overenskomstresultatet og ved forudsigelserne for reallønsudviklingen tyder alt på, at LO-initiativerne forenøpdæmningafanslagenemod lønarbejdernes reproduktionssituation har været uden væsentlig politisk gennemslag - når bortses fra nogle yderst tvivlsomme beskæftigelsesfremmende politikker og en udsigt til gennemførelse af et ØD-forslag i 1979/80.

Ifølge LO skyldes dette politiske årsager, som bunder i, at den socialdemokratiske regering er en mindretalsregering. For reformisterne er principielt alle planlægnings- og styringstiltag mulige, hvis de er realistiske, dvs. hvis der er parlamentarisk flertal for dem. Dette er udgangspunktet for den »klare analyse« og »nytænkningen«.

Dette hænger sammen med LO's krise-opfattelse, som ikke placerer årsagerne i kapitalen selv og omkring profitproduktionen, men i stedet henlægger forklaringerne til »betalingsbalancen« og herunder »den skærpede internationale konkurrence«:

»Sammenfattende kan man konstatere, at Danmark både med hensyn til lønomkostninger pr. produceret enhed, velstandsfremgang og arbejdsløshed ligger »i midten« blandt de vesteuropæiske lande.

Nødvendigheden af en indkomstpolitik for Danmarks vedkommende - som omfatter alle former for indkomster - hænger således først og fremmest sammen med vort betalingsbalanceproblem og den skærpede internationale konkurrence, på grund af det internationale økonomiske tilbageslag - med deraf følgende virkninger for beskæftigelsen.

Vurderingen af Danmarks internationale konkurrence viser samtidig, at der også i denne sammenhæng er basis for, at fagbevægelsens centrale krav om Økonomisk Demokrati i forbindelse med indkomstpolitikken bliver en realitet.«¹⁴

Ved således at have formuleret krisens årsager inden for cirkulations-sfæren - samt i den mystiske størrelse som betegnes »det internationale økonomiske tilbageslag«, og som man alligevel ikke kan gøre noget ved - opnår LO samtidigt at formulere interventionsområder for de statslige politikker.

Imidlertid er LO's statslige politikformuleringer ukvalificerede i den tidligere påpegede mening, at de opstilles som usystematiserede enkelt politikker, men skal man forsøge på en opdeling tegner der sig i hvert fald to områder: for det første statslige indgreb af ekstraordinær krisekarakter til forbedring af de danske kapitalers konkurrenceposition og for det andet statslige indgreb og aftaler mellem arbejdsmarkedets parter, som skal garantere økonomisk vækst og hindre stagnationstilbageslag. Mens det første politikområde er akut og kun tænkes udført på kortere sigt, er det andet af mere langvarig karakter, fordi det effektivt virkende vil garantere en

14. op. cit. LO-analyse, LO-bladet nr. 14/1976.

ligevægtstilstand. For LO er krisetilstanden forbigående, unormal og tilfældig.

Til det første område henhører indkomspolitikken, som i relationen mellem den industrielle kapital og industriarbejderne, kan antage form af ØD. Denne form vil have den fordel, at foruden at kunne træde helt eller delvis i stedet for lønforhøjelser og dermed forbedre den nationale kapital konkurrencevilkår og dermed igen betalingsbalancen, samtidigt kunne være fonden til finansiering af den omtalte planlægnings- og styringspolitik omkring en omstrukturering af kapitalstrukturen. Her tænkes på subsidier til de såkaldte eksportkonkurrerende og importkonkurrerende industrigrene, med andre ord selektive tilskudspolitikker, såsom særlige afskrivningsregler, differentieret rentepolitik, skattepolitik, mv. Den herigennem forbedrede profitabilitet for store dele af industrikapitalen ville ifølge LO også være betingelsen for en forbedret beskæftigelsessituation. Henhørende under dette første område er også statsligt initierede beskæftigelsesarbejder enten inden for den offentlige sektor eller inden for særlige sektorer, f.eks. omkring energisektor eller infrastrukturen i almindelighed som store anlægsarbejder. Endelig må man regne med, at også de enkelte reproduktionsområder såsom skattepolitik, boligpolitik og socialpolitik hører ind under dette område for statslig fordelingspolitik som akut krisepolitik, som kompensation for hel eller delvis lønfastfrysning i forbindelse med »ØD-reformen«.¹⁵

Til det andet område vil henhøre dels de former som bliver stående fra den akutte krisepolitik, som f.eks. ØD samt en række statslige politikker og aftaler mellem arbejdsmarkedets parter, der skal forhindre et tilbagefald til krisen og overflødig gøre de direkte statslige indgreb i løndannelsen. Sandsynligvis uden fagbevægelsen selv ved det, betyder dette en tilbagevenden til den »venstrekeynesianske« opfattelse af økonomisk vækst og

vækststyringspolitik, som f.eks. formuleret af Joan Robinson og Piero Sraffa.*

Kernen i deres teorikompleks er, at økonomisk vækst kræver en bestemt relation mellem reallønsudvikling og industriens produktivitets- og kapacitetsudvikling. Udhuling af reallønnen vil medføre at lønarbejdernes efterspørgsel efter reproduktionsvarer ikke kan følge trit med produktivitetsudviklingen. Der kan derfor opstå en disproportionalitet i form af overproduktion som følge af underkonsumtion. En væsentlig faktor i reallønsudhulingen ser disse økonomer i den tiltagende markedsmonopolisering, derved at monopolerne kan sætte prisdannelsesmekanismerne ud af kraft, således at de ikke falder i takt med omkostningssænkningerne på den enkelte vareenhed. Endnu et vigtigt element i teorikonstruktionen er mindskelse evt. ophævelse af indkomstforskelle, som ellers ville være fremherskende, hvis løn og produktivitet alene skulle være afgørende for lønhøjden, idet denne tilstand ville virke cementerende på et bestemt differentieret produktivitsniveau mellem forskellige kapitaler og dermed virke bremsende for den økonomiske vækst.

Disse tre økonomiske problemområder - sammenhængen mellem realløn og produktivitet, monopolisering og løn-/indkomstdifferentiering kræver, hvis de ikke skal slå over i en disproportionalitetsudvikling en vækststyringspolitik, som i sit væsen er en fordelingspolitik.

Denne vækststyringspolitik kan være statslig og/eller formidlet af kapitalens og fagbevægelsens organisationer. Uden at vi her skal gå ind på en kritik af denne økonomiske skole, som selv anser sig som en del af den marxiske teoris videreudvikling og forbedring, er det indlysende, at den i sin politiske konsekvens er reformistisk, fordi den forudsætter kapitalismen i og med den forudsætter en størrelsesmæssig relation mellem løn og produktivitsudvikling.¹⁷

De tre økonomiske hovedproblemområder som »venstrekeynesianerne« udnævner som ligevægts- og stabilitetsknudepunkter har med en enkelt undtagelse nær også været de fordelingspolitiske kernepunkter for lønud-

15. Der er sagt meget om ØD, og det vil føre for vidt her at gå i dybden med en indholdsmæssig vurdering. I den seneste tid går overvejelserne om ordningens indførelse ud på at kæde den sammen med en pensionsreform! og at fondens startmidler kan være de indefrosne dyrtidsportioner! I LO-bladet nr. 13, juni 1977, og allerede inden overenskomst-liget var blevet rigtig koldt, siger formanden: »Fagbevægelsen er gået aktivt med i planlægningen af den nødvendige politik. Det må så være et rimeligt ønske, at regering og folketing lytter til de forslag om nytænkning på en række områder, som fagbevægelsen fremfører, både hvad angår den kortsigtede - og den mere langsigtede politik. Blandt disse forslag indgår ØD med afgørende vægt, også i relation til den kommende pensionsreform .... Netop ØD vil på en gang give lønmodtagerne sikkerhed for, at en tilbageholdenhed virkelig udmøntes i nye investeringer - og arbejdspladser, og samtidigt sikrer medarbejderne en rimelig andel i virksomhedernes værditilvækst. Det er en retfærdighedshandling Qg samtidig den eneste metode til at få næsten hele befolkningen til at medvirke.«

16. For en systematisk oversigt over »venstrekeynesianske« positioner og en kritik heraf, se Mogens Holm og Erling Havn: »Planlægningens udvikling fra Hilferding til Joan Robinson«, tidsskriftet Nordisk Forum, nr. 10 1976, side 37-45.

17. Venstrekeynesianernes ligevægtsbetragtninger vedrørende proportionen mellem realløn og produktivitsudvikling er ikke alene reformistisk i den forstand, at den forudsætter en udbytningsrate, og dermed kapitalistisk produktion. Reformismen kommer endvidere til udtryk derved, at stabiliteten i systemet primært betinges af et politisk styrkeforhold mellem lønarbejde og kapital, og ikke primært af totalkapitalens egne udviklingslove. En marxistisk analyse ville analysere udbytningsraten i forhold til kapitalens organiske sammensætning (prifitrat) for at få et kvantitativt og kvalitativt udgangspunkt for en karakteristik af akkumulationsfasen for derigennem at udstikke rammerne for den afhængige variabel, lønnens, størrelsesudvikling. »Stabiliteten« i systemet afhænger således ikke primært af forholdet mellem løn- og produktivitsstørrelse, men af tilvækstkapitalens forholdet sig til sit udgangspunkt.

viklingsbestemmelsen op igennem højkonjunkturen. Samtidigt kan det konstateres, at denne fordelingspolitik har været »frivillig«, dvs. at det har været arbejdsmarkedets parter - når bortses fra enkelte undtagelser - som op til begyndelsen af 70'erne har forestået fordelingsfunktionen på en måde, som synes at have overflødiggjort en direkte statslige intervention i løndannelsen.

»Frivilligheden« har haft bestemte forudsætninger, som dels har været »af politisk art (de skandinaviske socialdemokratiers udformning af forholdet mellem stat og fagbevægelse), dels af konjunkturel art (tidsforskudte krisecykler) og dels betinget af den reformistiske kobling af lønpolitik, konjunkturpolitik, arbejdsmarkedspolitik, mv. - men vel at mærke en kobling, som langt hen ad vejen overflødiggjør de direkte statslige indgreb ... Det interessante spørgsmål må så blive, hvornår og under hvilke betingelser arbejdslovens udvikling kan styres institutionelt, dvs. uden statslig indkomstpøolitik, og hvornår den kun kan styres som direkte statsligt politikfelt«¹⁸.

Forudsætningerne for fordelingspolitikken »frivillighed« har set fra fagbevægelsens position været skiftende op igennem 50'erne og til begyndelsen af 70'erne. Skal det udtrykkes kort er det vores opfattelse¹⁹, at fra en prioritering af beskæftigelseskrav over lønkrav ændredes denne prioriteringsfølge op igennem 50'erne i takt med udtømmelsen af reservearmeen til en mere aktiv lønpolitik indeholdende tre hovedhjørneste: en sammenkædning af løn- og produktivitetsudvikling²⁰, en sammenkædning af løn- og prisudvikling, samt en intern fordelingspolitik udtrykt i den »solidariske lønpolitik«. Forudsætningen for fordelingspolitikken form var det kraftige konjunkturopsving samt de selvpålagte men for frivilligheden nødvendige begrænsninger som den socialdemokratiske fagbevægelse lagde på

18. Brinch, Bredsdorff, Hansen: »Ökonomie, Einkommenspolitik und Gewerkschaften in Skandinavien«, manuskript august 1977, side 6-7.

19. For en mere udtømmende behandling af de akkumulationsmæssige forudsætninger henvises til andre analyser, f.eks. op. cit. Brinch, Bredsdorff, Hansen eller Brinch, m.fl. »Kapitalakkumulation i Danmark efter 1940«. Bind 1 og 2, København 1974 og 1975.

20. Sammenkædningen af produktivitet og løn, fik sit lønformsudtryk i de produktivitetsfremmende lønsystemer. Den lønfastsættelsespolitik eller lønbegrænsningspolitik som er indeholdt heri fik sit organisatoriske udtryk i form af »rammeaftaler« mellem brancher og fagorganisationer startende fra ca 1955 angivende retningslinier for indførelse af sådanne systemer. I 1960 Hovedaftalen indføjedes et afsnit eller en hensigtserklæring om produktivitetsfremmende lønsystemer og i 1963 blev der indgået en rammeaftale mellem DSF (LO) og DA om arbejdsstudier, som anbefalede fortsat udbygning af de brancheafgrænsede rammeaftaler. I Hovedaftalens §9, stk 2 og 3 hedder det:

»Der bør i kollektive overenskomster tilstræbes aflønningsformer, der er produktivitetsfremmende og tillige giver arbejderne adgang til større indtjening end ved arbejde på almindelig timeløn, idet der i reglen, hvor det er muligt at lade samme arbejde udføre såvel på akkord som på almindelig timeløn, kan forventes større arbejdsydelse og dermed større fortjeneste ved akkord eller lignende aflønningsform end ved almindelig timeløn.

Der må ikke fra nogen side lægges hindringer i vejen for, at en arbejder udfører så meget og så godt arbejde, som hans evner og uddannelse tillader ham«.

sin aktive lønpolitik. Dette skete bl.a. fordi der i den reformistiske socialdemokratiske tankeverden er en direkte forbindelse mellem lønhøjde og beskæftigelse. For høje lønkrav kunne derfor true med at genskabe den høje arbejdsløshed før slutningen af 1950'erne. Disse forhold samt den kendsgerning, at det danske arbejdsmarked er gennemorganiseret og centraliseret i en grad så frivilligheden kunne udstrækkes styret til samtlige lønarbejdere var de vigtigste forudsætninger for unødvendigheden af en statslig indkomstpøolitik. I fuld forståelse med arbejdsmarkedets parter rettede den statslige intervention sig i stedet mod arbejdsmarkedspolitikken og nedbrydelsen af skrankerne for arbejdskraftmobilitetens geografiske og uddannelsesmæssige side.

I en »venstrekeynesiansk« selvforståelse skulle således toaf de væsentlige problemområder, nemlig relationen mellem produktivitet og løn samt tendenser til mindsket løndifferentiering, der som økonomisk funktion betyder en skærpet konkurrence mellem enkeltkapitalerne være tilstrækkeligt adækvat varetaget af arbejdsmarkedets parter. Derimod synes der ikke at have været gjort væsentlige forsøg på styringstiltag over for monopoliseringens anslag mod den »frie prisdannelse« som styret gennem konkurrencen. Det er måske i lyset af denne mangel man skal forstå forslaget i LO's indkomstpøolitiske oplæg til statslige indgreb i prisdannelsen, herunder forslaget om nedsættelse af en ny trustkommission. Imidlertid synes det også i fagbevægelsen at være en fordelingspolitik, som skal iværksættes på længere sigt. Eller på det tidspunkt, hvor den mest kradse statslige krisepolitik har genskabt en situation, der kan minde om en tilbagevenden til opgangsfasen i 60'ernes start. Tilbage står altså håbet og den akutte krisituation, hvor »venstrekeynesianske« teorielementer ikke er tilstrækkelige.

Konkluderende kan det siges, at anslag mod arbejdskraftens reproduktion overhovedet forstået som enten-eller reproduktion - eller anslag mod et givent udviklingsforløb i reproduktionsbetingelserne som det f.eks. sættes gennem krisegennemslaget, gennem intensiveringstiltag eller gennem arbejdskraftens frisættelse må nødvendigvis reflekteres og angribes af fagorganisationen, hvis liv beror på det levende arbejde.

I perioder, hvor arbejdskraftens pris er aftagende realt, og hvor lønnen ikke strækker til at opretholde et historisk reproduktionsniveau eller helt forsvinder som følge af arbejdskraftens frisættelse, må fagorganisationen ud fra sit reformistiske samfundsbillede forsøge at inddæmme krisens virkninger på sig selv og på medlemmernes reproduktionssituation. I en sådan situation lancerer den »alternative veje« eller en »smallere vej« for sin fagpolitiske strategi.

Dette sker ud fra en indsigt i, at selv om lønnen uomtvisteligt er den afgørende reproduktionsfaktor for lønarbejderfamilierne, så betyder lønnens binding til selve penge-prisformen at lønhøjden som følge af sin binding til den samfundsmæssige prisudvikling, ikke i sig selv er noget egnet mål for lønarbejderfamiliernes reproduktionssituation. Fagorganisationernes indsigt går således på, at uanset de formelt ser er i stand til at fastholde

eller næsten fastholde en nominel lønudviklingstendens for sine beskæftigede medlemmer, så er de ikke umiddelbart i stand til at fastholde den samme udviklingstendens for reproduktionsituationen, da denne afhænger af det reale bytteforhold mellem arbejdskraft og reproduktionsvarer.

Alment set er det ikke krisens gennemslag i form af massearbejdsløshed, som sætter indkomspolitikken på dagsordenen. Ligesom krisens latente permanes er en del af kapitalismen således og derfor er indkomst- eller fordelingspolitikken permanent også en forudsætning for kapitalens processering. Vi indlemmer med denne afgrænsning af fordelingspolitikområdet også delingen af værditilvæksten i »indkomstarter« (arbejde, kapital, jord) som den kontinuerligt sker regelbundet, formelt mellem produktionsagenterne (s organisationsudtryk) eller via statslige finans- og pengepolitikker og statslig socialpolitik. For så vidt disse statslige politikker, og den umiddelbare deling af værditilvæksten og generelle principper for delingsforholdet (produktivitet fremmende lønsystemer) berører lønarbejdernes reproduktionsituation kvantitativt og kvalitativt vil vi her tale om indkomst- og fordelingspolitik. Ud fra denne udvidede bestemmelse er det klart, at man kan tale om fordelingspolitik under forskellige faser i konjunkturcyklerne. Dermed er ikke udelukket, at fordelingspolitikkerne vil have forskelligt omfang, indhold samt af statslige fordelingspolitikker vil få umiddelbart kategorisk form, når kapitalens akkumulationsfond under stagnations- eller nedgangsfaser er trængt. Og/eller når fordelingspolitikken mellem produktionsagenterne ikke er tilstrækkelig garant for en tilstrækkelig stor tilvækst/akkumulationsfond.

Under sådanne situationer - som også er situationen idag - må de statslige politikker sigte mod at sænke eller begrænse stigningstakten i prisen på varen arbejdskraft, idet den »frivillige« fordelingspolitik ikke længere er tilstrækkelig.

De statslige fordelingspolitikker som retter sig mod arbejdsløsheden vil som funktion have at billiggøre kapitalens variable del. Dens interventionsform må indtil videre siges at være begrænset til selve prisformen. Men dette kan ændre sig i og med, at staten antager et totalitært udtryk og billiggørelsen får tvangskaraktter.

De statslige fordelingspolitikker som har socialpolitikform vil under nedgangskonjunkturen, - når det set fra et reproduktionsstandpunkt er mere brug for den end nogensinde - blive mødt med kategoriske nedskæringsnødvendigheder. Fordi de statslige udgifter er fradrag i kapitalens akkumulationsfond, cirkulerende som en del af merværdien, der antager lønform, der antager karakter af skat og offentlig indtægt, hvoraf igen en del antager form af statslige socialpolitik udgifter. Disse indgår i lønarbejderfamiliernes og generationernes reproduktionsfond i form af bytteværdier (penge) eller brugsværdier (institutioner, mv). Uanset hvilken form nedskæringsnødvendigheden antager, om den f.eks. sker som »skattnedsættelse« eller ved at socialpolitikmidler kanaliseres via andre statslige

politikker tilbage til kapitalen eller fraktioner af denne, så vil det forøge akkumulationsfonden respektive mindske fradraget heri.

Til disse formsbetragtninger må selvfølgelig føjes vurderinger af de forskellige fordelingsområders historiske betydning for lønarbejdernes reproduktionsituation og hvilke kvantitative og kvalitative former der antages. Således vil et angreb på reproduktionsituationen formidlet over socialpolitiknedskæringer i den aktuelle krise generelt set være relativt langt alvorligere i og med denne fordelings funktions stigende betydning op igennem 60'erne.

Det er muligt, at fagbevægelsen kan fastholde visse vundne positioner, og det er muligt at den kan opnå resultater, den selv vil udlægge som sejre - f.eks. en indførelse af en ØD-ordning, men dette kun for så vidt, at disse ikke står i vejen for en krisepolitik, som nødvendigvis skal sænke prisen på varen arbejdskraft. At dette så i sig selv ikke »løser krisen«, men måske forlænger overvintringsmulighederne eller døds kampen er så en anden sag.

Med hensyn til den solidariske lønpolitik, kan det siges, at der ikke under krisen gives nogen økonomisk begrundelse for den, idet dens vækstinitierende funktion med krisens generelle gennemslag er sat ud af kraft. Tilbage findes kun en moralsk eller klassemæssig begrundelse. Spørgsmålet er om dette er tilstrækkeligt set i lyset af fagbevægelsens svækkede position og de udeblevne socialistiske bevægelser blandt lønarbejderne til at forhindre en materiel opsplitning af lønarbejderne i det fortsatte kriseforløb.